T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REVÂNÎ DİVÂNI'NIN TAHLİLİ

Tezi Hazırlayan
Tülin KARCI

Tezi Yöneten
Yard. Doç. Dr. Ziyâ AVŞAR

Yüksek Lisans Tezi

NİĞDE
2004

Bu çalışma, jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

/ / 2003

JÜRİ:

Üye : ....

Üye : ....

Üye : ....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .... tarih ve .... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

....../....../..........

Enstitü Müdürü
Mühür ve İmza

ÖZET

Revânî XVI. yüzyılda yaşamış klasik edebiyatımızın mühim bir şâiridir. Diğer şâirler gibi, kendi uslûbu ve âlemi algılayış farkıyla, edebiyatımızı renklendirmiştir.

Edebî eserler incelenirken, şâirin ruh dünyası ve onu çevreleyen dış etkenler de dikkate alınmalıdır. Hangi konuda inceleme yapılırsa yapılsın, tek yönlü bir bakış tarzı aydınlatıcı olmayacaktır.

Revânî Divânı üzerine yaptığım bu tahlil çalışması şâirin kullandığı kelimeler, üslubu ve edebî sanatları kullanışı doğrultusunda, geçmişimize Revânî gözüyle bakmak için bir perde aralayacaktır.

EXTRACT

Revani who lived in the 16. th century is an important personality of our classical literature. As the other poets, he influenced our literature and gave it a touch of rovelty with his difference in comprehension.

While dealing with the work of art, the psychology and mood of the poet and his external world surrounding him should also be taken into consideration.

This work I hove studied on "*The Revani Divan*" dealing with his vocabulary, his style, his art of literature, will give us the oppurtunity to look our post from his point of view.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REVÂNÎ DİVÂNINDA İNSAN

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REVÂNÎ DİVÂNINDA TABİAT ve EŞYA

KISALTMALAR

Age	: adı geçen eser
Agmad	: adı geçen madde
Agtez	: adı geçen tezkire
Almş	: 'Alemşah
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
Çev.	: çeviren
Çl.	: çelebi
D.	: doğum
Dîb	: dibace
G.	: gazel
H.	: hicrî
Haz.	: hazırlayan
İst.	: İstanbul
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.	: kaside
Kıt.	: kıta
M.	: milâdi
Mad.	: maddesi
Mah.	: Mahmud
Mec.	: mecmua
Mer.	: mersiye
Mes.	: mesnevî
Mur.	: murabba
Mus.	: musammatlar
Nat	: naat
No	: numara
Ö.	: ölümü
S.	: sayı
s.	: sayfa

Sult.	: sultan
Sûr	: sûrnâme
Tev.	: tevhîd
Üni.	: üniversitesi
Yay.	: yayımlayan / yayını

ÖNSÖZ

Klâsik edebiyatımızın önemli şâirlerinden biri olan Revânî'nin, divânı üzerine yaptığım bu tahlil çalışmasında, bu alanda yapılmış diğer tahlil çalışmalarını (Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili – Cemal KURNAZ, Nefî Divânı'nın Tahlili vb.) örnek aldım.

Klâsik edebiyatımızın içeriğine, dönemin sosyal yaşantısının ne şekilde aksettiğini gösteren bu inceleme, kapsadığı bilgiler ve Revânî'yi daha yakından hissetmek isteyenler açısından, ümit ederim ki faydalı bir kaynak olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, bana yardımcı ve yol gösterici olan Yard. Doç. Dr. Ziyâ AVŞAR ve bütün klasik edebiyat gönüllülerine teşekkür ederim.

Tülin KARCI

GİRİŞ

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Necâtî Bey Dîvânı'nın önsözünde, [1] bir divân şâiri hakkında hüküm verebilmek için, Divân Edebiyatı'nın teessüsünden o sanatkârın devrine kadar geçen zaman içinde gelmiş şâirlerin eserlerinin –bizim edebiyatımıza müessir olarak İran Edebiyatı'nın belli başlı şâirlerinin eserlerini de dâhil ederek- tedkik ve mukayesesisin yapılması lüzûmunu işâret eder. Dolayısıyla böyle bir çalışma, şâirin yetiştiği dönemin, zevk, kültür, sanat ve estetik telâkkilerinin temelleri ile geçirdiği safhalar hakkında bize bilgi verecektir. Böylece şâirin, edebiyat tarihimizdeki yerini tâyin etmek mümkün olacaktır.

Necâti Bey Dîvânı'nın tahlilini yapan Mehmet ÇAVUŞOĞLU'nun da, çalışmasının giriş bölümünde ifâde ettiği gibi [2], böyle bir mukayeseye girişmeden önce şâirin eserlerini metodlu bir tarzda tahlîl ve tasnif ile istatistiğini vücûda getirmek lâzımdır. Ben de Revânî Divânı üzerine yaptığım incelemede, aynı metodları kullanmaya özen gösterdim.

Revânî Divânı'nı tahlil ederken, eserde birbiriyle bütünlük arz edecek şekilde kullanılan kelimeleri, 4 ana gurup içerisindeki ilgili oldukları alanlara göre alt başlıklara ayırmış bulunmaktayım. Bu ana gruplar, 1-Din-Tasavvuf, 2-Cemiyet, 3-İnsan, 4-Tabiat ve Eşya'dan oluşmaktadır. Varlıkların veya mefhûmların umûmî hüviyetini – tefekkür ve kültür kıymetiyle objektif durumunu - ve etrafında teşekkül eden teşbîhler ve mecâzları – estetik kıymetini tespit ettim ve aynı mânâyı veya mefhûmu ifâde eden kelimeleri bir maddede topladım. Maddelerle ilgili açıklamalardan, dipnot kullanarak ilgili kaynaklardan faydalandım. Genellikle gördükçe açıklamalarda bulundum. Konuyla ilgili olarak, aynı metodlarla incelenmiş olan Necâtî Bey Divanı ve Hayâli Bey Divânı'nın tahlilleriyle Revânî Divânı arasında karşılaştırmalar yaptım. Seçmiş olduğum tanık beyitlerin, divânın hangi bölümündeki kaçıncı beyit olduğunu da, her beyitin yanına parantez içinde yerleştirdim.

Divân şâirini, dolayısıyla Divân Edebiyatını anlamak için, onun estetik kaidelerine ve klasik kültürümüze tam anlamıyla hâkim olmak gerekmektedir.

[1] TARLAN, Ali Nihad : Necâti Bey Dîvânı, M.E.B. Yay., İstanbul, 1963.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmed : Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili, Kitabevi, İstanbul, 2001.

Revânî Divânı'nın ağırlık merkezini sevgili ve seven (âşık) tipleri teşkil etmektedir. Revânî, mutasavvıf bir şâir olmadığı için, sevgili ve âşık karakterlerinde beşerî aşkı anlatır. Bu âşk çemberi etrafında yer alan varlıkların ve bütün mefhûmların vâroluş amacı, yaratılış sebepleri olan aşka hizmet etmek, teşbih gücünü hissettirmektir.

Bu alanda yapılmış çalışmalardan, metod ve bilgi yönünde destek alarak hazırladığım "*Revânî Divânı'nın Tahlili*", umûd ederim ki klasik edebiyata gönül verenler adına, faydalı bir çalışma olacaktır.

A –HAYATI

Revânî'nin hayatı hakkında bilgiler oldukça az olmakla beraber ,tezkirelerden edinilen bilgilere göre 1475 yılı civarında doğduğu sanılmaktadır.Kaynaklardaki dağınık bilgiler toparlandığında,şairin künyesi Muslihiddin İlyas Şucâ Çelebi olarak ortaya çıkmaktadır.

Edirne'li olduğu kesin olan Revânî'nin babası nüfuslu ve itibâr sahibi biridir. Kaynaklarda da Tunca nehri kenarında büyük ve tanınmış bir çiftliğe sahip oldukları belirtilmektedir.

Revânî'nin ,II. Bâyezîd döneminde surre eminliği görevi yaptığı ifâde edilmiştir. Surre eminliği, doğruluk ve dindarlıkta tanınmış, devletin büyük adamlarına verilen bir görev olmuştur.36-37 yaşlarında bu göreve lâyık görüldüğü tahmin edilen Revânî,surre eminliği için bu yaşın yetersiz olduğu ayrıntısı düşünüldüğünde, bir ihtimâl babasının ve bazı hatırlı kimselerin devreye girmesiyle bu göreve lâyık görülmüştür.

Devletin ileri gelenlerine sunduğu mersiye ve kasideler çok beğenilmiş, Revânî'de maddî, manevî iyi bir iltifat görmüştür.Şuarâ tezkireleri Revânî'den, hem şâirliğinin beğenilip, mekânının uğrak yeri olması hem de himâye görmesi sebebiyle diğer dönemdaşı olan şâirlerin hedef tahtası hâline gelmesi hususiyle oldukça fazla bahsetmişlerdir.

Revânî 1509 yılında , surre emini olarak Haremeyn'e gönderilmiştir.Lâtifî, Âşık Çelebi Ve Hasan Çelebi'ye göre şâir, surreden zimmetine para geçirmekle suçlanmıştır.Bu suçlama, devletin ileri gelenleri ile şâirin rakiplerinin marifetidir.II.Bayezîd'e ulaştırılan şikâyet sonucunda Revânî, İstanbul'dan kaçıp Trabzon'a giderek Sultan Selim'e sığınmıştır. Bu kaçış Revânî'nin zimmetine para geçirdiğini doğrulamaktadır.Bu esnada bir de göz hastalığına tutulan Revânî, rakipleri tarafından ilahî tecelliye uğramış olarak değerlendirilmiştir.

Revânî ve rakiplerinin, zimmete mâl geçirme olayı ile ilgili atıştığı beyitlerde, Revânî'nin işi pişkinliğe vardırıp, suçunu itiraf ettiğini kanıtlayan beyitlere rastlamaktadır.

Be Revânî gör'e neler didiler
Bal tutan barmağın yalar didiler
Ka'beyi böylece ziyâret eden
Dîn ü dünyâsını yapar didiler

Yavuz, âlim ve şâirlerin etrafında toplandığı bir şehzâde olması sebebiyle, basiretli şâirimiz Revânî, ona sığınarak kabûl görmüştür.Fakat, bir ara Yavuz'a karşı da hata eden Revânî'nin malları müsadere edilmiştir.Mısır veya Arabistan'a doğru yola çıkan Revânî, şehzâdenin bağışlamasıyla tekrar Yavuz'un himâyesine girmiştir.Bundan sonra Revânî gayret

etmiş, şehzâde nazarında eski itibârına kavuşmuştur,hatta daha da ileri gidip onun yakınlığını kazanmıştır.

Yavuz'un tahta geçmesinden sonra Revânî'de kısa bir sürede Ayasofya mütevelliliğine atanmıştır. Rahatlık içerisindeki Revânî, vaktinin büyük bir kısmını meyhânede geçirmiştir. Genellikle içki içerken ve aşk kadehiyle kendinden geçerken görülmüştür.Tam anlamıyla kalender bir hayat sürmüştür.Bu dönemde Revânî'nin evi, şâirlerin uğrak yeri olmuştur. Şâir,aykırı eğilimlerin eseri olmuş, arzularına bir türlü gem vuramamıştır.Bir sipahinin peşinden yollara düştüğünü de gazellerinden öğrenmekteyiz.

İstanbul'daki yaşama şeklinden dolayı Revânî, Bursa kaplıcaları mütevelliğine atanmıştır. Revânî, aynı hayat tarzına burada da devam etmiştir.

Kaynaklar Revânî'nin, ömrünün sonuna doğru tövbe edip, bir şeyhten el aldığını belirtmiştir.Fakat, şâir yine de ikilemden kurtulamamıştır.

Revânî, Bursa kaplıcaları mütevelliliği görevindeyken ölmüştür.

Dönemin mûhim şahsiyet ve olaylarına tanıklık etmesi, mekânının şâirlerin uğrak yeri olması sebebiyle, Revânî'nin divânını tahlil etmeyi gerekli gördük.

EDEBİ KİŞİLİĞİ, ŞİİR VE ŞÂİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Revânî'ye göre Divân Edebiyatı asıl gelişmesine, II.Murat döneminde başlar.Bu dönem âlim ve şâirlere, verdikleri ürünlere itibâr edilir. Şiir, toplumun aydın ve okur-yazar tabakası arasında ziyâdesiyle yaygınlaşır.(II.Murad'ın cülûsu 1421 yılındadır. Aralarında yaklaşık bir asır vardır.)

Bu süre içerisinde şiir estetik kazanmış, tasvirler ince zevklerle kaleme alınmış,şiir iç tekâmülünü tamamlamış , Türk Divân Şiiri imajı belirmeye başlamıştır.

Revânî'nin şâirliği ise,onu gözleyen rakiplerine bakılınca daha iyi değerlendirilir.Zâtî ile olan rekâbeti, en küçük hatasında onu yerden yere vuran bazı meslektaşları ile olan atışmaları, tezkîrelere konu olmuştur.Bütün bu veriler Revânî'nin,yaşadığı dönemin mühim bir şâiri olduğunu göstermektedir.

Revânî'nin gazelleri dostları tarafından beğenilmiş,kendisine divân oluşturması tavsiye edilmiştir. Gazellerini seven ve sevilene, kasidelerini de övdüğü kimselere adayan Revânî, divânını böylece oluşturmuştur.Revânî, divânının dibâcesinde kendi poetikasını yansıtır: Şâir sözü anlamlı söylemelidir. Bu da anlamın sırrını aramakla olur. Söz incidir, şâir de o incinin satıcısıdır. Elde edilen inci, ne kadar güzel hayallerle işlenir, uygun sıralamayla şekillendirilirse, alıcısı da o kadar fazla olur.

Revânî'nin şâir ve şiir hakkındaki düşünceleri, divânının dibâcesinde olgun görülmektedir. Uygulamalarına baktığımızda da, tezkirecilerin hükmünü inceliyoruz. Sehî Bey , Latîfî , Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi ,şâirin gazel ve kasidelerini inceleyip, genel olarak onu beğendiklerini ifâde etmişlerdir. Sâde , açık ve anlam bakımından hoş şiirler olduğunu belirtmişlerdir.

Revânî'nin şiirlerinde tema , güzel , şarap ve meclistir. Bedenî hazlara düşkün olan şâirde , derinlemesine bir düşünce görülmez. Hayat karşısında aldığı tavır şiirlerine de yansır. Dünya nimetlerine düşkünlük , güzellerle birlikte baharda kurulan işret meclisleri , şeriatı hedef alan şiir dünyası vb. konular dîvânına yansır. Bu alenilik , sövgüye bile ulaşır. Açık ve pervasız söyleyişinde , aykırı eğilimlere de rastlanır. Bu da cemiyetin terbiye anlayışıyla taban tabana zıttır.

Nazîrelerinde , nazîre söylediği şâirlerin gazellerinden daha başarılıdır. Bu da , eksikleri görme yeteneğini göstermektedir. En çok Ahmet Paşa ve Necâtî'ye nazîre söylediğinden anlaşılmaktadır ki , daha çok onlardan etkilenmiştir.

Revânî'nin , terkiplere fazla yer vermemesinden anlaşılmaktadır ki , mahallileşme akımının etkileri devam etmektedir. Açık ve yalın ifâdelere yer vermiştir. Yalnızca , divânın dibâcesi bir hüner alanı olarak görüldüğü için , dil olarak kapalıdır. Türkçe yazmaya uygun olan beş – altı aruz kalıbının dışına çıkmaz. Atasözü ve deyimlere de bolca yer verir.

ESERLERİ

1.Divân

2.İşretnâme

3.Camî'ün Nesâyîh (Ele geçmemiş, Sehî Tezkiresi ve Osmanlı Müellifleri varlığını işaret etmişlerdir.)

4.Hamse-i Rûmî (Ele geçmemiş, Sehî Bey varlığından söz etmiştir.)

Revânî'nin hayatına dâir bu bilgiler , Yard. Doç. Dr. Ziyâ AVŞAR'ın "Revânî Divânı Tenkitli Metin" adlı çalışmasının "Revânî'nin Hayatı" bölümünden özetlenmiştir.

Birinci Bölüm

REVÂNÎ DİVÂNINDA
DİN ve TASAVVUF

1- DİN

A) ALLAH

(Sübhan, Hakk, İlahî, Hudâ-yı Ahad, Hâlik, Rabb, Kerim, Bâr, Rahman, Rahim, Zıll-ı Yezdânî)

Revânî, Allah'ı veya Allah ve kâinat arasındaki münâsebetleri inceleyen ve şiirlerinde bunları başlıca konu olarak işleyen bir şâir değildir. Mesnevilerinde, nâ'tlarında, mersiyelerinde, kasidelerinde, yer yer yaratıcıdan bahs etmişse de bu çok cüzî bir orandadır.

Yaratıcıdan; İlahî, Sûbhan, Habib-î Hakk, Hüdâ-yı Ahad, Hâlik, Hüdâ-yı Celle Celâl, Ya Rabb, Kerim, Bâr, Rahman u Rahîm ve Zıll-ı Yezdâni gibi sıfatlarla bahsetmiştir.

Revânî, yaratıcının adını andığı beyitlerde, onun güç sahibi olduğunu vurgular. Her işin onun izni ile olduğuna değinir.

İlâhî senden irmezse inâyet
Bu işte eylemez 'aklum kifâyet (Mesnevî 58)

Daha çok divânın Tevhid, Nâ't, Mersiye ve Kasîde bölümlerinde Allah'ın isimlerini farklı şekillerde kullanmıştır. Konuyla ilgili olarak verilebilecek diğer örneklerde Revânî'nin, yaratıcının varlığını kabul edip, herşeyin onun müsâdesi ile gerçekleştiğini vurgulamış olduğu beyitlerdir. Mutasavvıf bir şair edâsı olmamıştır.

B) MELEKLER (Cebrâ'il,Huri, Rıdvan, İns ü Cin, Perî-şive, Hûr u Gılmân ,Dârü'l-melek)

Revânî, divânında meleklere değinirken, din kitaplarında bahsedilen melek mefhûmunun dışına çıkmamıştır.

Hûr u gılmân ile pür olmış Revânî her taraf
Bakmaz içine giren firdevs-i a'lâdan yanâ (G. 5-7)

Daha çok sevgili kavramı üzerinde duran Revânî, dünyadaki güzelleri tasvir ederken yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, meleklerin özelliklerinden faydalanmıştır. Din kitaplarında kanatlı ve gözle görülmez olarak tasavvur edilen melekler sevgilinin sembolü olarak kullanılmıştır.

İrişdi peyk-i sa'âdet ki ya'ni Cebrâ'il
Getürdi berk gibi bir Burâk u hil'at u tâc (Nat – V-3)

Kerrûbî diye anılan 4 melekten (Cebrail, İsrâfil, Mikâil, Azrâil) biri olan Cebrail, peygamberlere cenâb-ı Hak tarafından vahy ve emirler inzâline vâsıta olan melektir. Hazret-i Cebrâil'e rûhü'l-emîn, rûhü'l- kuds de denir. Şark şiirinde çok mûcizelere vasıta olmasına, bilhassa Meryem'e nefh etmesine çok telmih edilmiştir.

Yâri benden tan degül ayırmag isterse rakîb
Kasd ider şeytan belî her mü'minün imanına (G. 331-2)

Rivâyete göre şeytan, Adem'i, Havvâ'yı cennetten çıkaran, insanları azdıran metrud melektir. Kendisi ateşten mahluk olduğu için, balçıktan yaratılan Adem'e secde etmemiştir. Asıl adı Azâzil'dir. İtikada göre kıyamete kadar melanette bulunacak, insanları doğru yoldan alıkoyacaktır. Şeytân, Adem yaratılmadan önce 600 bin sene ibâdet etmiştir. Meleklerin hocası olarak bilinmiştir. Şeytanın iblis, hannâs, vesvâs, azâzil gibi isimleri vardır.

Revânî de, sevgili ile arasına giren rakibleri, şeytan olarak nitelendirmiştir. Nitekim, şeytan da insanı imanından etmeye uğraşır.

Cennet hazinedârı yahut, cennet kapıcısı olarak bilinen Rıdvan da, Revânî'nin divânındaki şiirlerde, sevgiliye eş, dost gösterdiği meleklerdendir.

C) KİTAPLAR

Revânî divânında yer alan bazı beyitlerde Kur'an-ı Kerim'den bahsolunmuştur. Kur'an Hz. Muhammed'e inen kutsal kitaptır. İslam dininin son kutsal kitabıdır. İçeriğindeki insan yaşamının devamı ile ilgili kaideler, düzen ve intizam sevgilinin yüz güzelliğinin de mushafa teşbihine sebep olmuştur.

Hat ü hâl ile zeyn olmış cemâli mushafi seyr it
Güzel sûret hayâlin ko haberdâr ol bu ma'nâdan (G. 289-4)

D) ÂYETLER

* “fetebâreke illâhü ahsenü’l-hâlikîn”

* “ve mâ yentikû ‘ani’l-hevâ”

* ya leytenî küntü türâb” (G. 18-3)

Kur’an 78/40 : “Biz sizi yakın bir azab ile uyardık. O gün kişi, ellerinin (yapıp) öne sürdüğü işlere bakar ve kafir : “Keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım!” der.”

E) PEYGAMBERLER

Habib-i Hakk, Rûhu’l-Emin, Hazret-i Sânî, Hz. Musa, Hz.‘İsâ, Hızr Peygamber, Hazret-i Sıddık, Hz. Fârûk, Hz. Osman, Hz. Haydar, mühr-i Süleymânî, Kabil-i şâkird,hân-ı Halîl Yunus,Hz.Eyyüb, Mihnet-i Yakub,Kıssa-i Yûsuf (Mus- IV)

1. Hz. Muhammed

(Rahmeten li’l âlemîn, muktedâ-yı evlâd-ı âdem, Hz. Sânî, şemse-i nûr, Muhammed ü Ahmed, eşref-i ‘âdem, emîr-i tâc-ı nübüvvet, güzin-î beşer, bahâr-ı gülşen-i hilkat, gül-i riyâz-ı vücûd, nigîn-i mühr-i risâlet, nişân-ı câme-i cûd, ziyâ-yı mihr-i şeri’at, şu’â-ı nûr-ı yakîn, çerâg-ı dîde-i İslâm, şem-i hâne-i dîn, nebî âl-i Resûl, Ahmed-i Muhtar)

Revânî divânında çeşitli isim ve sıfatlarıyla zikrolunan Hz. Muhammed, yaratılmışların en şereflisi, peygamberlerin iftiharı, insanlığın en seçkini, gülbahçelerinin baharı, vücûda gelen bütün bahçelerin en güzel gülü, şeri’at güneşinin ışığı, güçlü nur ışığı, din evinin mumu v.b. sıfatlarıyla anılmıştır.

Bahâr-ı gülşen-i hilkat gül-i riyâz-ı vücûd
Nigîn-i mühr-i risâlet nişân-ı câme-i cûd (Nat - I-8)

Yukarıda beyitte de görüldüğü gibi, gül-Hz. Muhammed münasebetine dair teşbih ve telmihlere de rastlamaktayız.

Habib-i Hakk mu’în-i halk-ı âlem
Güzin-i enbiyâ vü fahr-ı âdem (Dib – Mes - 1)

Bu beyit ise, Peygamber efendimizin seçkin yaratılışına işaret etmektedir. Yaratılmışlara yol gösterici ve yardımcı olduğu vurgulanmaktadır.

2. Hz. Mûsâ

Revânî, Hz. Mûsâ'yı yed-i beyzâ diye bilinen mucizesiyle kaleme almıştır. Yedi-i beyza (en beyaz el). Hz. Mûsa'nın Firavuna karşı, mucize olarak ışıklı görünen parlak elidir. Allah'ın emri üzerine Hz. Mûsâ elini koynuna sokar ve eli beyaz olarak çıkar.

Hz. Musa, Sînâ yarımadasında, Eymen vâdisinde, Tûr dağında, Allah'ın lûtfuna mazhar olarak kavmine "Evâmir-i aşere" (on emir) adı altında ahlâk ve prensip kaidelerini bildiren peygamberdir. [Mısır'da, Firavunların İsrailoğullarına zulmettikleri sırada dünyaya gelmiş ve ölümden kurtulması için bir sepet içinde Nil Nehri'ne atılmış, kurtarılıp büyüdükten sonra Firavun'a, asâsını (asâ-yi Musâ'yı) yılan şekline sokmak mûcizesini göstermiş ve bu sûretle kavmini, Mısır'dan dışarı çıkarmak müsaadesini almıştır. Kızıldeniz kıyısına gelince, asâsiyle denizi yararak kavmini geçirmiş ve arkadan gelen Firavun ve adamları tekrar birleşen su içinde kalmıştır.]

Nübüvvetün eli Mûsayı aldı pençesine
Egerçi 'âleme gösterdi ol yed-i beyzâ (Mus – IV - 3)

3. Hz. İsâ (nefha-i 'İsâ)

Revânî, Hz. İsâ'nın can vericilik özelliğini sevgiliye atfediyor. Sevgilisinin İsâ'nın nefesine sahip olduğunu vurguluyor. Ölmüş olmasına rağmen, sevgilisinin hatırını sorması sonucu yeniden can bulduğunu vurguluyor.

Hatırum sordı benüm lutf itdi ol İsî-nefes
Ölmiş iken eyledi ben hastasın ihyâ yine (K. 31-15)

Hz. İsâ dört büyük peygamberlerden biri olup, kendisine vahiy yoluyla İncil nâzil olmuştur. Anası Hz. Meryem, Cebrâil'in bir üfürmesiyle gebe kaldığı için, babasız dünyaya gelmiştir. İsâ ölüleri nefesiyle diriltir, körlerin gözlerini açar ve el-aşâ hastalıkları giderirdi. Mesîh, Mesîhâ, Rûhullah, İbn-i Meryem de ünvanlarıdır.

İsâ'nın diriltme mucizesi, şark edebiyatının başlıca mazmun mevzûlarından biridir.

4. Hz. Eyüp

Revânî, Eyüp Peygamber'in birçok belâlara sabrını, bedenine Tanrı tarafından musallat edilen kurtlara ve bunlara tahammüldeki teslimiyetini hatırlatıyor.

Kur'an-ı Kerim'de kendisinden "kulumuz" diye bahsedilen ve sabırlı insan örneği olarak gösterilen İsrailoğulları peygamberlerinden biridir.

Her kim Revânî vaslını ider ise arzû
Eyyüp sabrı ile gerek ana ömr-i Nûh (G. 38-5)

5. Hz. Nûh

Nûh Peygamber, Kur'an'daki kronolojik sıraya göre yirmibeş peygamberin baştan üçüncüsüdür. Revânî, Nûh Peygamberin, uzun ömürlülüğünü zikretmiştir. Değişik kaynaklarda da, yediyüz veya bin sene yaşadığı hakkında rivâyetler mevcuttur.

6. Ya'kûb ve Yûsuf Peygamberler (Kıssa-i Yûsuf, Mihnet-i Ya'kûb)

Hz. Ya'kûb, Hz. Yusuf'un babası, Hz. İshak'ın oğludur. Oğlu Yusuf'un başına gelenler dolayısıyla meşhur olup, edebiyatta gam ve kaygı sembolü olmuştur.

Yusûf Peygamber, Kur'an'da zikri geçen ve hikâyesi uzun bir şekilde anlatılan, İsrailoğulları Peygamberlerinden, Yakûp Peygamber'in oğludur.

Yusûf Peygamber'in, kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılmasıyla başlayan kıssa, acı ve özlemle devam eder. Yusûf'un Mısır'a Maliye Bakanı olmasıyla gelişen olaylar sonucu dağılan aile tekrar bir araya gelir. Yusûf, güzelliğiyle de dillere destan olmuştur.

Mihnet-i Ya'kub derdümden benüm bir şemmedür
Kıssa-i Yûsuf cemâlünden senün efsânedür (G. 57-3)

7. Hz. İbrâhim (Hân-ı Halîl)

İbrahim (Halîlullah) nebilerin büyüklerindendir. Oğlu İsmâil'i kendi eliyle - Allah'ın emriyle - kurban ederken, Allah tarafından fidye olarak bir koç kesmesi emredildiğinden, İsmâil'in kurtulduğu hakkındaki menkıbe meşhurdur. Halîl, Hz. İbrahim'in diğer adı olduğu gibi, hâlis dost mânâsına da gelir.

Zülfün şebinde hâlüne mihmân idi gönül
Anı ziyâfet eyledi h'ân-ı Halîl ile (G. 326-4)

Revânî, Halîl İbrahim sofrasını zikretmiştir.

8. Hz. Süleymân (mühr-i Süleymânî)

Benî İsrâil peygamberlerindendir. İsm-i a'zam yazılı yüzüğü ile dünyaya, hatta bütün mahlûkata, rüzgarlara hükm etmiştir. Tahtını rüzgarlar taşımıştır. Süleyman yüzüğü, Amine adlı eşine emânet etmiş, eşi de bu yüzüğü Süleyman şekline giren bir cine vermiştir.

Revânî'de Süleymân'ı, peygamberliği ve saltanatı vesilesiyle zikretmiştir. Ayrıca, Hz. Süleyman'ın mühründe bulunduğu söylenilen birbirine girmiş iki müselles (üçgen) şeklinden de bahsetmiştir.

Nice râm olmaya hükm-i hümâyûnuna ins ü cin
Musahhardur yed-i zer-bahşu na mühr-i Süleymânî (K. 34-20)

9. Hz. Hızr

Kur'ân'da (el-kehf, XVIII. 65-82) bir sûrede kendisinden bahsedilen Hızr Peygamber, dinî eserlerde, bilhassa popüler olanlarında geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Etrafında çok geniş bir efsâne teşekkül eden bu mevzû, Revânî divanında ekseriyâ Âb-ı Hayat münasebetiyle geçmektedir. Hızr'ın, bir çeşme başında yemek için yıkadığı balığın canlanması bundan dolayı o suyun Âb-ı Hayat olduğunu bilişi motifi, kaydedilmiştir. Ayrıca, İsâ Peygamber gibi ebedî hayata mazhar oluşu da zikredilmiştir.

İçürse himmeti Hızra 'aceb mi âb-ı hayât
Anun dirisi durur dahı Hazret-i 'İsâ (Nat - IV- 4)

F) SAHÂBELER

a) Bilâl (Bilâl-i Habeşî)

Hz. Peygamber'in müezzini olan Bilâl-i Habeşî, ezan okuması ve renginin siyahlığı dolayısıyla anılmaktadır.

Kâmetün üzre görüp zülf-i siyâhun didi dil
Çıkdı san Ka'be menârına Bilâl-i Habeşî (G. 432-3)

G) DÖRT HALİFE (Çâr yâr)

[Ebûbekir (Hazret-i Sıddîk), Hz. Ömer (Hazret-i Fârûk), Hz. Alî (Hazret-i Haydâr)(şeh-i 'alî), Hz. Osmân]

Hz. Muhammed'e maddi ve manevî yakınlıkları sebebiyle kendilerine "Çâr yâr" ismi verilen, İslam'ın ilk dört halifesinden Hz. Ebûbekir, Hz. Muhammed'e bağlılığı, bilhassa mi'râc hadisesini duyunca takındığı tavır ve söylediği söz dolayısıyla "sıddîk" olarak isimlendirilmiştir. Revânî'de de "Hazret-i Sıddîk" olarak zikredilmiştir.

Biri ki Hazret-i Sıdd^ıkdur safâsından
Mahabbetün denizinde ol idi pâk güher (Na't-VI-3)

Hz. Ömer de, haklıyı haksızdan ayırt ederek adâleti tam yerine getirmekle ün kazandığı için, "fârûk" kelimesiyle adlandırılmıştır.

Biri de Hazret-i Fârûk durur ki dünyâ da
'İbâdet eylemek idi işigüci yekser (Na't-VI-4)

Hz. Alî de, cesur, yiğit olması sebebiyle "Hazret-i Haydar", "şeh-i 'alî" "ser-leşker", farklı kaynaklarda "Allah'ın arslanı, şîr-i Yezdân, Esedullah, şîr-i Hudâ" sıfatlarıyla da anılmaktadır.

Birisi Hazret-i Haydar ki Zülfekârı ile
Müdâm râh-ı gazâda ol idi ser-leşker (Na't-VI-6)

Hz. Osman'da Revânî'de, "sâhib-i nûreyn", hilm ü hayâ sahibi olarak zikredilmiştir.

Biri de sâhib-i nûreyn Hazret-i Osmân
Kim ana hilm ü hayâ oldı bende vü çaker (Na't-VI-5)

H) DİNİ EŞYA

a) Sûr : Kıyamette Hz. İsrâfil'in üfleyeceği boru.

b) Hamâyıl : Koruyuculuğuna inanılan eşya

c) Hulle-i firdevs : Cennet elbisesi

ç) Revzen-i cennet : Cennet penceresi

d) Seccâde : Üzerinde namaz kılınan örtü

e) Zünnâr : Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak

f) Çelipâ : Haç, put (bût)

g) Kefen : Ölüye sarılan örtü

ğ) Zülfekar : Hz. Ali'nin iki çatallı kılıcının adıdır.

h) Tesbîh : Çekilen tesbih tanesi, sûbha

ı) Kandil : Işık kaynağı

I) DİNÎ MEKÂN

a) Dârü'l-karâr : Kıyametten sonra kalınacak yer

b) 'Âlem-i 'ukbâ : Öbür dünya âlemi

c) Kelîsâ : Kilise

ç) Ka'be : Hicaz'da Mekke-i Mükerreme'de Harem-i Şerif'in hemen hemen ortasında bulunan kutsal binâ. Hz. Âdem yapısı iken yıkılmış, Hz. İbrâhim ve İsmâil tarafından ihyâ olunmuştur.

Firdevs-i a'lâ : Cennetteki 6. bahçe

Heşt Behişt : Kur'ânda adı geçen 8 cennet

Mescid : Secde edilecek, namaz kılınacak yer

Mihrab : Camide, yönelinen tarafta imama ayrılan yer, sevgilinin bulunduğu yer

Halvethâne : İbâdet yeri

Ziyâretgâh-ı 'âlem : Mekke

İ) DİNÎ UNSURLAR

a- Şakk-ı Kamer

Hz. Muhammed'in, parmak işaretiyle Ay'ı ikiye bölmesi şeklinde gösterdiği mucizeye telmih yapılmıştır. Kureyş kabilesinden bazıları, mehtaplı bir gecede

peygamberden mûcize istediler. O da parmağını aya uzatınca, ay iki parça oldu. Bu mucize, şakk-ı kamer olarak bilinir.

Ne mu'cizdür o simin hâmeye bak
Ki mâhun nâhununda eyledi şakk (Dib – Mes - 9)

b- Şebb-i Mi'râc

Mirac gecesi, Hz. Muhammed'in göğe çıktığı gece ki, Receb ayının yirmi yedisine rastlayan kandil gecesidir. Hz. Muhammed'in göğe yükseldiği büyük bir mucizedir. Burâk ise, Hz. Muhammed'in mi'râçta bindiği binektir.

Ne şâhid idi nübüvvet ki ârızında anun
Siyah perçem ü pür-çîn idi şeb-i mi'râc (Nat – V - 6)

c- Mü'min – Müselman

Revânî müslümanlardan bahsetmiştir. Müminlerin yüzünün nurlu olduğuna değinmiştir. Mü'minlerin el kaldırıp dua etmelerine, tesbih çekmelerine de yer vermiştir. İslâm dininin üstünlüğüne işaret ederek müslümanlara, kafirlerin zarar veremeyeceğini ifâde eder..

ç- Tuba

Cennette, kökü semâda bulunan ağaç. Revânî, tubanın baş aşağı oluşunun nedenini, sevgiyle baş eğiyor şeklinde yorumlar.

Sidre : Arşın sağ yanında bir ağaçtır ki kimse geçemez.

d- Hac

Revânî Kâbe'nin tavaf edilmesi olayını hatırlatarak, gülbahçesini tavaf edip, seyre çıkalım, diyor.

e- Helâl

Kullanılması şer'an câiz olan, dinin hükümleri bakımından kullanılabilen, haram olmayan şey. Bazı beyitlerinde bâdenin helâl olmasını diliyor Revânî.

f- Vâ'iz

Dini öğütlerde bulunan. Revânî, vâ'ize "ben nasıl mey u mahbûbı terkederim" diyor. Sevgilisi olmadan ve içmeden yaşayamayacağını ifade ediyor.

g- Tevbe-i Nasûh

Tevbe-i sâdıka, yani sıdk u azm ile edilen tevbe ki, tevbeler tevbesi demektir. Nâsuh nâmında birinin ettiği tevbeden kinâye olduğu mervîdir.

Anadolu'da mübarek gecelerde yatsı namazından sonra salât-ı tüncînâ okumak, nikâh ve imân tazelemek âdettir. Bu salâtın sonunda "Eğer benim elimden, dilimden sâir âzâ ve cevârihimden her ne ki sadır olmuş ise ben onların cümlesine tevbe ettim, pişman oldum, bir daha işlememeye azm ü cezm ü kasd ettim,." diye tevbe edilir. Felekten daha bir müddet kâm almak isteyenler, bu son kısma gelince seslerini keserler, böylelikle tevbeden kurtulurlar. Hakikatte bu son kısım tam bir tevbe-i nasûhtur.

Revânî de, nasûh tevbesini edemeyenlerdendir. Daha dünyadan kâm alacaktır. Sevgiliye ve şaraba tevbe etmek onun için henüz mümkün değildir.

h- Beş vakt namâz

Revânî, "beş vakit namaz mümine nasıl farz ise, bana da sevgilinin gözü, kaşı, beni, ayna tüyleri, zülfü farzdır", diyor. Sevgilinin güzelliğine esir olduğunu vurgulamak amacıyla, beş vakit namazla bağlantı kuruyor.

ı- Düldül

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği kır katırdır.

i- Âteş – perest

Revânî, "ateşe tapanların kıblegâhı, sevgili için çektiğim adlu âhtır", diyor.

j) Mahşer

Sevgiliden ayrılık gecesi, gömleğimizi yırtsak ne çıkar ki, mahşer günü kimsenin kefeni olmayacaktır. Revânî, ayrılık gecesini mahşer gününe benzetiyor. Mahşer, kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yerdir.

k) İstigfâr

Tevbe etme. Allah'tan günahın bağışlanmasını isteme. Gülün, bülbülün aşkına cevap vermemesi, sabah güle damlayan şebnemlerin tesbihe teşbihine ve gülün bu şebnem tesbihiyle bülbüle ettiği zulm için tevbe etmesine benzetilmiştir.

2- TASAVVUF

a- Âlem-i gayb

Gözle görünmeyen şeylerin âlemi. Esrâr-ı 'âlem-i gayb'dan söz eden Revânî, şehadet getirerek, sırların bu dünyada kendisine âyan olduğunu söyler.

b- Pir, sufi, şeyh , derviş, abdâl

Pîr : Yaşlı kişi, şeyh, mürşid.

Sûfî : Tasavvuf ehli, sofu.

Şeyh : Bir tekke veya zâviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse.

Derviş : Allah için alçakgönüllülüğü ve fıkaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse.

Abdâl : Dünya ile ilgisini kesip, Tanrı'ya bağlanmış olan derviş.

Revâni, sûfi, şeyh, derviş, abdâl gibi nefis terbiyesi ile uğraşan, bu dünyadan vazgeçip, Allah'a ibâdet eden insanlara seslenir. Onlara kimi zaman, dünya güzellerinin güzelliğini anlatarak, bundan vazgeçemeyeceğini ifade eder. Kimi zaman da kendini dervişlerin yerine koyup, ayağına zincir takıp, dünyevi güzele olan bağlılığını anlatır. Abdâllarda Allah aşkı göğsü dağlatırken, Revânî'de sevgilinin aşkı göğsü dağlamasına neden olur. Her iki tarafta aşk ateşiyle göğsünü dağlar ama biri Allah aşkı, biri de kul aşkıdır. Bu noktada, Revânî'nin zayıf yönünü keşfediyoruz.

c- Rind, zâhid (zâhid-i bârid-nefes, rind-i şâhid-bâz, rind, zâhid)

Şairlerimiz, kendilerini rind olarak tanıtmak istemişler ve hayatın tezahürlerini, lâ-kaydî ile karşılayanları rindlerden saymışlardır. Rindlerin uyuşamadığı, anlaşamadığı zâhiddir ki, şiirler de geçen sofu, vaiz, hoca gibi tâbirler hep zâhidi işaret eder..

Dünya işleriyle meşgûl olmayan ve dünya hazlarına karşı bîgâne kalan perhîzkâra "zâhid", ehl-i tasavvuftan olan ve öyle görünen kimselere "sofî" denir.

Revânî de, kişilik olarak rindâne olması sebebiyle, beyitlerinde zâhidleri, soğuk nefesli olarak sıfatlandırmıştır. Gittiği yolun yanlış olduğunu, onların da rindlere katılmaları gerektiğini ifâde etmiştir. Rindlerden, "oğlancı, güzel seven" olarak bahsetmiştir.

Girüp 'abâya zâhid-i bârid-nefes gibi
Odlara yakdı halkı virüp inkisâr berf (K. 14-25)

Revânî, gönlüne söz geçirmeye çalıştığını, dünyevî zevklerden arınması gerektiğini söylediği anlarda bile, sevgilinin güzel gözlerini anmaktan kurtulamamıştır.

Gözleri şeydâlığından gâfil olma ey gönül
Çün riyâzet ehlisin geçme sakın bâdâmdan (G. 270- 4)

ç- Zikr (Halka-i zikr)

Zikr "anma, anılma" anlamına gelir. "Halka-i zikr" ise tekkelerde dervişlerin bir halka kurarak, Allah'ın adını yâdettikleri topluluktur.

Revânî, "halka-i zikre varalım" der. Fakat, onun kastettiği zikr halkası, sevgilinin kakülünün, güzellik unsurlarının zikr edildiği, aşıkların toplantı meclisidir.

Varalum halka-i zikre ele tesbîh alalum
Nice bir ohşayalum kâkül-i yâri nice bir (G. 127-2)

d- Zühd

Zühd, cennette kevser ve hûr u gılmâna kavuşmak ümidiyle, bu dünyada mey ve mahbûbdan el çekmektir. Revânî, rindliği gönülden bırakmamaktadır. Baharın gelmesiyle başlayan gül sohbetleri, onun hayatının ehemmiyetli demlerini teşkil etmektedir.

Nic'ola zühdi bu Revânînin
Ana gül sohbetine gel didiler (G. 93-5)

İkinci Bölüm

REVÂNÎ DİVÂNINDA CEMİYET

1- ŞAHISLAR

A- TARİHİ ŞAHSİYETLER

1- Hükümdarlar

a) Gazneli Mahmûd

Türk hükümdarlarından Gazneli Sultan Mahmud, has gûlamlarından Ayaz ile anılır. Ayaz, akıl, feraset, bilgi, sadakatte mümtaz olduğu için padişah kendisini çok sever ve kendisine itimat ederdi. Onun Ayaz'a olan aşkı, şark edebiyatında Leylâ ve Mecnûn, Ferhat u Şirin efsaneleri gibi mühim mevzûlardan olmuştur. Hatta bazı şairler, Mahmud-Ayaz adlı eserler de vücuda getirmişlerdir. [1] Revânî de Gazneli Mahmûd'u övmek amacıyla ona bir kaside sunmuş, ölümüyle birlikte de bir mersiye yazmıştır.

Ben seni sevdügümi kimseye hergiz dimedüm
Nedür illerde 'aceb kıssa-i Mahmûd u Âyâz (G. 150-7)

b) Kanunî Sultan Süleyman

Revânî, Kanuni Sultan Süleyman'a, dönemdaşı Hayali gibi kasîdeler sunmuştur. Kanunî Sultan Süleyman'ı, mâh-lika, mâh-ı cihân – tâb, gülşen-i lutf u kerem, erbâb-ı kemâl, ehl-i nazar, mâh-ı münîr, hâkim-i dehr vb. sıfatlarla anmıştır. Saltanatına övgüde bulunmuştur.

Kanunî, genellikle büyük kahraman ve adaletli bir hükümdar oluşuyla anılır. Kanunî'nin, Rum, Mısır, Basra, Bağdat ve Hindistan'a hükmettiği belirtilir.

Gülşen-i lutfu kerem ya'ni Süleymân Beg anun
Menzil-i kadri içün çarh olupdur çâder (K. 7 - 19)

c) Bâyezîd Han

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, M.E.B. Yayınları, İst., 1996, s. 343.

Revânî Divânı'nda Bayezid Han'a sunulan kasideler oldukça fazladır. Sultan'a 13 kaside yazan Revânî, bu kasidelerinde Bâyezid Han'ı çeşitli sıfatlarla yüceltmiştir.

Bülend-mertebe, 'âlî-kadr, şâh-ı cevân-baht, şâh-ı Rum, şeh-per-i Rûhu'l-Emîn, tal'at-ı gül, husrev-i âlem, padişah-ı heft kişver, kâhır-ı ashâb-ı küfrü nâsır-ı a'lâm-ı dîn, bâzu-yı pür-iktidâr ü keff-i ihsân, hûrşîd-rây, şâh-ı zamân-ârâ, mâh-ı sa'adet, mihr-i sehâ, Keyvân-rif'at, Behrâmgîn, ehl-i fazl, şâh-ı gazâl, şeh-i ferruh-fâl, şeh-i gerdûn-'azamet, hûrşîd-i cihân-tâb, şeh-i ferhunde, sipihr-mertebe, şâh-ı 'âdil, şâh-ı cihân, Bâyezîd ibn Mehemmed şeh-i gerdûn-vekâr, Revâni'nin Sultan Bâyezid Han için kullandığı bazı sıfatlardır.

Divân sahibi şâir olan Sultan Bâyezîd, olgun, kararlı, faziletli bir ilm padişahıdır. Adâleti, cömertliği, hûlku en çok zikredilen yönleridir. Ayrıca merhameti, bâsiretli oluşu, gazabının isabeti ve himmet sâhibi oluşuyla da anılmıştır.

Nedür ol kim tozına irişemez bâd-ı seher
Od olur kılsa sükûn yürise su gibi akar (K. 11-1)

Bâyezîd ibn Mehemmed Şeh-i gerdûn – vekâr
Ki felek kadrine at oldı hilâl oldı eyer (K. 11-10)

Sipihr-mertebe şeh Bâyezîd-i 'âlî – kadr
Ki yıldırım gibi destinde bî-amân hançer (K. 10-10)

Rûşen – zamîr şâh-ı cihân Bâyezîd Hân
Kim tîgi şu'lesinden olur âşikâr şem' (K. 13-12)

Bir pâdişah benzeyemez 'adl ile sana
Olmaz güneş katında belî şu'ledâr şem' (K. 13-18)

Süleymân-ı zaman Şeh Bâyezîd bin Mehmed Hân
Kim anun nükhet-i hulkıyla olur gülistân âteş (K. 12-8)

d) Sultan Selim

Revânî Divânında Sultan Selim medhi için 11 kaside bulunmaktadır.

Divânda, ' sipihr-i sa'âdet, güneş, şâh-ı nükte-şinâs, sipihr-i saltanat, şâh-ı 'âdil, İskender-i sânî, tab'-ı dür-efşân, bülend-mertebe, vb. terkiplerle yer alır.

Selim Han'ın Osmanlı tahtına geçmesi;

Bi-hamdi'llâh ve l-minne ki irüp fazl-ı Rahmânî
Vücûd-ı şâh ile oldı müzeyyen taht-ı 'Osmânî (K. 34-1)

Temiz soylu oluşu, saltanatının yıldızı ve adaleti;

Sipihr-i saltanat Sultan Selîm şâh-ı 'âdil kim
Rikâbı mâh-ı nev olup felek olmışdı yekrân (K. 34- 4)

Onun kudretiyle zulmlerin yerini nûrâ bırakması;

Kılıcı şemsesi hûrşîd-i 'âlem-tâba benzer kim
Cihân zulmâni olmışken anunla oldı nûrânî (K. 34-5)

Fitne ve fesâd selinin önüne sed çeken ikinci İskender olması;

Fesâd ü fitne ye'cücine sedd-i âhenin tîgi
Anun zât-ı şerîfidür meger İskender-i sânî (K. 34-7)

Yüce mertebe sahibi bir şah olması;

Bülend – mertebe Sultân Selîm ol şeh kim
Düşürdi bahre hacâlet kef-i güherbârı (K. 33-28)

Aydınlatan, saadet veren, himmetli bir güneş olması;

Eyâ sipihr-i sa'âdet sen ol güneşsin kim
Şu'â-î himmet ile la'l idersin ahcârı (K. 33-37)

vb. gibi özellikleriyle medhedilir.

e) Hüseyin Baykara

Mirza Hüseyin Baykara, Timurleng sülâlesinden Mirzâ Mansûr'un oğludur. (H.875)' te Herat'da hükümdâr olmuştur. Alim, âdil, şâir olup, ulemâ ve şuarâyı seven bir zâttır. Zamanında maârif çok ilerlemiş, Herât âlimler, şâirler mecmaı olmuştur. Zamanında Herat'ta maâşlı onikibin talebe mevcût bulunmuştur. Meşhur Türk âlim ve şâiri Mir Ali Şîr Nevâî veziri ve şâir Molla Câmî nedîmi idi. Ayrıca, sazlı sözlü meclisleri de edebiyatımızda meşhûrdur.

Revânî de bir beyitinde Baykara'yı zikretmiştir.

Okın atdı yayını yasdı kaşunla kirpügün
Kişver-i dilde ne hâcet Baykara şimden gerü (G. 314-2)

2- Devlet Adamları

a) Mehemmed Çelebi

Hayâlî Bey Divânı'nda zikredilen Şehzâde Sultan Muhammed [1] Revânî Divânı'nda da yer almıştır. Kanûni Sultan Süleyman'a yazılan kaside de, onun doğumunun şerefine atıfta bulunulmuştur.

'Alem-i gaybdan irdi çü Mehemmed Çelebi
Buldı zâtıyla anun mülk-i şehâdet zîver (K. 7-2)

b) Ali Paşa (Matla'-ı mihr-i kerem meh-i enver)

II. Bâyezid devri vezirlerinden "Hadım" nâmıyla mâruf Ali Paşa, iki defa sâdaret makâmında bulunmuştur. (H. 907- M. 1501) – (H. 909- M. 1503). (H. 912 – M. 1506) – (H. 917 – M. 1511). Revânî, bu vezir hakkında, çağdaşı Necatî Bey gibi bir kasîde yazmıştır.

Revânî, Necatî Bey Divânı'nda olduğu gibi, baştan sona kadar "hatem" etrafında istiâreler ve teşbîhlerle dolu bu kasîdesinde, vezirin dirâyetini, himmetini, cömertliğini medh eder.

[1] KURNAZ, Cemâl : Hayâli Bey Divânı Tahlili, M.E.B. Yay., İst., 1996, s. 122.

Matla'-ı mihr-i kerem ya'ni 'Ali Paşa kim
Kadri barmağına olmış meh-i enver hâtem (K. 20-12)

Himmetünde kuşanur biline altunlu kemer
Devletünde urınur başına efser hâtem (K. 20-21)

c) Yahya Paşa, Tuğracı Cafer Bey, Ahmet Paşa, Mü'eyyedzâde Abdî Çelebi, Sultan Korkud

Revânî döneminin bazı devlet adamlarını meth etmek amacıyla, onlara kasideler sunmuştur. Yahya Paşa, Tuğracı Cafer Bey, Ahmet Paşa, Mü'eyyedzâde Abdî Çelebi ve Sultan Korkud da bu devlet adamlarındandır. Bu şahıslara yazdığı kasideler de onları övmüş, ne kadar ilim sahibi olduklarını, âdaletlerinin ölçüsünü, fikir mimârı oluşlarını, himmetlerinin genişliğini, ahlaklı şahsiyetlerini teşbih, mecâz ve diğer sanatlar aracılığıyla anlatmıştır.

4- Sanatkârlar

a) Sa'dî

İran'ın büyük mutasavvıf ve mütefekkir şairi olan Sadî-i Şirazî, Gülistan ve Bostan adlı eserleri ile anılır. Hayâlî Bey'de de aynı münasebetle zikredilen [1] Sa'dî, Revânî tarafından kendi nazmını övmek maksadıyla kullanılmıştır.

Vasfında tâze nazmumı Sa'dî görüp didi
Ya Gülistân ola bu yahod Bostân ola (Sur – VI - 6)

b) Attâr

Feridüddin-i Attar, Mantıku't-Tayr isimli eseri ile birlikte anılır. Attâr, Hayâli Bey Divânı'nda da zikredilir. [2] Eseri, ahlâki fikirlerle süslü meşhûr bir manzum eserdir.

Seherde gel berü gûş eyle Mantıku't-Tayrı

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s. 128.
[2] KURNAZ, Cemâl : age., s. 128.

Şükûfedür bu diyarun çü Şeyh 'Attârı (K. 33-17)

c) Câmî, Kemâl

Câmî, İran'ın 15. asırda yetişmiş, büyük mutasavvıf, mütefekkir ve âlim şâiridir. Asıl adı Abdurrahman'dır. Bir çok manzum ve mensur eseri vardır.

Revânî, Camî ve büyük İran şâiri Kemâl-i İsfahanî'yi saygıyla anar. Hayâli Bey Divanı'nda olduğu gibi. [1] Kendi şiirini, onların şiiriyle kıyaslayarak üstün tutar.

Nazm-ı Câmî gibi eş'ârun Kemâle irişe
Bir nazar kılsa Revânî Husrev-ı 'âlî-cenâb (G. 17-5)

d) Nizâmî

Revânî, Hamse sahibi Nizâmî'yi anarak kendi şiirini över.

Revânî Hamseye bakmazdı hergiz
Bu beş beyti eğer görse Nizâmî (G. 447-5)

e) Leclâc

Satranç oyununu icâd eden kişidir. Gerçekte, santrancı icad eden Leclac'ın ustası Dahir b. Sısa'dır. Leclâc da bu oyunu, İran'a getirmiştir. Satranç İran'da geliştiği için, mûcidi Leclâc sayılır. [2]

Revânî de, Leclâc ile gönülün satranç oynadığını söyler. Sevgilinin benlerini, satrançtaki piyonlara teşbih eden Revânî, sevgilinin bu piyonlar ile gönlünü mat ettiğini anlatır.

Nat'-ı 'ışk içinde şeh mât itdi hâlün beydakı
Dostum satrâncı dil oynar iken Leclâc ile (G. 346-4)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s. 127.
[2] PALA, İskender : Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, s. 311.

B- TARİHİ – EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

1) Cemşid

İran'ın mitolojik tarihinde Pişdâdiyan sülalesinden dördüncü padişahtır. Tahmurs'un oğludur. Şehnâme'ye göre :

Babasının ölümüyle tahta çıkan Cem, evvela savaş aletleri yapmaya başlar. Zekâsı sâyesinde demiri yumuşatıp kalkanlar, zırhlar ve silahlar yapar. Keteni, ibrişimi ve kıl ipliği eğirerek değerli kumaşlar, ardından da devlere su ile toprağı kardırıp kerpiçler, tuğlalar, saraylar yaptırır. Daha sonra kıymetli taşları işlemeyi öğrenir. Güzel kokular icad eder. Sağlığın ve hastalığın sebeplerini keşfeder. Gemi ile dünyayı dolaşır, öyle yücelir ki, artık aklın alabileceği bütün sırlara vâkıf olur. Saltanatına uygun bir taht yaptırarak onu mücevherlerle süsler, güneş gibi tahta oturur ve halk ona mücevherler sunar. Bu güne "nevruz" adı verilir. İnsanlar da, sonraki zamanlarda bu günü eğlencelerle kutlayıp, bayram yaparlar.

Böylece 300 yıl geçer ve insanlar ölüm yüzü görmez. Yeryüzünün her tarafı içki içenlerin ve mûsıkînin sesiyle dolar. Şarabı icâd eden de Cem'dir. Tahtının parlaklığından dolayı, "ışık" anlamına gelen "şid" kelimesini halk Cem'e ilâve etmiş, "Cemşid" olarak adlandırmıştır.

300 yıl sonra Cem'e gelen gurur nedeniyle, her konudan Tanrı'dan yardım alan Cem'den, artık Tanrı'nın inâyeti kesilir. Ordusunu, halkın güvenini, herşeyini yitiren Cem'in zulmünden kaçan halk, Dahhâk'tan yardım ister. Ölümü Dahhâk'ın elinden olur.

Devlet atından inüp ol şeh-i Cemşîd-nişân
Kıldı tâbûtı bu dem kendüzine taht-ı revân (Mer – IV - 1)

Cem, Anadolu'dan Çin'e kadar hemen hemen bütün doğu edebiyatında kullanılan, en karışık, karışık olduğu kadar da en çapraşık şahsiyetlerden biridir. [1]

Cem'in, Divân şiirinde asıl kullanımı, bilindiği gibi şarap, zevk ve eğlence ile ilgilidir. Divân şiirinin bezm (eğlence) kısmını, Cem'in câmı simgeleştirir. Cem'in

[1] TÖKEL, Dursun Ali : Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yay., 200, s. 125-142.

mâlum kadehi ile ilgili birçok efsanevî bilgi mevcuttur. Üzerinde yedi hat olduğuna inanılan kadeh, bütün cihânı gösterme özelliğine sahiptir. Çoğunlukla şâirler, câm-ı cihan-nümâ ile İskender'i birlikte zikrederler.

Revânîde de :

İskender-i zamâne durur şimdi 'ıyş iden
Câm-ı cihân-nümâya dönüpdür hemân gül (K. 17-7)

2) Dahhâk

Cemşid'i öldürerek saltanat tahtına oturan efsanevî İran hükümdarıdır. Zulmü ile meşhûrdur.

Şehnâmeye göre Dahhâk :

Merdas'ın şöhret tutkunu, çok cesur, kötü huylu oğludur. Şeytanın tatlı diliyle kandırıp, kışkırttığı Dahhâk, babasını öldürür. O'nun yerine padişah olur. Daha sonra, aşçı suretine giren şeytan, onu omuzlarından öper ve öptüğü yerde iki yılan meydana gelir. Bu yılanlardan kurtulamayan Dahhâk, yine şeytanın oyununa gelir ve onları insan beyniyle beslemek zorunda kalır. Sonunda, on sekiz çocuğundan on yedisi bunlara yedirilmiş olan, Gâve adlı bir demircinin ayaklandırdığı halk, Dahhâk'ı tahttan indirip yerine Feridun'u geçirir. Dahhâk, bütün Şehnâme boyunca kötülüğün, zulmün ve şerrin temsilcisi olarak anılır.

Revânî Divânı'nda da, şeytanın insan suretine girip, omuzlarını öperek, iki yılan meydana getirmesiyle anılır.

Ortaya alupdur leb-i handânını zülfî
Dahhâk gibi kalmış iki mâr arasında (G. 342-5)

3) Dârâ, Kisrî (Nûşirevân), Keykubâd

Dârâ, Şehnâme'nin ünlü kahramanlarındandır. Keyâniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonunca padişahıdır. Keyâniyan sülalesi, bu hükümdarın ölmesiyle son bulmuştur. Rivâyetlere göre Dârâ, İskender'le yapmış olduğu bir savaşta yenilmiş ve öldürülmüştür.

Dârâ döneminde İran, ulaşabileceği en geniş sınırlara ulaşmıştır. O zamana kadar görülen hükümdarların en kuvvetlisi ve en zenginidir. Kendisine "hükümdar-ı âzam" ve "şehinşah" denilmiştir. [1]

Hayâli Divânı'nda da zikredilen Dârâ, Revânî Divânında da yerini alır. Dünya hayatının geçiciliği ve pâydâr olmadığı meselesinde Dârâ örnek verilir.

Dünyâya ey gönül ide mi gâfil i'timâd
Dârâyı anma Kisriyi ko kanı Keykubâd (Mer. V - 8)

Kisri, M.S. 531 ila 579 yılları arasında hükümdarlık yapan, İran'ın Sasani sülalesinden adâletiyle ün salmış bir hükümdardır. Asıl adı Nûşirevân'dır. Zeki ve adil biridir. Babasının hükümdarlığı döneminde, ne kadar güzel yasa ve âdetler varsa hepsini Nûşirevân hazırlamıştır. Babası ölünce tahta geçen Nûşirevân, o kadar adaletli ve insaflı bir yönetim uygulamış ki, bütün halk ondan memnun olmuş. İşsiz kimse kalmamış, ülke yeniden yapılanmış. Âdâleti, cömertliği ve merhameti ile örnek olmuştur. Yaptırdığı saraylar ve kasırlar da, pek çok efsaneye konu olmuştur.

Revânî, yukarıda yer alan beyitte, bu dünyanın geçici olduğunu, Dârâ'ya, Kisri'ye bile kalmayan bu dünyaya aldanmamak gerektiğini belirtir. Adâletini de vurgular.

Bostanda gûyiyâ Nuşirevândur şâh-ı gül
Kim sarayında 'adl zencîridür âb-ı revân (K. 25-2)

Keykûbad da, Şehnâme'de adı geçen bir hükümdardır. Keykûbad'ın tahta çıkması, olağanüstü unsurların etkisi ve bazı gizemli işaretlerle olur. Keykûbad, Keyâniyân tahtına oturarak yüz yıl hükümdarlık yapar. Şehnâme'de adâleti ile çokça övülen bir hükümdardır. [2]

Revânî de, yukardaki beyitte andığı Keykûbat ile, dünyanın geçiciliğini ve kimseye kalmayacağını anlatmayı amaçlamıştır.

---

[1] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 150-156.
[2] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 227-229.

4) Rüstem

Sam'ın torunu, Zâl'ın oğludur. Sührab ve Feramurz'un babasıdır. Bijen'in dedesidir. Şehnâmeye göre:

Hamile olan Zâl'ın karısı, bir türlü doğum yapamamaktadır. Simurg imdada yetişir ve doğacak çocuğun olağanüstü bir çocuk olduğunu, normal yollardan doğmayacağını, karnının yarılarak çocuğun alınacağını söyler. Karısı "oh kurtuldum" der, Rüstem'in manâsı budur.

Rüstem çabuk gelişir. Kahramanlıklar gösterir. Cesareti ve kahramanlığı etrafa nam salar. Akıl almayan kahramanlıkları mevcuttur. Tanrı'ya olan sonsuz bağlılığı ve güveni de mühimdir.

Rüstem, İsfendiyar ile savaştığında 700 yaşındadır.

Tıpkı dedesi Sam ve babası Zâl gibi, İran padişahına öğüt ve akıl verebilen, onlara danışmanlık yapan, bir şey istediği zaman pâdişah tarafından ricası asla geri çevrilmeyen, yeri geldiğinde pâdişahı şiddetle azarlayıp çekip giden, hatta İran pâdişahı Keykâvus'un karısını, onun gözleri önünde ikiye biçerek öldürecek kadar başına buyruk olan, kendisine danışılmadan ne İran tahtına pâdişah getirilebildiği ne de herhangi bir kararın alınabildiği büyük bir otorite sahibi olan kişidir. Rüstem, bütün padişahların alabildiğine övdüğü, onların yegâne kurtarıcısı ve İran'ın en büyük hâmisidir. Rivâyetlere göre 800 yıl yaşamış, üvey kardeşi Segad tarafından düzenlenen bir hileyle öldürülmüştür. [1]

Doğum şekli, hızlı büyüme ve gelişmesi, beklenmeyen başarı ve kahramanlıklar göstermesi, kuvvet ve cesareti, milleti sıkıntı ve belalardan kurtarması, olağanüstü mâcerâlardan muzaffer çıkması gibi mühim vasıfları ile şâirler tarafından da zikredilmiştir.

16. y.y. divân şairlerinden Hayâli Bey ve Revânî'de de, Rüstem'in zikredildiği beyitler mevcuttur.

Cemşîd durur bezmde şehâ her kulun senün
Rüstem durur zamanede her biri kılsa ceng (K. 15-14)

---

[1] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 247-258.

5) İskender

Eski kültürümüzün, dinler tarihi, tefsir, edebiyat, tasavvuf gibi hemen hemen bütün alanlarına girmiş, tarihî-efsanevî bir şahsiyet olan İskender, İslam tarihindeki – Kur'an'da da kıssası anlatılan, peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaflar olan- Zü'l-Karneyn, Yunan (Makedon) tarihinde ismi zikredilen, Büyük İskender (Alexander The Great) ve bunların karıştırılmasıyla meydana gelmiş olan âb-ı hayatı arayan İskender olmak üzere üç farklı kimlikle karşımıza çıkmaktadır.

Divân şiirimizde bahsedilen İskender, Zülkarneyn'le Makedonyalı Büyük İskender'in karışımı bir şahsiyet olup, ikisinin mâcerâaları ve hayatları birbirine karıştırılmış, âdeta bunların tefriki imkânsız hâle gelmiştir. Bu karışıklığın en büyük sebebi de, Büyük İskender'in Asya Seferi sırasında İran'ı fethedip, orada tıpkı eski Fars kralları gibi depdebeyle yaşaması ve Büyük İskender'in maceralarının Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn ile benzerliği olmuştur. [1]

Birçok mâcerâlara giren İskender, her milletin ortaklaşa paylaştığı pek çok mitsel motifle iç içe anılır. İskender'in bir gün, Keyhüsrev'in cihânı gösteren câm-ı cihan-nümâsının olduğu kaleye gittiği ve garip aleti inceleyip, bir türlü sırrına vâkîf olamadığı da söylenir. [2] Bu hâdise Revânî'ye de malzeme olur.

İskender-i zamâne durur şimdi 'ıyş iden
Câm-ı cihân-nümâya dönüpdür hemân gül (K. 17-7)

İskender'in, dönemindeki başarılarına değinen Revânî;

İskender-i zamâne durur ya şeb-i siyâh
Âyîne old'ana kamer-i çarh-ı evreng (K. 15-6)

6) Behram

Sâsâniyân sülalesinden, Yezdgird'in oğlu olan ve Behram-ı Gur adıyla anılan pâdişahtır. Sürekli, yaban eşeği "gur" avlamakla vakit geçirdiği için, "Gur" sıfatı verilmiştir. Cesareti, kahramanlığı ve adâletiyle meşhur bir padişâhtır. Döneminde eğlence yaygınlaşmış, sazlı sözlü meclislerle vakit geçirilmiştir.

Behram kelimesinin başka anlamları da vardır. Yolcu ve misafirleri korumakla görevli melek de bu adı taşır. Behram, gökteki bir gezegen anlamına da gelir. Bu,

[1] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 187-208.
[2] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 197.

Yunanlılarda Ares, Romalılarda ise Mars'tır. "Bu yıldızın rengi ateş kırmızısı, hararetli ve kuru tabiatlıdır. İnsanlardan prensler, askeri sınıfa mensup insanlar, Türkler, madenlerden demir bu yıldıza aittir." [1] Revânî'de de, bu özelliklerine telmih yapılarak zikredilir.

Sensin ol mâh-ı sa'âdet sensin ol mihr-i sehâ
Sensin ol Keyvân-rif'at sensin ol Behrâmgîn (K. 24-42)

7) Âsaf

Süleyman Peygamber'in vezirinin adıdır. Kur'an'da adı geçmemekle birlikte, Hz. Süleymanla ilgili bir ayetin tefsirinde ulemâlar, Âsaf'ın da adını zikrederler.

Âsaf'la ilgili, çok değişik rivâyetler nakledilmiş, olağanüstü bilgiler ve gizli ilimlere vâkıf biri olarak kabul edilmiştir. İslamî kaynaklarda ona atfedilen olağanüstü vasıfların, Tevrat kaynaklı olduğu kanaati vardır. Yahudi kaynaklarına göre, Kutsal ahit sandığını taşımakla görevlendirilen kişilerden biridir. Peygamberlik etmesi için görevlendirilen üç aileden birinin reisi olmuştur. Mezmurlardan on ikisi onun adını taşımaktadır. Peygamber olduğuna dâir rivâyetler de vardır. Rivâyetlere göre, Âsaf'tan başka hiçkimse Tevrat'ı ezbere bilmezmiş. [2]

İslâm Ansiklopedisine, Âsaf maddesini yazan Wensınck, Âsaf'la ilgili rivâyetleri "efsane" olarak nitelendirmektedir. [3] Gerçekten de, onunla ilgili rivâyetler pek çok efsâne ile de karışmış durumdadır.

Âsaf'ın keramet bâbından işlerinden birisi de, güya Hz. Süleyman'ın yüzüğünü çalan devin, Süleyman olarak tahta geçmesine müteakiben, kimsenin onun dev olduğunu anlamadığı halde, Âsaf'ın bunu bilmesi ve devin planlarını bozmasıdır. [4]

Âsaf kelimesi, eski kültürümüzde mühim bir yer tutar ve değişik terkiplerle, farklı anlamlara gelecek şekillerde de zikredilir. Divân şâirlerinden Necâtî, Ahmet

---

[1] TEKİN, Gönül Alpay : Çengnâme Ahmed-i Dâ'î, Harvard Ünv. Yay., 1992, s. 433. Ayrıca bakınız: Edith Hamilton, Mitologya, (Çev: Ülkü Tamer), Varlık Yay., İst. 1974, s. 17-18, M. Edom, Tarih-i Esâtir, (Çev: Mustafa Nuri), İst. 1329, s. 94.
[2] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 326.
[3] İslam Ansiklopedisi, c. 1, s. 664.
[4] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 295-297.

Paşa, Mesîhî, Fuzûlî, Âşık Çelebi, Kadı Burhaneddin gibi şahıslar beyitlerinde bu kullanımlara yer vermişlerdir. [1]

Revânî'de aşığı, basiretli olması yönünden Âsaf'a teşbih etmiştir.

Âsafâ deryâ olur bir katreye kılsan nazar
Himmet itsen zerreye mihr-i cihân-ârâ olur (K. 6-7)

8) Kârun

Kur'an'da adı Firavun ve Hâmân'la birlikte anılan, Mûsâ Peygamber zamanında yaşamış zenginliği, cimriliği, Allah'a olan isyânıyla meşhur olmuş ve bunun akabinde de malı, mülküyle beraber yere geçmiş İsrailoğullarından bir kişidir.

Kârun'un zenginliğinin kaynağı ve Mûsâ Peygamberle olan yakınlık derecesi ile ilgili değişik rivâyetler mevcuttur.

İşlediği günahlar ve isyânı sonucunda helâk edilişiyle ilgili olarak, Kur'an'da şöyle denmektedir: "Sonunda, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik" (Kasas 81)

Zekat vermesi gereken miktarın fazla olması sebebiyle, Musa'ya tuzak kurmuş, fakat kurduğu tuzağa kendi düşmüştür. [2]

Zenginliği, serveti, şöhret ve debdebesiyle efsanelere karışmış olan Kârûn, Divân şiirinde daha çok dünyaya meyletmenin kötülüğü bahislerinde kullanılır. Mal, mülk ve servet yığmak için çabalayan insanların, Kârûn gibi acınacak hâle düşecekleri anlatılır.

Bu amaçla Şeyhî, Zâtî, Yahyâ Bey, Muhibbî, Bâkî, Ubeydî, Nihanî, Necâtî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Figânî gibi divan şairleri, Kârun'u eserlerine konu etmişlerdir.

Revânî de, sevgilinin belini Kârûn'un hazinesine teşbih ederek, ona ulaşmanın zorluğunu vurgulamıştır.

Hoş tolamışdur miyânun çevresin cânâ kemer
Ejdehâdur kim tolunmış genc-i Kârûn üstine (G. 391-4)

---

[1] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 328-329.
[2] TÖKEL, Dursun Ali : age., s. 382-383.

Revânî, Kârûn ve hazinesinin yerin dibine geçmesi olayına da telmihte bulunmuştur.

Dünyâ evini mâl ile pür eyledi yine
Kârûn gibi geçerse yire vechi var berf (K. 14-13)

9) Hâtem-i Tâî

Cömertliği ve yiğitliği ile ün salmış, Arapların Tayy kabilesine mensûp bir şahıstır. Şemsettin Samî'nin verdiği bilgilere göre tam adı, Ebû Adî b. Abdullah b. Sa'd idi. Aynı zamanda ünlü bir şairdir. Hâtem-i Tâî hakkında İslâm Ansiklopedisi'nde geniş bir mâlumât bulunmaktadır. Aşırı derecede cömert olması sebebiyle, dedesi tarafından da terkedilmiştir.

Divân şiirine de, genellikle cömertlik vasfı ile konu edilir. Necâti, Ahmed-i Dâî, Fuzûlî, Bâkî gibi şairler ondan bahs etmişlerdir.

Revânî de, aynı özelliklerinden kasıtla Hâtem-i Tâî'yi zikreder.

Utanur dest-i sehâsından anun Hâtem-i Tây
Ceng içinde kılıcından yacanur Rüstem-i Zâl (K. 18-28)

10) Hızır

Rivâyetlere göre âb-ı hayatı içerek ölmezlik sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususunda ihtilaf bulunan kutsal bir kişidir. Hızır, İslâm kültüründe mühim bir yere sahiptir. Kehf sûresinde Hz. Mûsa'nın mâcerâsının anlatıldığı bölümde, Hz. Mûsa'ya rehberlik ve önderlik yaptığına inanılan kişidir. Ölmezlik sırrına vâkîf olduğundan hâlâ yaşadığına ve darda kalanlara yardıma koştuğuna dair pek çok rivâyetler vardır. [1]

"Hızr" kelimesi, edebiyatımızda pek çok anlamda kullanılmıştır. Çünkü, bu konuda farklı kaynaklarda, pek çok farklı rivâyetler vardır. "Hızr" kelimesinin "yeşillik" mânâsından, sevgilinin ayna tüyleri, hızra teşbih edilmiştir. Hat (yazı), siyah mürekkepten dolayı zülumât farzedilmiştir. Sevgilinin dudağı da, âb-ı hayat

---

[1] TÖKEL, Dursun Ali:age., s. 361-380.

olarak nitelendirilmiştir. Aşık, Hızr olan sevgilisinden yol göstermesini ister. Sevgilinin cevr ü cefâsı yüzünden zülumât içinde kalmıştır.

Hızr-Musa ve Hızr-İlyas rivâyetlerine de telmihte bulunulur. Hızr'ın ölümsüz olmasına ve darda kalanlara yardım eli uzatmasına değinilir.

Ey pâdişâh-ı 'âdil ü ey şâh-ı kâmkâr
'Âlemde Hızrveş bulasın 'ömr-i câvidân (K. 27-30)

Sensiz bana harâm ola ey Hızr-ı hat nigâr
Ab-ı hayât olursa eger mül didükleri (G. 468-3)

C- EDEBİ HİKÂYE KAHRAMANLARI

1) Ferhâd

Hüsrev ile Şirin hikâyesinin baş kahramanlarından biridir. Bu hikâye, İran ve Türk şâirlerince defalarca işlenmiş ve birçok şâirin mesnevisine konu olmuştur. Türk halk şâirleri de bu hikâyeyi işlemişler ve konusunun Anadolu'da, Amasya'da geçtiği uzun halk hikâyeleri yazmışlardır.

İran şahı Nuşirevan'ın torunu Hüsrev'in, Ermen Şahı'nın kızı Şirin'e olan aşkının konu edildiği bu hikâyeye, ilk önce Şehnâme'de Hüsrev-Perviz bahsinde anlatılır. Daha sonra mesnevî şeklinde Senaî işlemiş, ardından, kendinden sonra yazılanlara örnek teşkil edecek şekilde Genceli Nizâmî kaleme almıştır.

Divân şiirinde Ferhad ile Şirin'le beraber, Şirin'in ve Hüsrev'in efsânevi atları Gülgun ve Şebdiz de geçer. Ferhad'ın bir adı da, dağları delmesinden dolayı Kûhken'dir. [1]

Ferhad, Divân şiirinde bir âşıkın sembolü olarak geçen şahıslardan biridir. Şirin'e olan aşkı, Hüsrev'in bu aşkı engellemek için sürekli engeller çıkarması, elinde küngüyle Bî-sütûn dağını delmeye gitmesi, bu dağda taşlar üstüne Şirin'in sûretini kazıması, yine bu dağda fecî bir sûretle ölümü tercih etmesi vs. hadiseleriyle

[1] TİMURTAŞ, Faruk K. : Şeyhî ve Hüsrev u Şirin'i, İ.Ü. Yay., İst. 1980.

birlikte anılır. Ferhâd aşık için, Şirin de sevgilinin özellikleri için, divân şiirine teşbih konusu olur.

Fuzûlî, Bâkî, ibn-i Kemâl, Hayâli, Cem Sultan, Ahmet Paşa gibi pek çok şairin zikrettiği Ferhâd, Revânî Divânı'nda da yerini alır.

Ferhâd mıdur kim eline tîşesin almış
Dağlara düşüpdür yine bî-çare benefşe (K. 30-6)

2) Mecnûn – Leylî

Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin kahramanlarıdır.

Mecnûn'un asıl adı Kâys'tır. Pek çok kaynağın bir efsane olarak nitelediği Leylâ ile Mecnûn'un hikâyesi, asırlardır dilden dile dolaşmış, pek çok şâirin mesnevisinin konusu veya yazdığı şiirin, ya mazmûnu ya telmihi olmuştur.

Çeşitli kaynakların, değişik rivâyetlerle naklettikleri bu hikâyenin kahramanları, okulda tanışır ve birbirlerine âşık olurlar. Bu aşkın duyulması sonucu, Leylâ ve Kays'ın görüşmesi engellenir. Kays kendini çöllere atıp, Mecnûn olur. Binbir çileyle devam eden bu öykü, divân şâirlerinin eserlerine konu olur. Mecnûn'un, çöllerde başında kuşların yuva yapması, ayaklarına zincir vurulması, Leylâ'nın güzellik unsurları, şiirlerde işlenen konulardandır.

Ahmet Paşa, Necâtî, Mesîhî, Fuzûlî, Usûlî, Yahya gibi divân şâirleri yanında, Revânî de Leylâ ve Mecnûnu zikretmiştir.

Leylâ'nın saçlarının güzelliği, Mecnûn'un aşkından çöllere düşmesi anlatılmıştır.

Gömgök delüdür Leyli saçun fikri ile kim
Mecnûn gibi düşmiş yine tağlara benefşe (K. 30-20)

3) Azrâ , Vâmık

Vâmık u Azrâ, Leylâ vü Mecnûn, Ferhad u Şirin (Hüsrev u Şirin) gibi Doğu'nun ünlü aşk hikâyelerinden biridir. Divân şairleri de, Mecnûn kadar olmasa da, âşığın timsâli olarak Vâmık'ı şiirlerinde kullanmışlardır.

Diğer, aşk hikâyelerinde olduğu gibi, bu hikâye ile ilgili değişik görüşler mevcuttur. En fazla malûmatı İslam Ansiklopedisi'nde bulmak mümkündür.

Şeyhî, Hayâlî, Fuzûlî gibi, Revânî de, Vâmık ve Azrâ'yı zikretmiştir.

Revânî, "aşık olmasa idi sevgilinin ne önemi olurdu" düşüncesini, Vâmık ve Azrâ ile anlatır.

Hûblar nâzı kimi eylerdi 'âşık olmasa
Şîve-i 'Azrâyi kim görürdi Vâmık olmasa (G. 374-1)

2- KAVİMLER

1) Türk, Türkmen

Necati Bey Divânı'nda ve Hayâli Bey Divânı'nda da yer alan Türk, Türkmen tipi, umumiyetle göz ve göz ile alâkalı mefhumlarla beraber zikredilmektedir. [1] Bu tipler, karakter itibariyle dâimâ sarhoştur, kavga çıkarır, kan dökerler. Bütün Türkmenler hançer takınırlar. Necâti Bey Divânı'nda göçebe olduklarına da değinilir.

Revânî de, sevgilinin gamzesinin yağmalayıcı özelliğinden dolayı hançer takınıldığını belirtir.

Kamusı hançere düşdi cefâ-yı gamzen içün
Takındı sanma begüm Türk ü Türkmân hançer (K. 10-4)

2) Osmanî

Revânî, bir beyitinde Osmanlı tahtının, Sultan Selim Han'ın varlığı ile müzeyyen olduğunu belirtir.

Bi-hamdi'llah ve l-minne ki irüp fazl-ı Rahmânî
Vücûd-ı şâh ile oldı müzeyyen taht-ı 'Osmânî (K. 34-1)

3) Hindû

Hindû, siyah rengi sebebiyle Necâti ve Hayâli Bey Divânlarında ben, zülüf, gece, tüccar, asker, çapulcu, hırsız mânâlarına gelecek şekilde zikredilmiştir.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet :Necâti Bey Divânı'nın Tahlili,Kitabevi,İst.2001., s. 82; KURNAZ, Cemâl : age., s. 147.

Revânî'de şöyle zikrolunur :

Yâ peyk-i Hindudur bu felek zînet eyleyüp
Takdı nücûm her yanadan ana nice zeng (K. 15-5)

4) Tatar

Tatarlar, Türklerin bir şubesidir. Edebiyatımızda akıncı, çapulcu, zâlim ve postacı özellikleri ile zikredilirler. Ayrıca, Tatarların sihirle yağmur yağdırdıkları da rivâyet edilir. Misk'in, bolca bulunduğu memleket olarak da anılır.

Revânî de misk dolayısıyla zikreder:

Hâk eyleyelü kendüzini yollarun üzre
Rağbet komadı nâfe-i Tâtâra benefşe (K. 30-35)

Akıncı özelliği ile de anılır :

Ceng içün Tâtâr dirler çeşmün ammâ Hak bilür
Türk-i tîr-endâzdur kim ok ü ya yanındadur (G. 135-4)

5) Fireng

Avrupa küfr diyarı olduğu için, siyah renk ile birlikte düşünülür. Revânî, Firenk oğlanlarının güzelliğini metheder.

Şol firenk oglanların sûfî göreydün bir nazar
Göz açup bakmaz idün cennetde havrâdan yana (G. 5-3)

6) Arnavud

Revânî, bir beyitinde Arnavud'un dağlarından bahseder.

Ol lâle-haddi bâd-ı sabâ cüst ü cû kılup
Arayı gitdi Arnavudun kûhsârını (G. 436-3)

3- YER ADLARI

1) Ülkeler ve Şehirler

a- Mısır, Mekke, Medine, Şâm

Mısır, Şam, Mekke ve Medine dini açıdan kutsal olan topraklardır. Mısır'a sultan olmak mühim bir mevkîdir.

Mekke Medîne Mısr ile Şâm oldı hep senün
Bir yıldan kime oldı müyesser bu çâr feth (K. 3-8)

Mısır, Yusûf Peygamberden dolayı da anılır.

Hâce-i Mısr-ı melâhatsin sen ey Yûsuf-cemâl
Gönlümi bâzâr-ı 'ışk içinde dellâl eyledün (G. 212-3)

b- Çin

Çin, güzellik, zülf kıvrımı, misk, âhû, çîn seher, putperestlik münâsebetleriyle zikredilir.

Yine nakş itmiş çemen nakkâşı bir gülzâr-ı Çîn
Kıl kalemle yazamaz bir yaprağın nakkâş-ı Çîn (K. 24-2)

c- Hoten

Hoten ülkesi, alâkalı beyitlerin hepsinde misk ve nâfe münasebeti ile zikredilir.

Bir hâce-i Hoten gibidür lâleden yine
Açmış çemende nâfe-i müşg-i Tatâr serv (K. 28-2)

ç- Rûm

Rûm diyarı, fetihlerle genişlemiş, Arap diyârını kendine ilâve etmiştir.

Rûma zamîme oldı diyâr-ı 'Arab bugün
Kapunda eksik olmaya leyl û nehâr feth (K. 3-7)

d- Bedehşân

Orta Asya'da Afganistan'ın şark-ı şimâlisi nihâyetinde, Türkistan ile Hindistan ve Çin arasındaki memlekettir. Yüksek, dağlık, suyu bol, havası güzel ve mutedil bir yerdir. Bu memleket öteden beri la'l-i Badehşan denilen bir nev'i yakutuyla, sâir kıymetli taşlarıyla meşhûrdur.

Revânî de Badehşân'ı, değerli taşları vesilesiyle zikreder.

Gûyiyâ bir hâcedür mülk-i Bedahşândan gelür
Pâre pâre la'ller kıldı yine izhâr gül (K. 16-8)

e- Sıfahan

İran'ın bir şehridir. Deccâl'in burada zuhûr edeceği rivâyet olunur. Bu beldede kırk gün oturanın da, cimri ve bencil olacağı belirtilir. [1] İsfahan, musıkîde bir makam adıdır. Sürmesi ile meşhur olduğu için Revânî'de, çağdaşı Hâyalî Bey gibi, bu cihetten zikretmiştir.

Ayagun toprağı oldı çü nûr-ı dîde-i devlet
Gerekmez iki gözümçün dahı kuhl-ı Sıfahânî (K. 34-35)

f- Arab, Kabe, Hicaz, Yemen, Tebriz, Keşmir

Revânî, Osmanlı padişahlarını meth ederken, Arabistan'daki fetihleri de anar.

Rûma zamîme oldı diyâr-ı 'Arab bugün
Kapunda eksik olmaya leyl ü nehâr feth (K. 3-7)

Kabe, kutsal mekân olması ve hâc farîzâsının yerine getirilmesi sebebiyle zikredilmiştir.

Hindulardur Ka'beye gelmiş tavâfa gûyiyâ
Ruhlarun devrinde ey dil-ber bu hatt-ı 'anberîn (K. 24-24)

---

[1] ONAY, Ahmet Talat : age., s. 277.

Hicâz da yine, hâc görevi sebebiyle anılmıştır.

Ka'be-i hüsni tavafına hatı mânî' olur
Sanki i'râb ile bağladı yine râh-ı Hicâz (K. 150-2)

Yemen, akik taşı, Aden incisi, lâ'linden dolayı söz konusu edilir.

Kûyınun taşları tutdı yine bir reng-i 'akîk
Bu benüm kanlu yaşum Rûma getürdi Yemeni (G. 472-2)

Tebriz, aşığın gamlı gönlüne teşbih edilmiştir. Osmanlı padişahlarının, Tebriz'in şâhını tahttan indirmesi olayını belirtmiştir.

Gitti gam dilden safâ-yı 'ârızunla dostum
Rûm sultânı çıkardı şâhı san Tebrîzden (G. 277-5)

Keşmir, güzel bir mekân olması sebebiyle zikrolunmuştur.

Sen şeh-i Keşmîr-i hüsn olmasan ey hurşîd-rû
Çetr-i hüsne kaşlarun kurmazdı müşgîn sâyebân (K. 25-14)

g- Beligrad

Bir beyitte :

Beligradün burûcından felekler hep temâşâdur
Ne var sırr-ı semâvâtı eğer kılsa 'ayân kal'a (K. 32-15)

zikredilmiştir.

ğ-Sıtanbul, Galata, Ok Meydanı

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin mühim bir şehridir. "pây-i taht-ı Rûm" dur. Hesapsız hazineler barındırır. Güzelleri ile cennet bahçelerini bile aratmaz.

Âşık İstanbul'da, gönül kalesini sevgiliye kaptırmıştır. Çaresiz kalmıştır. Gönül kalesi alınan aşık, çare olarak Galata'yı kuşatma altına almak ister. Çünkü, Galata güzelleriyle anılır. Âşık da güzelleri seyederek gamını, kederini hafifletmeyi arzuluyor.

Aldı gam çünki Sıtanbulda gönül kal'asını
Varalum biz de Galâtâyı hisâr eyleyelüm (G. 246-6)

Âşığın gönlü, sevgilinin gamze okları sebebiyle "Ok Meydânı"na dönmüştür. Hayâlî Bey'de gördüğümüz bu teşbihe, Revânî Divanı'nda da rastlarız.

Ey kemân-ebrû bu sînem gamzen okları ile
Kimseye andurmaz oldı şimdi Ok Meydânını (G. 424-3)

h- Bursa, Kayseri

Revânî, Bursa ile ilgili bir gazel yazmıştır. Bu gazelde Bursa şehrinin, gönül alan ay yüzlü güzelleri ve onlara aşık olan gedâlar zikredilmiştir. Ayrıca Bursa'nın kaplıcaları da belirtilmiştir.

'Âşıkı odlara yakar dil-rübâsı Bursanun
Ey gönül germ olma ıssıdur havâsı Bursanun (G. 213-1)

Kayseri, bir beyitte :

Şol lutf-ı bî-hisâb ile ma'mûredir gönül
Gerçi ki Kayseriyye yapıldı hisâb ile (G. 333-2)

ı) Bağdad

Aşığın gönlü Bağdat'a teşbih edilerek, sevgilinin gözleri tarafından istilâ edilmiştir. Moğol istilâsında, şehrin yakılıp, yıkılmasına telmih yapılmıştır. Güzelliğiyle de bilinen bir şehirdir.

Hây zâlim çîn-i zülfünden hatun leşker çeküp
Gözlerin Tâtârı yıkdı gönlümün Bagdâdını (G. 405-3)

i) Firengistan

Mülk-i Rûm içre Firengistânı görmek isteyen
Seyre geçsün dâyimâ ol şehr-i ra'nâdan yana (G. 5-2)

2- Nehirler, Dağlar, Kaleler

a) Nil (nehir), Diraç Kalesi

Revânî, güzelliği Mısır ülkesine teşbih ederken, sevgilinin de azâb edip, âşıklarını Nil nehrine attığını belirtir.

Mısr-ı hüsnine hatı Fir'avnı kılmadan hücûm
Nile gark idüp anı böyle azâb itmek neden (G. 271-2)

Diraç Kal'ası, içinde sevgilileri barındırıp, aşığa tuzaklar kurulan mekân olmasıyla gündeme gelir.

Hayfâ Diraç Kal'ası içinde bir sanem
Yıkdı harâb eyledi gönlüm hisârını (G. 436-2)

b) Arnavudun kûhsârı

Sabâ rüzgarı, lâle yanaklı sevgiliyi aramak için Arnavud diyârının dağlarına bile gitmiştir.

Ol lâle-haddi bâd-ı sabâ cüst ü cû kılup
Arayı gitdi Arnavudun kûhsârını (G. 436-3)

c) Bınarbaşı

Beyitte Bınarbaşı, Bursa'da bir nehir olarak zikredilmiştir. Aşığın, döktüğü gözyaşlarının bu nehre teşbih edildiğini görüyoruz.

Kirpüği ucına asmaz katre denlü gözlerüm
Bursanun ey dil Bınarbaşı ki bir nehri geçer (G. 115-4)

4- SANATLAR, MESLEKLER, OYUNLAR

A) SANATLAR

a- Hatt San'atı

Revânî, hüner göstermek için kalemini ele aldığını, kaleminin mu'cize olduğunu ve onunla sevgilinin medhini yazacağını beyân eder. O kâlem ki cevher

olan sözleri yazacak ve âlemi nurlandıracaktır. Revânî, altınlı kıl kalemin varlığından da söz eder.

Necâti Bey'de kamıştan, başı kesik ve yarık olan kalemden söz eder. Kalemin dışı doğru, kamışın içindeki lifler ise eğridir. Yazarken cızırdar ve ucu karadır. [1]

Revânî, kaleminin sivri ucuyla taze mânâlar yazdığını belirtir. Kendisinin sihirbaz, şiirinin de sihir olduğunu söyler. Onun hattı, cihânı güzel kokularla doldurur.

Micmer-i nazma hat-ı eş'ârı olmışdur buhûr
Bûy-ı misk-âlûdıdur iden cihânı 'anberîn (K. 24-52)

Şi'ri efsûnıyla râm itmiş perî peykerleri
Gör ne sâhirlikler eyler şâir-i sihr-âferîn (K. 24-54)

Revânî hattını över. Kusursuz bir resime teşbih ettiği nazmının, Hızr'a ölümsüzlük veren âb-ı hâyat olduğunu belirtir.

Âb-ı hayât olmasa bu nazm-ı âbdâr
Turmaz idi kenârda olup Hızvâr serv (K. 28-44)

Âleme dürler saçar hâmem bu dem gavvâs olup
Bahr-ı tab'umdur ki cûş itmiş durur deryâ yine (K. 31-32)

Yazdıklarıyla herkese meydan okuyan Revânî, kendisiyle rekâbet etmeye çalışanları er meydânına davet eder.

Pençe-i eş'âruma Revâni kimdür el uran
Kandedür ortaya gelsün var mı bir meydân eri (G. 411-6)

"Teressül", harflerin mahreçlerine ve kısaltılıp uzaltılmalarına ri'âyet etmek anlamına gelen bir yazı sanatıdır.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 85.

Mektûb-ı hüsne kaşları ser-nâme yazalı
Okınmaz oldı şimdi teressül didükleri (G. 468-4)

b- Hatt İle Alâkalı Oluşumlar

1- Dergi ve Mecmuâlar

Revânî, döneminin bazı mecmûlarından söz eder. Mecmûalarda tasvîrler yapıldığına işâret eder.

Sanma kim şi'r-i Revânîdür seni fâş eyleyen
Yazılur mecmû'alarda şimdi tasvîrün senün (G. 206-7)

Revânî, meşhûr Çinli nakkaş Mânî'den söz eder. Mânî, Behram Şâpûr zamanında İran'a gelip, Zerdüşt ve İsâ dinleri halitası olan, bâtıl mezhebini neşre başlamış olduğundan îdâm olunmuştur. "Erjeng" adı verilen, yaptığı resimleri ihtivâ eden bir mecmuası mevcuttur.

Sehâ vasfunda her beytüm münakkaş Tâk-ı Kisrîdür
Görürse kala dem-beste eğer Erjeng eger Mânî (K. 34-31)

2- Divân, Hamse, Efsane, Fethnâme, Destan

Sanatçılar, peygamberin vârisidir. İkisinin de kaynağı ilâhidir. Ayrıksı idrâke sahip sanatçı, dar bulduğu bu âlemi aşınca gayb âlemine düşer. Anlamların büyüğü olan sessizliğe işaret eder, Dünyevî kelâm vasıtası ile, (aşkın olanı içkin olanla ifâde etmek mümkün olmasa da) bizleri aydınlatır. Farklı bir vizyona sürükler.

Divân da, şâirin kendisinden, eser kalması mâksadı ile kâleme aldığı nazımların toplandığı eserdir.

Yazamaz gamdan Revânî defter ü dîvânına
Şol gazeller kim begüm mevcmû'a-ı hâtırdadur (G. 66-5)

Hamse, mesnevî şekliyle yazılmış beş kitaptan ibâret bir takımdır. İran edebiyâtında "Hamse-i Nizâmî" meşhûrdur.

Revânî Hamseye bakmazdı hergiz
Bu beş beyti eger görse Nizâmî (G. 447-5)

Destân ve efsâne de Revânî divanında anılan yazı türlerindendir.

Nâzenînler dâsitân-ı ‘ışkumı dilden komaz
Tıfllar ez-ber okurlar dâyîmâ efsâneyi (G. 422-3)

Hikâyât-ı gam u derdi nice şerh eyleyem yâre
Kişiye gam gelür lâbüd okunsa gussa destânı (K. 34-28)

Feth-nâme, bir fethe dâir yazılan şiir veya risâleleri içerir. Düşmanın mağlûbiyetini bildirir.

Bir feth-nâme yazdı Revânî kulun yine
Kim anun ile toldı yemîn ü yesâr feth (K. 3-24)

c- Belâgat, fesâhat

Belâgat; uygun anlam, en açık ifâde ve sözü süsleme becerilerini içine alan bir ilimdir. Belâgat'ın iki yönü vardır:

1) Yüce yön (Tarf-ı 'alâ) : İnsanlık tarf-ı ‘âladan söz söyleyemez. Çünkü o, Allah'ın ilmîdir. Mutlak belâgat Kur'ân'a mahsustur.

2) Aşağı yön (Tarf-ı esfel) : İnsana ait olan belâgattır.

Şair, şahsî yeteneğinden yola çıkarak, ma'nâda tek yetkin kişi olmalıdır ki, büyük ve mûteber olsun. Belâgatın sırlarına ermek, ondaki herkese kapalı özü yani, nükteyi görmek, uzun, ısrarlı ve kesintisiz bir izleme sürecini gerektirir. Belâgat, ilim olma yönünde fikirle, sanat olma yönünde güzellikle ilişkilidir.

Şâir, belâgat ilmine vâkıf olduğu ölçüde, dağınık sanat eğilimlerini belli bir âhenge ulaştırır. Dağınık halde ki fikir, hayâl ve duygu unsurları, belâgat şâhı (şâir) tarafından tanzim edilir. Belâgatlı söz de, iyi ifâde edilmiş, eksiklik ve fazlalıklarında arınmış sözdür.

Fesâhat ise, belli bir şuûr ve nizâm ile sözün, ses ve anlam kusurlarından arındırılmasıdır. Sözdeki, kulağa ve zihne çarpan fazlalık ve eksikliklerin ayarlanmasıdır.

Şâir söze, söz de şâire irtifâ kazandırır. Revânî de kendindeki, belâgat ve fesâhat yeteneğini övmektedir.

Ehl-i fazl olmak dilersen sözlerüm gûş eyle kim
Hep belâgat hep fesâhat dostum şâ'irdedür (G. 66-4)

ç) Şemse

Şemse, bir çeşit süslemedir. Güneş şeklinde yapılan işleme resimdir. Yazma kitapların başına veya cildin orta kısmına yapılan, oval şekildeki süslemelerdir.

Bâd gül şemsesinün kıldı zemînin çemenî
Lutf idüp sen dahı kıl anda güzâr ey sâkî (G. 437- 4)

d) Mûsıkî

Revânî Divânı'nda adı geçen başlıca mûsiki âletleri; Def, Şeşta, Kemân, Sâz, Çengi, Mizmâr, Sentur, Tanbur, Ud, Rebâb, Kopuz, Ney, mûsîki mâkamları; Hicâz, Şehnâz, Nevrûz'dur. Ayrıca, mûsikî ile alakalı olarak çalgı çalan "Mutrîb" zikredilmektedir. Şarkı söyleyen manasındaki "Muganniveş" kelimesi de kullanılmıştır.

Çeng ü rebâbı söylede bezm içre mutribâ
Çün 'arz-ı hâl-i âsaf-ı devrâna geldiler (Sûr – V - 7)

e) Yapı Sanatı (Mimarî)

Revânî, bazı beyitlerinde döneminin mimârisine de değinmiştir. Dönemindeki binaların kemerli olduğunu ve bu kemerlerin ak mermerden yapıldığını belirtmiştir. Saray, kasr vb. mimârî eserlerden de söz edilir.

Ya yeşil tâkını zeyn itmek içün gerdûnda
Ak mermerle kemer bağladı mi'mâr-ı zamân (K. 26-4)

B- ASKERLİK

Revânî'nin çağdaşı olan Necâti Bey ve Hayâlî Bey, divânlarında dönemin askerlik yapısı hakkında bilgi veren ibârelere yer vermişlerdir. Bu ibârelerin anlatımında, sevgili (şâh) nin aşığa ettiği zulüm çerçevesi kullanılmıştır. Âşığın kuşatma altında tutulması ve gönül mülkünün yağmalanması temel vizyondur.

Revânî, Kanunî Sultan Süleyman'a, Bâyezid ve Sultan Selim'e yazdığı kasidelerinde onları methederken, fetihlerine de yer verir.

Levend, leşker, serdâr, sipâhi, sipâhsâlar, yeniçeri, piyâde, in'âm (yeniçeri aylıklarına yapılan zam), hümayun ordusu, cidal, zafer, sancakdar, feth, rezm, ok, nize vb. askerlikle ilgili tâbirler, Revânî divânında yer almaktadır. Bu ifâdeler çerçevesinde, askerlik sistemi, askerlerin yaşayış tarzı, maaşları, görevleri, çalışma sistemleri, sarayla ilişkileri, başarıları v.b. konularda bilgi verilmektedir.

Tâ şükûfe leşkerine ola sancakdâr serv
Tâ reyâhin hayline ola sipeh-sâlâr gül (K. 16-40)

C- MESLEKLER

Revânî, döneminin meslek hayatıyla ilgili mûhim sayıda beyite yer vermiştir. Beyitlerinde, o dönemin toplum yaşantısında yer alan meslekler ve bu mesleklerin içeriğiyle ilgili bilgeler zikretmiştir.

Çeşitli meslek erbâbı arasında mühim bir yeri olan tabîb, sevgili mânasıyla zikredilir ve can hastası olan âşığın, aşk derdine derman olmaya çalışır. Yâni ona cevr ü cefâ eder.

Âsitânında yaturdum üstüme geldi habîb
Hasta sagılmalu olsa kapuya gelür tabîb (G. 22-1)

Bağbân, bahçivân anlamını taşır. Revânî, beyitlerinde bahçıvânı, çeşitli duygu ve düşünceleri tanzim eden, derleyen kişi olarak zikreder.

Ashâb-ı şevke nâme-i şi'rüm virür ferah
San ehl-i sohbete getürür bâğbân gül (K. 17-32)

Mutrîb, çalgı çalarak bezm içinde hâlî arz eyler.

Çeng ü rebâbı söylede bezm içre mutribâ
Çün 'arz-ı hâl-i âsaf-ı devrâna geldiler (Sûr – V - 7)

Pehlevân, güreşçidir, yiğittir.

Meydân-ı rezm içinde bugün pehlevân iken
Ser-pençe-i 'alemlerüne destyâr feth (K. 3-10)

Defterdâr, bir vilâyetin para işlerini idâre eden kişidir. Son derece mühim bir görevi icrâ eder.

Berg-i gülden düzdi defter goncadan kıldı devât
Olmaga bu dem çemen şâhına defterdâr gül (K. 16-11)

Zergâr, kuyumcudur. Sarraf da, bir şeyin değerini ölçüp, anlayabilen manâsını taşır. [1]

Husrevâ mutriblerünle bezmüne irem diyü
Destine bir dâyire almış dutar zergâr gül (K.16-25)

Nahl-bend, ağaçları budayıp tanzim eden kimsedir. Revânî, Divânı'nda da, nazm ehli kişilerle anlamca ilişkilendirilmiştir.

Nazm-ı rengînüm irerse nola her nazm ehli kim
Nahl-bend olan kimesne eyler istifsâr gül (K. 16-39)

Tercümân, çeviricidir. Herhangi bir dili, başka bir dile çevirip, o dili bilmeyen kişilere kolaylık sağlar.

Çok dil bilür 'aceb degül ey husrev-i zamân
Turup kapunda olsa eğer tercemân gül (K.17-20)

Meddâh, medheden anlamında ve taklitler yaparak hoş hikâyeler anlatıp, halkı eğlendiren anlamında kullanılır.

Meddâhun oldı göreliden hüsn-i hulkunı
Başdan ayağa olsa 'aceb mi zebân gül (K. 17-21)

Pişekâr, sanatkâr, oyuncu manâsındadır. Ayrıca, orta oyununda kavuklu ile konuşarak oyunu açan oyuncudur.

Gazzâz, ipekçilikle uğraşan kişilere verilen addır.

Gazzâz gibi tükmeler asmış dükânına
Bâzâr-ı gülistânda olup pişekâr serv (K. 28-10)

Pasban , gece bekçisidir. Nigehbân da gözcü, bekçi manâsını taşır.

Ne var kadrün sârayınun felek olsa nigehbânı
Olur mı 'âlem içinde şehâ bî-pâsbân kal'a (K. 32-9)

Hokkabâz; hilekâr, hileci manâsını taşır.

Ya hokkabâz durur çâr-sû-yı gülşende
Ki jâle mührelerin önine dizer gonca (K. 29-7)

Nakkâş, yağlı boya ile duvar nakışları yapan usta, süsleme sanatkârıdır.

Nakkâş oluban levha-i gülzâra benefşe
Döşedi nice yaprağı hemvâre benefşe (K. 30-1)

Tarrâr, yankesicidir. Âşık, sevgilinin kendisine ettiği eziyetten dolayı onun bazı güzellik unsurlarını tarrâr olarak sıfatlandırmıştır.

Devründe yakasını alur her kim olursa
Baş koşdugiçün turra-i tarrâra benefşe (K. 30-32)

Câsûs, gizli haberler öğrenerek , sırları çözerek haber veren kişilere denir.

Sen husrev-i gâzîye diler kim ola câsûs
Girdüği budur kisvet-i küffâra benefşe (K. 30-36)

Cerrâr, dilencidir.

Sahrâda sabâ eyliyeli vasf-ı sehânı
Yollarda dönüptür yine cerrâra benefşe (K. 30-38)

Perestâr, hizmetçi ve besleme manâlarını taşımaktadır.

Çün sözlerümün oldı 'arûsına perestâr
Şimden gerü baş egmeye ezhâra benefşe (K. 30-41)

Meşâle tutan "meşâledâr" ve "gözcü" de, cemiyete has mesleklerdendir.

Çerisi gözcisi gündür karavulı encüm
Önünce mâh durur gice miş'aledârı (K. 33-33)

Gavvâs, dalgıçtır. İnci ve sünger bulmak veya denize düşen bir şeyi çıkarmak veyâhut rıhtım gibi, deniz altında yapılan inşaatın temellerini düzenlemek üzere suya dalan, denizin dibine inen kimsedir.

'Âleme dürler saçar hâmem bu dem gavvâs olup
Bahr-ı tab'umdur ki cûş itmiş durur deryâ yine (K. 31-32)

Kâse-bâz; kâseleri, parmaklarının ve değneklerinin ucunda çevirerek dans eden oyuncudur.

Kâse-bâz oldı ya bir barmağı üzre çevirür
Felegün çîn-i sebzini kamer kâse misâl (K. 18-6)

Bâzdâr; doğan, şâhin gibi kuşları tutanlara denilir. Avcıdır.

Şahbâz-ı mihri aldı ele bâzdâr-ı subh
Gördügi gibi uçdı yirinden şeb-i gurâb (K. 2-6)

Meşşâta; gelin süsleyen kişilere denir.

Meşşâtavâr âyinesine cilâ virüp
Aldı eline şâne-i zerrîn âfitâb (K. 2-13)

Mu'allim; öğreten, öğretmendir.

Muntazır olsa ne var rây-ı şerîfine'ukûl
Sebakı çünki mu'allimden alurmış etfâl (K. 19-13)

Sakka, su dağıtan kişilere verilen addır.

Reh-i kûyunda Revânî akıdur göz yaşını
Ka'be yolındaki sakkâ gibi ider su sebîl (G. 226-5)

Bennâ, yapı yapan mimâr, kalfa, dülger anlamlarını taşır.

Zeyn iden sohbet esâsını surahîdür bugün
'Iyş u 'işret kasrını yapmış durur bennâ-yı 'ıyd (K. 4-18)

Rehber, kılavuz; yol göstericidir.

Sefer itsen kılaguzdur sana her gün hûrşîd
Giceler gözcün olur subh olınca ahter (K. 7-31)

Dâye, süt ninedir.

Nice kim mehd-i felekde ola etfal-i nücûm
Nice kim dâye olan her birine şems ü kamer (K. 7-31)

Peyk, haber ve mektup getirip, götüren habercidir.

Yâ peyk-i Hindudur bu felek zînet eyleyüp
Takdı nücûm her yanadan ana nice zeng (K. 15-5)

Muganni̇̂, şarkı söyleyen kişilere denir.

Geh Cem misâli câm-ı murassa' alur ele
Gâhî mugannîveş getürür bezme def ü çeng (K.15-5)

Perde-dâr; büyük bir kimsenin kapısında bekleyip, içeri gireceklere kapı perdesini açmakla vazifeli kimsedir.

Şimdi kulun gibi gice gündüz kapundadır
Kasr-ı refî'a oldı meger perdedâr berf (K.14-32)

Hûşe - çîn, harman sonu tarlada kalan kesik, döküntü başakları toplayanlara verilen addır.

Bir hûşe-çîn-i hırmen-i fazlun olup durur
Mürg-ı hıred ki menzilidür âşiyân-ı 'ilm (K. 22-14)

Nâsih, istinsâh eden, kopyasını çıkaran kişilere verilen addır.

Zülfünün bendine düşmiş yine sevdâ ile dil
Nâsihün pendi ana eylememiş hergiz sûd (G. 43-4)

Kemân-keş, keman çeken, ok atan kişilere denir.

Hilâl ebrûları sanman ki yârün şîveye başlar
Biri birisine karşu çeker yayın kemân-keşler (G. 116-1)

Kadî, davalara bakan kişidir

Şâhid getürün dimeye hükm eyleye kâdî
Âşıklar ile ger ide da'vâyı güzeller (G. 122-4)

Müftü, fetvâ veren kişidir. Vilâyet ve kazâlarda din işlerine bakan kişidir.

Ne bilür mes'ele-i 'ışkı Revânî kâdî
Müftiler dahı bizüm hallidemez müşkilümüz (G. 146-5)

Kebûter-bâz, güvercin yetiştiren, besleyen, satan kimsedir.

Bu hevâyî gönlümi bir dil-ber içün sakların
Rind-i şâhid-bâz olan ekser kebûter-bâz olur (G. 130-2)

Mühendisler de Revânî divânında anılmıştır.

Halvet-serây-ı cânı câm ile kıldı rûşen
Her kim esâs-ı 'ıyşa oldı ise mühendis (G. 164-4)

Kâsu, kıssa anlatan kişidir.

Kitâb-ı 'ışkun içün cenge düşdi cân ü gönül
Mesel durur bu ki el-kâsu lâ-yu hibbi'l-kâs (G. 174-2)

Dellâl, alıcı ile satıcı arasında vâsıta olan kimsedir.

Hâce-ı Mısr-ı melâhatsin sen ey Yûsuf-cemâl
Gönlümi bâzâr-ı işk içinde dellâl eyledün (G. 212-3)

Gazel-hân, gazel okuyan kişilere denir.

Ey sabâ gül-geşt idüp 'azm-i gülistân eyledüm
Bülbili gülşen içinde ben gazel-hân eyledüm (G. 250-1)

Sâkî, içki sunan kişidir.

Sanman ki sâki tutdugi câm-ı şarâbdur
Bir yerde beş hilâl ile bir âfitâbdur (G. 107-1)

Mestân, sarhoş demektir.

Mehter, yüksek rütbeli hizmetkârlara denilir.

Sâkî surâhi kal'asınun mehteri olup
Nevbet çalardı na'ra-i mestân geçen gice (G. 345-4)

Süvâr, ata binmiş, binicilere verilen addır.

Şeb-gerd, gece dolaşan kol, bekçi manâsını taşır.

Doldurup câmı süvâr ol sen kümeyt-i bâdeye
Sâki aylandur bu gice mâh-ı şebgerd üstine (G. 350-3)

Harîf, yemiş toplayan kişilere verilen addır.

Hâce; hoca, efendi, ağa, çelebi, sâhip, muallim, profesör, müderris, molla ve ev sahipleri için kullanılan bir kelimedir.

Şâ'ir midür Revânî gedâ-tab' olan harîf
Hâce olur mı kişi metâ'-ı kalîl ile (G. 326-6)

Ehl-i ma'din, madencilere denilir.

Şâd olur gönlüm görüp cânda Revânî 'ışkını
Ehl-i ma'din gibi kim irişmiş ola cevhere (G. 357-5)

Şekker-fürûş, şeker satanlara denilir.

Revâni leblerün vasfın yazar hüsnün zamânında
Belî şekker-fürûş olan açar 'ıyd olsa dükkânı (G. 404-5)

Küştî-gîr, güreşçilere verilen addır.

Gözleründür hüsn meydânında iki küştîr
K'anlarun ey dil-rübâ ebrûlarundur perçemi (G. 441-4)

Odabaşı, muhtemelen odada bulunanların hizmetini gören kimsedir.

Her gice oda sohbetin eylerdi Revânî
Ger şem' gibi ol da olayıdı odabaşı (G. 457-5)

Revânî kendi mesleğine de atıfta bulunmuştur. Divîddâr:

Hükmine hîç muti' olmadılar dil-berler
Bu Revânî neye irişdi divîddâr olalı (G. 448-5)

Müneccîm, yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkaran, yıldız falına bakan kimse, falcıdır.

Müneccimdür ruhun devrinde gerdûn
K'önünde ay ü günden sâ'ati var (G. 95-4)

Nerrâd, tavlayı güzel oynayan kişilere denilir.

Bana ne nakş geçüpdür bu felek nerrâdı
Şeşder-i gamda gören kimse bilür zârumdan (G. 263-2)

Ç- OYUNLAR

Oyunlar arasında satrançtan bahsedilmiştir. Aşk oyunu, satranç oyununa teşbih edilip, şâhmât olunmaması için, bu oyunu iyi bilmenin önemine değinilmiştir.

Bu nat'-ı 'ışk içinde gönül beydakını sür
Ferzânelikler eyle sakın olma şâh mât (G. 24-4)

Tavla oyunu da zikredilmiş, felek, tavlayı çok iyi oynayan üstâd manâsındaki "nerrâd" kelimesiyle sıfatlandırılmıştır. Âşık, feleğin kendisine hazırladığı ustaca oyunlardan dem vurur.

Bana ne nakş geçüpdür bu felek nerrâdı
Şeşder-i gamda gören kimse bilür zârumdan (G. 263-2)

Ata sporumuz olan güreşten de söz edilmiştir. Sevgili ve âşık arasındaki mücâdelenin geçtiği savaş meydanı, çok ateşli sahnelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu âteşi göğüsleyecek, bu ateşle güreşe tutuşacak olan, pehlivân (âşık) olacaktır.

Meydân-ı rezm içinde yanar od durur hemân
Anunla tutuşa ya nice pehlevân ola (Sûr – VI - 2)

Dönemin belli günlerinde de, cirit oyunu müsabakaları düzenlendiğini anlıyoruz.

Gün gibi tûpını göge agduran zülfün durur
Dostum meydân senündür geldi çevgân günleri (G. 469-4)

5) İCTİMAÎ HAYAT

A- TELÂKKÎLER, İNANIŞLAR

1- Dünyâ

Revânî, divânının dîbâcesinde dünyayı bir yuvaya, eve benzetir. Bütün yaratılmış olanlar bu mektephânede, 'akl-ı kâmil ilmini öğrenirler. Ziyâretgâh olan bu dünyanın geçiciliğini kabul ettiğini ifade eden ibârelere de yer vermiştir.

2- Kimyâ

Eski inanışa göre kimya, bir takım iksirlerle çeşitli maddelerden altın elde etme ilmidir. Bu inanışın aslının olmadığını savunan 'âlimler ve aslı olduğuna inanan 'âlimler de vardır.

Sen sîm-ten nigâr ile olalı âşinâ
Dirler Revânî müflis içün kîmyâ bilür (G. 118-6)

3- Ömür ('Ömr-i dırâz)

Dünya gelip, geçici bir mekândır. Ömür zannedildiği kadar uzun değildir. Bu nedenle zamanı, faydalı işler yaparak geçirmek gerekir. Tabiatta, bütün canlıların doğmasının, belli bir süre içerisinde de hayatının son bulmasının doğallığı kabul edilir.

Revânî, âşığın hayatta olma amacının, sevgilinin varlığına hizmet olduğunu söyler. Ruhların, yaratıldığı gün ve Allah (cc) 'ı yaratan olarak kabul ettikleri gün, belli bir amaç için yaşayıp, yine O'na dönüleceğinin haberi verilmiştir.

4- Uyku

Sevgili, fitne ve fesâd kaynağı olduğu için, onun uyku saatlerinde etraf sukûn bulur. Sevgilinin "nâz uykusu"ndan da söz edilir.

Âşık ise, sevgili sebebi ile içine düştüğü acınacak hâlden dolayı uyuyamaz. Hele râkîblerin varlığı, ona hiç göz kırptırmaz.

Bir de "hâb-ı gaflet" ten söz edilir. Bu, gönül gözü kapalı olup, gerçeklerin farkına varamayan insanlar için söylenir.

Bazı insanların, kara düş görmekten korktukları için uykularının kaçtığı da belirtilir. Bu kara düşler, insanın içine ecel korkusunu koyarak, ölüm uykusunu hatırlatır.

5- Bayram

Âşığın bayramı, yarîn vuslatına ermektir. Onu görmek, onun kendisiyle ilgilendiğini bilmektir. Âşık, sevgiliye kavuşunca bayram olur, bayramda da "erkek koyun kurban etme" inancı vardır. Âşık kendini fedâ eder.

Bayram olunca, bu şerefli zamandan dolayı, bütün güzeller süslenir. Meclisler kurulur.

Bayramda, güzeller ellerine kına yakarlar. Bayram kınası dağıtılır. Bayram şekeri dağıtılır. Bayram helvâsı yapılır.

Bayramda gezintiler ve eş, dost ziyaretleri yapılır.

6- Genc, Hazîne

Hazîneler gizli yerlerde, bilhassa virâneliklerde bulunur. Revânî'de "Her bir hârâbeyi arasan tolu genc-i zer", diye ifâde eder.

7- Sihir, efsûn, fâl

Sihir sözü, edebiyatımızda, cazibe, şiddetli tesir, füsûn gibi mânâlarda kullanılmıştır. Sihir, büyü yapanlara sâhîr, sihir-bâz denir. Yağmur yağdırmak, hazineler elde etmek, güzellerin gönlünü almak gibi farklı amaçlarla, çeşitli malzemelerle, değişik sihirler yapılmıştır.

Revânî şiirini, okuyanları büyülemesi açısından sihire, kendisini de sâhire teşbih etmiştir.

8- Ölüm

Ölen kişinin ardından, helva yapılır.

Bunlardan başka, korkulu yolda ateş yakmanın gerekliliğine, hastaya şerbet vermenin faydalı olacağına, oruçta içki içilmemesine, türbelerde kandil yakmanın iyi sonuçlar vereceğine, mezar üzerinde mum yakma ve kan kardeş olma inanışına da yer verilmiştir.

B- GELENEKLER, GÖRENEKLER

Hükümdarlar adlarına sikke kestirir, hutbe okutulur, nevbet çaldırır, istediğine beylik verirler. Padişahların mallarını yağmalatması da eski bir gelenektir. Hükümdarlar, kıyafetleriyle de özellik arzederler. Kapılarında hizmetçiler ve kapıcılar bulunur. Padişah fakir ve fukâraya ihsanda bulunur. Haksızlıkların karşısında yer alır. Fethedicidir. Ordusu emrine hazırdır. Kulları veya teb'ası, karşısında el kavuşturup dururlar. Kendisine hediyeler sunulur.

Düğünle ilgili geleneklerde, akçesiz pazara varılıp kız istenmeyeceği belirtilir. Vezinle ve kafiyeli sözlerle (eş'âr okuma), insanların düğüne davet edildiği zikrolunur. Düğünlerde gedâların bolca yedirildiği ve davetlilere bolca şerbet içirildiği söylenir.

Gelin süslenir ve takılarla donatılır, "Nahl" denilen, gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması, vaktiyle âdet olan bir süs ağacından da söz edilir. Saçı saçılır, sofralar donatılır, çalgılar çalınır.

Kına gecesinin eğlenceleri de zikredilir. Kınalar yakıldığı belirtilir.

Bahar geldiğinde, güzellerin bağ gezintileri başlar. Bağlar binbir çiçekle bezenir. Gül seyrine çıkılır. Baharın gelip, sevgilinin seyre çıkmasıyla, divânelikler artar. Fitne, fesât yayılır. Divânelerin zincire çekildiği belirtilir.

Âşıklar, aşk derdiyle meyhanelere, humhanelere giderler. Mevsim aşk mevsimi olunca, meclisler kurulur. Halka oluşturulur. Sâkî, aşk şarabını sunan sevgili olarak tahayyül edilir. Piyâle, sâgar, câm da denilen kadehler, çeşitli adlarla anılan şaraplarla dolup dolup boşalır. İşret meclislerinde içilen bu şarap, kevser şarabı olarak nitelendirilir. Sevgilinin cevr ve cefâsı, aşkının şiddeti ile canını yitiren âşık, bu can şarabı ile hayata döner. Halkanın tamamını dolaşan kadehte bırakılan bir yudumluk şarap, toprağa dökülür. Toprağa dökülen bu cür'a, topraktan yaratılıp, yine toprağa döneceğimizi simgeler. Sâkî, sevgili olup, sunduğu aşk şarabı ile âşıklarını sarhoş eder. Ney sohbetleri edilir. Mutribler çalgı çalar. Bülbül gül elinden inler, nâleler yükselir.

Mey; şarap, şarab-ı kevser, mey-i erguvan, duhter-i rez, mey-i nâb, bâde-i sabah, mül, nukl-ı mey, rehn-i mey, mey-i hoş güvar, küp şarabı, a'râk gibi ad ve sıfatlarla zikredilmiştir.

Kafirin, meyhâneye halka asmak âdeti olduğundan da bahsedilmiştir.

Sevgiliye gül armağan etmenin önemi belirtilir. Misafirin, armağan getirmesinin âdet olduğu da görülmektedir. Sır tutmanın önemi, el öpme, kemân öpme ve ağıza şeker ezme âdeti de zikredilmiştir.

Revânî Divânî'nda bahsi geçen mühim bir konu da, oğlana meyletmektir.

C- TİPLER

1- Kul, bende, çaker, kemter

Bende, sultanın kulu kölesidir. Her türlü hizmeti yapmakla görevlidir. Bendenin kulağının küpeli olduğu belirtilir. Bu muhtemelen sultanına bağlı olduğunun nişânıdır. Sevgili, sultandır. Kuluna cevr eder, onu binbir eziyete marûz bırakır. Necâtî Bey Divânı'nda da kulun satılabileceği, hatta efendisi tarafından öldürülebileceği belirtilir. Kölelerin azâd edilebileceği, Hindû kölelerin makbûl olduğu belirtilir. [1]

Benden gibi baş komasa her dem işigüne
Baş egmez idi günbed-i devvâre benefşe (K. 30-37)

2- Gedâ , Yetim

Yetim ve gedâlar ihtiyaç sahibidirler. Güçlü kişilerin ihsanı ile hayatta kalırlar. Gedâların üzerlerinde, parça parça bir hırka olduğu belirtilir. Yetim olanı ağlatmamak, ona iyi davranmak gerektiğine değinilmiştir.

Geyüp gedâ gibi bir hırka pâre pâre yine
Diler ki ol şeh-i 'alîyi ide cer gonca (K. 29-12)

3- Mest-i lâ-ya'kıl, bengi, işret ehli

Sarhoş olan ne yaptığını bilmez. Davranışlarını akıl süzgecinden geçiremez. Yakasını çâk eder, âh çeker, nâleleri ile her yeri inletir. Meyhâneyi mekân tutan sarhoşlar, insanlar tarafından kınanırlar.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.90.

4- Erbab-ı Fazl, İhsan Ehli, Ehl-i Dil, Ehl-i Sohbet, Ehl-i Kemâl, Akl-ı Kâmil, Huşyâr, Ferzane

Akl-ı kâmil olanın hikmeti çoktur. Bazı kişiler vardır ki, akıl onların dimağında güzel meyveler verir.

Gönül dostu olanlar, halden anlarlar. Onlarla sohbet etmek insanı rahatlatır. Olgunluk ehli kişiler de, bazen feleğin çemberine takılıp hakîr düşebilirler. Aşk meclisinde akıl aranmaz. Çünkü, aşk şarabı kişinin bilincini mest etmiştir.

Gönül çekme sözünden infi'âli
Bilür ehl-i dil olanlar bu hâli (Dîb – Mes. 1)

5- Uğru, harâmî

Hırsızlar, yol kesenler geceleyin çalışırlar. Farkedilmemek için koyu renk elbise giyerler. Hırsızlık toplum tarafından ayıplanan, yüz kızartıcı bir iştir. Hakkın olmayan bir şeyi zor kullanarak ya da izinsiz almak, dinimize ve geleneklerimize aykırıdır.

İki harâmidür güzelüm yol basar gözün
Diller metâ'ın almada gamzen bir uğridur (G. 136-2)

6- Râzdâr, hemrâz

Sırrın tutulması, mühim bir iştir. Kişinin güvenilirliği ile alâkalıdır. Sırdaş bulmak da kolay değildir. Âşık, aşk acısını hafifletmek, dert ortağı bulmak için sürahiye baş vurur. Sürâhî içini âşığa boşaltır, âşık da içtikçe açılıp, derdini sürâhiye anlatır.

Benüm sâgar gibi sîmîn – beden gül yüzlü yârüm yok
Surâhî gibi bir sâfî gönüllü râzdârum yok (G. 185-1)

7- Bîmâr, Sayru

Hastalara çeşitli tedaviler uygulanır. Ağızlarına şerbet dökülür. Hasta ziyâret edilir ve acil şifâlar dilenir.

Sâkiyâ bîmâr-ı 'ışka sun şarâb-ı nâbdan
Hastaya şerbetle eyler çün tabîb olan 'ilâc (G. 34-2)

8- Gammâz

Gammaz olan, iftirâ eder. Kişinin sırrını herkese yayar. Sır sahibini zor durumda bırakır. Bu nedenle her kişiye sır verilmez.

Müşge dime ayagı topragına yüz sürdüğün
Her kişi saklar Revânî râzını gammâzdan (G. 290-5)

9- Tıfl, Püser

Çocukların süt ninelerinin olduğu bilinir. Beşikte yattıklarına ve oyuncaktlarının varlığına değinilir. Çocuklar, konuşmayı öğrenmeye çalışırken söz talîmi yaparlar.

Goncanun tıflına benzer söz ta'lîmin ider
Eyleyüp bülbül kanadın yine mûsikâr gül (K. 16-10)

D- DİĞER UNSURLAR

1- Kıymetli Madenler ve Taşlar

a- Altın (Zer)

Altın, süs eşyası ve parasal olarak kıymetli bir mâdendir. Değişik eşyaların yapımında kullanılır. Tâc, kadeh, kılıç, kemer, küpe vb. gibi eşyalar, altın madeninden yapılınca, daha da kıymet kazanırlar. Bazı unsurlar da renk ve kıymet yönünden altınla ilişkilendirilir. Sevgilinin yüzü, güneş, âşığın kalbi vb. gibi. Altın işlemeli kıyafetlerden de söz edilir.

Âfet-i devr-i zamân olmaga al mâh-likâ
Geydi pervîn misâli benek altunlı kabâ (G. 11-1)

b- Gümüş (Sîm)

Gümüş kıymetli bir madendir. Süs eşyası yapımında kullanılır. Rengi ve parlaklığı yönünden, sevgilinin tenî ve gözyaşı ile de ilişkilendirilmiştir. Ay ile de ilişkilendirildiği görülmektedir.

Altun üsküflü kulundur nergis-i sîmîn-beden
Câme-i gülgûn ile bezmünde hıdmetkâr gül (K. 16-26)

c- La'l

En fazla bahsi geçen madenlerdendir. Renginin kırmızı olması dolayısıyla, sevgilinin dudakları, kanlı gözyaşı, şarap, gül, gonca ile ilişkilendirilmiştir.

Gonca kasrın la'lden yapmazdı idüp zer-nişân
Olmasa hulkun sarâyında eger mi'mâr gül (K. 16-33)

La'lin, sevgilinin dudağı yerine kullanılması yaygın bir klişedir.

Yâd itdügince la'lüni dil kendünden gider
Eyler Revânî her kişiyi bî-haber şarâb (G. 20-5)

La'l, kadeh, kandil, tabak gibi eşya yapımında da kullanılmıştır.

Câm-ı la'li ger nasîb ola Revânî nûş idüp
Şekkerin çıkar dilin agzuna al dudagın öp (G. 21-5)

La'lin makbûl olanı, Bedenşah dağlarında bulunduğundan "la'l-i Bedehşanî" sözü meşhûrdur.

La'l madeni, yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra bunu, kanlı taze ciğere batırıp, güneşe koyarak kızartırlarmış. [1] La'lin, bu renk dönüşümü de, çeşitli anlam ilişkileri kurularak, beyitlere konu olmuştur.

ç- İnci (Dürr, Lü'lü)

İnciyle ilgili, rengi, parlaklığı, şekli ve değeri itibâriyle, farklı unsurlarla teşbih ilişkisi kurulur. Diş, gözyaşı, yağmur taneleri, çiğ, küpe, sevgili, âşık, şâirin şiiri veya sözleri, inciye benzetilen belli başlı unsurlardır.

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 337.

İnci, çok ciddi bir çaba sonucunda elde edilir. Denize düşen nisan yağmurlarının, incinin oluşumunda temel etken olduğu da rivâyet edilir. Gavvaslar tarafından denizden çıkarılan sedef içindeki inciler, belli bir işleme tabî tutularak kullanıma sunulurlar. Şâir, söz ustası olduğunu ifâde etmek amacıyla sözlerini, kaleminin ucundan çıkan inciler olarak vasıflandırır. Çünkü şâir, manâlar denizine dalan bir dalgıçtır. Sıradan insanların ulaşamayacağı tarf-ı âlâ sınırlarına ulaşır. Gaybdan sezdiği anlamları bize iletmek için, bu anlamları tam olarak ifâde etmede yetersiz kalan, dünyevî dili kullanır. Bu sebepledir ki, onun sözleri, manâ denizinden binbir zorlukla çıkarılıp, güzellerin boyunlarını süslemek için özenli işlemlere tabî tutularak son şekli verilen incilere benzer.

'Âleme dürler saçar hâmem bu dem gavvâs olup
Bahr-ı tab'umdur ki cûş itmiş durur deryâ yine (K. 31-32)

Sevgilinin dişleri de renk ve kıymet yönünden inciye teşbih edilmiştir.

Nâz eyledükçe leblerüni dişlesen nola
Dürler içinde yaraşur ey şîvekâr la'l (G. 228-4)

d- Zümrüt

Zümrüt, yeşil renkli bir taştır. Bazı hayvan zehirlenmelerine ve kimyevî zehirlenmelere panzehir olduğu rivâyet edilir. Sara rahatsızlığına, doğum yapan kadınların kolay doğum yapmasına yardımcı olduğu söylenir. Zümrüt ile ilgili rivâyetlerin tamamı şark hurâfâtına dayanır. [1] Zümrütten yapılan bazı eşyalar zikredilir. Taht, hisâr vb. gibi. Gülün yeşil yaprakları, zümrütten yapılmış tahta benzetilir. Bu zümrüt tahtta, çiçeklerin şâhı olan gül oturur.

Taht-ı zümürrüdîne geçüp nâ-gehân gül
Ezhâr içinde oldı şeh-i kâmrân gül (K. 17-1)

e- Yâkût

Kıymetli taşlardan olan yâkûtun, kırmızı, sarı ve gök renkleri mevcuttur. Ateşe dayanıklı, diğer taşlara göre daha ağırdır. Erimeyen bir yapısı vardır. Elektriği iki

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 337.

saat muhafaza ettiği söylenir. Boğaza asıldığında bazı hastalıklara ve vesveseye iyi gelirmiş. Emilmesi ise harâreti keser, ayrıca suyun donmasını önlermiş.

Yâkût, rengi, kıymeti ve değişik dertlere devâ olması yönüyle, teşbih unsuru oluşturur.

Şarap kırmızı rengi itibariyle, yâkûta teşbih edilmiştir.

Şol mey-i yâkût-renge müşterîdür ehl-i zevk
Cevhere sarrâf olan elbette eyler i'tibâr (K. 9-13)

Aşağın, sevgilinin vuslatı ve güzelliği için döktüğü kanlı gözyaşları da, yâkûta teşbih edilmiştir. Bu arada yâkûttan yapılan süs eşyalarına (yüzük) da yer verilmiştir.

Kan oturmış gözine ağlamadan la'lün içün
Sanma yâkûtla bulaşmış ola zîver hâtem (K. 20-2)

Sevgilinin dudağının kırmızı rengi de yâkûta teşbih edilmiştir.

Leb-i rengînüni niçün nihân eylersin âhumdan
Bilürsin çünki yâkûta şehâ kılmaz ziyân âteş (K. 12-22)

f- Sadef, Mercan, Akik

Sedef, istiridye veya midye kabuğudur. İnci kabuğu olarak da bilinir. Çünkü, inci sadefin içinde meydana gelmektedir. Sedef, beyaz renkte ve parlaktır. İnci ve deniz ile birlikte ele alınır. Sevgilinin dişlerinin inciye teşbih edildiği yerde, dudakları da sedef olur. Felek de, şâirin şiirleriyle, söz incileriyle şeref bulduğu için, sedefe teşbih edilir.

Güher-i nazmum ile buldı şeref devr-i felek
Kadri artar sadefün olsa içi dürr-i le'âl (K. 18-46)

Mercan, kırmızı renkli olduğu için, kanlı göz yaşına, sevgilinin dudaklarına, kadehteki şaraba teşbih edilir. Mercandan tesbih de zikredilir. Bu mercan tesbih hayâli de, aşığın kanlı göz yaşından kaynaklanır.

Gözüm bu rişte-i cisme ko düzsün eşk-i hûnînin
Sanasın şeyhdür almış ele tesbîh-i mercânı (K. 34-25)

Eski edebiyatımızda mercân, "mercân duâsı" diye bilinen bir çeşit şirinlik duası ile de anılır. [1]

Akîk, Yemen diyârında bulunan asil bir taştır. Kırmızı rengini, Süheyl yıldızının ziyâsından aldığı rivâyet olunur. Bu kanaat, İran ve Türk şâirlerince umumîdir. Fakat, akikin mahiyeti konusunda, farklı kaynaklarda farklı bilgilere de rastlanır. [2]

Akîk, rengi ve değeri itibariyle, beyitlerde teşbih unsuru olarak zikredilir. Akîk taşının en meşhûru "akîk-i Yemen" dir. Revânî, kanlı gözyaşlarının, sevgilinin kûyundaki taşları Yemen âkikine dönüştürdüğünü ifâde eder. Böylece hem sevgilinin kûyuna değer katar, hem de o değeri verenin kendisi olduğunu ifâde eder.

Kûyunun taşları tutdı yine bir reng-i 'akîk
Bu benüm kanlu yaşum Rûma getürdi Yemeni (G. 472-2)

g- Bakır

Revânî bir beyitinde, bakırı altın ile kıyaslamış ve bakırı altına oranla daha kıymetsiz göstermiştir.

Gün gibi sâgarı niçün kosun elden şâ'ir
Hîç anun altun adı vara ola mı bakır (G. 90-1)

h- Kehrübâ

Halk arasında kehribâr olarak bilinen, saman kapıcı, cezb kuvvetine sahip, kömür cinsinden bir mâdendir. Erzurum'da siyah renkli olanı, Almanya'da da sarı renkli olanı mevcuttur. Bu mâdenin, vaktiyle yer altında kalan çam zambaklarından (çam sakızı, çam yaprağı) ibâret olduğu düşüncesi yanında, bir takım böceklerin yer değişmesinden husûle geldiği de, bilginler tarafından ileri sürülmektedir.

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 351.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 395.

Revânî, gam ve keder ehli olan âşıkların yüzünün, kehrübâ gibi sarardığını belirtir.

Kehrübâya döndi gamdan benzümüz
İçelüm sâkî şarâb-ı la'lfâm (G. 243-4)

2- Güzel Kokular

Kokulardan misk, anber, nâfe, gül-âb gibi güzel kokular zikredilir. Bunlar kokuları ve renkleriyle bağlantılı olarak, sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilir.

Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylânın erkeğinin, karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan, güzel kokulu bir maddedir. Nâfe de, aynı yollarla elde edilen bir çeşit misk kokusudur. Misk ve nâfenin vatanı olarak Çin ve Huten' den bahsedilir.

Bir hâce-i Hoten gibidür lâleden yine
Açmış çemende nâfe-i müşg-i Tatâr serv (K. 28-2)

Anber, ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir.

Misk, anber ve nâfe, renkleri ve kokluları sebebiyle, sevgilinin zülfü, kaşları, ben ve ayna tüyleri ile ilgili olarak kullanılmışlardır. Hatta misk, sevgilinin saçına benzemeye çalıştığı için, "yüzü kara" olarak sıfatlandırılmıştır. (Bu kokular attarlarda satılır).

Fâyide idemedi kılca tolaşup saçuna
Kendüye kaldı yüzü karası misk-i Hotenün (G. 197-2)

Misk, kızıl veya al vâlâda saklanır.

Meğer ki mülk-i Hoten tâciri durur lâle
Ki sardı kırmızı vâlâya misk-i Tâtârı (K. 33-11)

Anber kokan saçlar da beyitlerde yer bulmuştur.

'Ârızında suya salup Hızrveş seccâdesin
Gösterür halka kerâmet zülf-i 'anber-sâ yine (K. 31-17)

Gül-âb, gülsuyudur, gülsuyu şişelerde saklanır. Sevgilinin dudağının kenarındaki beni, misk ile teşbihlendirilirken, ter damlaları da gülsuyuna teşbih edilir.

Hoş durur şekker lebünden hâl ile cânâ 'arak
Kim be-gâyet hûb olur misk ü gül-âb ile gülâc (G. 34-4)

3- Tatlılar

Senbuse, baklava yufkası inceliğinde açılan hamurla yapılan bir tatlıdır. Bezmlerde ortaya geldiğinde, çok sevildiği için hemen kapışılır. Bu nedenle, eli çabuk davranan senbuseden nimetlenir. Sevgiliden alınacak öpücük de senbuse ile ilişkilendirilir.

Şeftâlüsini almaludur me'muniyyenün
Senbuse bezm içinde hemân tutak (Sûr – IV - 5)

Şerbet, içilen tatlı bir içecektir. Âşık, içtiği aşk şarâbından dolayı kadeh elinde gezer. Meyleri de şerbete teşbih eder. Bunun yanı sıra, hastalara şerbet vermenin iyi olduğu kanaati de yaygındır.

Kârûresini şîşe-i şeb-nemle görür kim
Şerbet vire tâ nergis-i bîmâra benefşe (K. 30-14)

Gülâc, nişastadan yapılan ince yufkalardır. Güllâc da denilir. Sevgilinin şeker dudağı da güllâca teşbih edilir.

Hoş durur şekker lebünde hâl ile cânâ 'arak
Kim be-gâyet hûb olur misk ü gül-âb ile gülâc (G. 34-4)

Helvâ, un, yağ ve şeker ile yapılan bir tatlıdır. Geleneksel mutfak kültürümüzün vazgeçilmezlerinden olan helvâ, normal zamanlar haricinde, ölülerin arkasından da yapılarak dağıtılır. Helva yapmak sabır gerektirir. Sürekli karıştırılarak, yavaş yavaş pişer. Sevgilinin dudakları da tat itibâriyle helvaya teşbih edilir.

Cânum acıtdı lebün sabr ide ide bûsene
Sabr ile dirler egerçi kim koruk helvâ olur (G. 82-3)

Esrârkeşlerin de helvâya olan ilgilerinden bahsedilir.

Kıldı hayrân gönül ol la'l-i şeker-hâya tama'
Döndü şol bengiye kim eyleye helvâya tama' (G. 177-1)

Murabba, kaynayıp kıvama geldikten sonra dondurulan, meyva suyu tatlısıdır.

Murabba'lar yeyüp sûfî müselles nûş ider dâyîm
Geçüp mey-hâne sadrında oturmuşdur emîrâne (G. 369-4)

Üçüncü Bölüm

REVÂNÎ DİVÂNINDA İNSAN

1) İNSAN TELAKKİSİ VE İNSANIN MAHİYETİ

Din-Tasavvuf ve Cemiyet bölümlerinde, çeşitli mesleki tiplerdeki insanların Revânî Divânı'nda nasıl bir mahiyet arzettiğini, nasıl telâkkî edildiğini belirtmiştik. İnsan da, divânın dibâcesinde, "akl-ı kâmil, kul" olarak zikredilmiştir. Revânî, beyitten de anladığımız kadarıyla, bu dünyada misafir olduğumuzun fevkindedir.

Bir tâb-hânedür felek-i lâcivert-nakş
Bir iki üç gün anda kişi mihmân imiş

Revânî'nin insan telakkisinde; kimi zaman gaflet uykusunda, kimi zaman hırs, tamâh, aç gözlülük, kimi zaman da kibir içindeyiz.

Her nemüz var ise nergis gibi döküp saçalum
Hâb-ı gaflet niçe bir biz de gözümüz açalum (Mur 3)

Revânî Divânı'nda insan unsuru daha çok sevgili, âşık ve râkîbden meydana gelen bir kadro içinde görülür. Bu sebeple, bu konuda diğerlerine oranla daha fazla açıklama yapılacaktır.

2) GÜZELLİK

Güzellik denilince akla, genellikle yüz güzelliği gelir. Sevgili bütün görüntüsüyle güzellik âbidesidir. Bu durumda âşıklar birer esirdir. Güzelliğinin en mübâlağalısı sevgilidedir. Onun bu güzelliği, cihân halkını birbirine düşürür. Kıyameti getirir. Kimi zaman ölüm saçar, kimi zaman da can dağıtır.

Revânî'nin çağdaşı olan Hayâlî Bey'de, Çin putunun bile sevgili ile güzellik davasında bulunamayacağını söyler. [1]

Revânî Divânı'nda güzellik mefhumu mühim bir yer tutar. Yaratılışın bu ayırt edici özelliği karşısında, yaratanın bile yarattığına 'âşık olduğu beyitlere rastlarız. Revânî'nin, yaratıcının bahşettiği güzellik karşısında aciz kaldığını görürüz.

Ne hulk olur bu ki halkı idindi kendüye kul
Ne hüsn olur bu ki Allah durur ana 'âşık (Nat – III - 3)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s. 194.

2.a. Güzellikle İlgili Teşbihler

Teşbihte görülen, zayıf olanın üstün olana benzetilmesidir. Güzellik de, dünyevî varlıklar içinde, güzellikte zirve olarak bilinenlerle kıyaslanmıştır.

a. Ka'be

Sevgilinin güzelliği kutsal sayılıp, Ka'be'ye teşbih edilmiştir. Ka'be, müslümanlar için yönelinen kıblegâhtır. Dünyanın hangi noktasında olursak olalım, Hakk'a yakarış için Ka'be'ye yöneliriz. Sevgili de kusursuz güzelliğin yanında kutsal bir güzellik âbidesidir.

Ka'be-i hüsni tavafına hatı mâni' olur
Sanki A'râb ile bağlandı yine râh-ı Hicâz (G. 150-2) [1]

b. Mektûb

Mektub, arz-ı hâl için yazılır. Güzellik de mektuba teşbih edilmiştir. Güzellik mektubu , sevgilinin güzellik unsurlarıyla doludur. Bu unsurlar, âlemdeki insanların algılamalarında değişikliklere yol açarlar.

Mektûb-ı hüsne kaşları ser-nâme yazalı
Okınmaz oldı şimdi teressül didükleri (G. 468- 4)

c. Mushaf , Kitâb

Necati Bey Divanında da [2] gördüğümüz, hüsnün mushâfa teşbih edilmesine, Revânî'de de rastlıyoruz. "Hüsn" mushafa, "hat ü hâl" de, mushafın süslemesine benzetilmiş. Bu, benzetmeden, Revânî için güzellik kavramının, kutsal olduğunu anlıyoruz.

Hat ü hâl ile zeyn olmış cemâli mushafı seyr it
Güzel sûret hayâlin ko haberdâr ol bu ma'nâdar (G. 289- 4)

Güzellik ve kitâb münâsebeti de Revânî'nin beyitlerinde yer bulmuştur.

Nüsha-i rûşen durur hüsnün kitâbından güneş
Kangı gül yüzlü kılur sen mâh-ı tâbân ile bahs (G. 33-3)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 100.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 101.

ç. Yusuf

Güzellik, çok kıymetli bir meta'dır. Yaratılmış insanların en güzeli, Yakub Peygamber'in oğlu Yusuf'tur. Onun dillere destan güzelliği, görenleri belâya sevkeder. Yusuf-Züleyhâ hikâyesi, bu eşsiz yaratılışın meyvesidir.

Güzelliğin, Yusuf'a teşbihini Hayâlî Bey'de de görürüz. [1]

Revânî, güzelliği anlatmak için, Yusuf'un hikâyesini hatırlatarak O'nun güzelliğinin, sevgilinin güzelliğinden bir parça olduğunu vurgular.

Mihnet-i Ya'kûb derdümden benüm bir şemmedür
Kıssa-i Yûsuf cemâlünden senün efsânedür (G. 57-3)

d) Bağ

Sevgilinin güzellik unsurları, bütün uzuvları içine aldığı için bir bağ gibi tahayyül edilir. Bu güzellik bağında lale yanaklar, gonca dudaklar, misk ü anber kokuları ve daha neler neler mevcuttur.

Bâğbân-ı zülfi sihr eyler el altından meger
Kim bitürdi bâğ-ı hüsninde gül-i ahmer çemen

e) Devlet

Güzellik, kıymet itibâriyle devlete teşbih edilmiştir. Fakat, hiç kimse sürekli olarak güzellik devletine hükm edemez. Padişahlık gelip geçicidir. Âşıklar da, güzellik mülkünün sahibi olan sevgiliden, bir bûsecik lutûf umar.

Kullarun devlet-i hüsnünde umar bûselerün
Pâdişah oldun efendi bize şükrâne gerek (G. 207-3)

f) Mısr

Güzelliğiyle meşhûr Mısır ülkesi de, güzelliğin teşbih edildiği bir başka açıyı göstermektedir.

Mısr-ı hüsnünde yine sevdâ-yı zülfünle gönül
Hâcedür gûyâ getürmişdür metâ'ı Şâmdan (G. 270-3)

---

[1] KURNAZ, Cemâl :age., s.197.

g) İl

Sevgili hüsn ilini, cemâl iklimi ile şöhrete kavuşturmuştur. Zülfü de, cemâl ikliminin şeyhi olmuştur. Revânî bu beyitiyle sevgiliyi, bütün güzellik unsurlarıyla beraber, güzelliğin ta kendisi olarak işaret etmektedir.

Zülfün 'acebâ şeh midür iklîm-i cemâle
Kim hüsn ilini şöhret ile tutdı temâmet (G. 31-5)

ğ) Mum

Sevgilinin güzelliği, aydınlatıcı oluşu, göz kamaştırıcılığı ile muma teşbih edilmiştir. Kelebekler (âşıklar), mumun ateşiyle (sevgilinin güzelliği) yanacaklarını bile bile yine de kendilerini ondan alamazlar.

Bezm-i 'ışk içinde şem'i hüsne yüz bin şevk ile
Bâl ü perler yakıcı pervâneler gördün mi hîç (G. 36-4)

3- SEVGİLİ

1) Umumî Olarak Sevgili Tipi

Sevgili, divân şairlerinin vazgeçilmez varlığıdır. Her şey sevgili etrafında döner. Varoluşun yegane amacıdır sevgili. Hem vâr olanı yok eder, hem de yoktan vâr eder. Varlık, sevgili ile anlam bulur. Gerek tasavvufî açıdan, gerekse dünyevî açıdan divân şairlerinin ilham perisi olan sevgili, bütün mefhumlarıyla, yaratılmışların gizli anlamlarını bünyesinde barındırır. Belâ da odur, devâ da odur. Herşey ondaki anlamlarda gizlidir. Mühim olan, ona doğru bakış açısını yakalayan bir duruş sergileyebilmektir. Sevgiliden bir şey ummadan onu sevmek ise, aşığı daha az derde sevkedecektir. Çünkü, karşılık bekleyenler, cevr ü cefâdan başka bir şey göremezler. Bu da, âşıklar için sevgilinin en büyük ihsânı sayılır. Sevgilinin ayak tozundan, gamzeli bakışına kadar her ayrıntısı, aşığa cefâ için vardır. Âşığa verdiği ziyânın değeri, sevgilinin sermayesi olur. Gamı, dünyayı öylesine kaplamıştır ki, ondan başka bir rahat ve huzur mekânı bulunamaz; bağrı katıdır; onun ayrılığının

belâsına düşen vuslatının lüzûmunu anlar. Çünkü, cehennem ateşine yananlar cenneti anlayabilirler. [1]

Umûmî olarak sevgili tipini hülâsa ettikten sonra, isimlerine geçebiliriz:

a) Sevgili

Revânî Divânı'nda sevgilinin pek çok ismi vardır. Bunlar; dilrüba, şuride dil, meh-likâ, ranâ güzel, sanem, zer-nigar, çemen şahı, dilber-i tannaz, meh-i nâ mihriban, şeh-i rûy-ı cihan, gül-ruh, seng-dil, serv, gül, mercî-i erbab-ı hüner, dil-sitân, hurilika, zamîr-i münîr, dildâr, dilber, havrâ, bî vefâ, tabib-i can, meh-ru, kadd-ı bülend, mâh-ı tâbân, büt-i tersâ-beçe, yâr-i perîvâr, gül-i ranâ, hurşîd-i rahşan, hercaî, dil nüvaz, nazenin, perî-çihre, büt-i nazük beden, sabr yagmacısı, beg, padişah, mirza, hun-har, hun-riz, bî-dad, afet, kıyamet, hevadar, şems-i talat, afitab, beş hilâl ile doğan âfitâb, 'âşık-ı bî-bâk, serv-naz, mah-ı nev, nergis-i şehlâ, hadd-i mehveş, serv-i serkeş, şems-likâ, mâhveş, serv-î bâlâ, mihr-i cihanârâ, şuh-ı cefâ pişe.

b) Sevgili Mefhûmu Üzerinde Teşbihler ve Mecâzlar

Yukarıda zikrettiğimiz isimlerle anılan sevgilinin, teşbih ve mecâzlar yoluyla, birtakım varlıklarla izâh olunduğunu görüyoruz. Şimdi de bu teşbih ve mecazların, sebeb ve neticelerini tesbit edelim.

1- Mâh, Meh, Ay (meh-likâ, meh-i nâ mihriban, meh-ru, mâh-ı tâbân, mah-ı nev, hadd-i mehveş, mâhveş) v.s.

Mâh, astrolojik bir terim olup, "ay, kamer" anlamına eştir. Senenin oniki de bir kısmına tekâbül eder.

Ay, değişik ilgiler yoluyla sevgilinin teşbih edildiği bir varlıktır.

Necatî Bey Divâni'nda da ay, şekli, parlaklığı, gökte oluşu, geceleri görünmesi, beyazlığı v.s. gibi yönleriyle sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. [2]

Revânî Divâni'nında da sevgili ve ay, benzer yönlerden ilişkilendirilmiştir.

Sevgili, ay yüzlü olarak sıfatlandırılmıştır. Ay konumu itibâriyle yeryüzündeki canlılara tepeden bakar ve parlaklığı ile geceleyin aydınlık saçar. Sevgilinin yüzü, bu parlaklığa benzetilmiştir. Bu güzellik de aşıklara belâdır.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 103.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.104-106.

Ya 'âşıkdur yine bir meh-likâya
Ki gönlegin boyamışdur karaya (Dîb. Mes - 16)

Ayın sevgiliye teşbihi, beyazlığı dolayısıyladır. Sevgili, farkında olduğu bu güzelliği ile aşığa, gam ve keder olur. Cefası çoktur. Aşığın yakarışına kulak vermez. Acı çektirmekten zevk alır. Revânî de sevgilinin şefkatsizliğini vurgular. Fakat, sevgili şefkatsiz de olsa, diğer yaratılmışlar ona olan bağlılıklarını göstermek için, fırsat kollarlar.

Almışdur âfitâbı ele bâğbân-ı subh
Sunmaga sana ey meh-i nâ – mihribân gül (K. 17-24)

Sevgili ay olarak hayal edilirken, diğer kozmik unsurlar gece, yıldız, güneş vb. de tenâsüb içinde zikredilerek çeşitli münasebetler kurulur. Güneşin bile, ondan feyzlendiği belirtilir. [1]

Revânî Divânı'nda, parlaklığıyla aya teşbih edilen sevgiliye rastlarız. Onun parlaklığı göz alıcıdır. Sevgili öylesine parıltı saçıcıdır ki, güneş bile onun güzellik kitabından parlak bir nüshâdır.

Nüsha-i rûşen durur hüsnün kitâbından güneş
Kangı gül yüzlü kılur sen mâh-ı tâbân ile bahs (K. 33-3)

Revânî, sevgilisinin parlaklığını, göz alıcılığını ifade ederken, yeni yetişen sevgililerden bahseder. "Meh-i tâbânum" diye bahsolunan sevgili, yeni yetişen (mâh-ı nev) sevgililer tarafından örnek alınır, parmak ile gösterilir.

Mah-ı nev gibi güzeller birbirine dâyimâ
Barmag ile gösterürler ol meh-i tâbânumı (G. 421-3)

Sevgilinin ay gibi yanağı, muma bile teşbih edilemez. Mum nedir ki, boğazı ipli bir ışık parçası. Revânî sevgiliyi teşbihte, ışık saçan nesneleri yetersiz bulur.

[1] KURNAZ, Cemâl: age., s.207.

Ben nice teşbîh idem şem'e o hadd-i mehveşi

Şem' hod bir bogazı iplü ışıkdur âteşî (G. 429-1)

Revânî'nin beyitlerinden, oğlanlara meylettiğini de anlıyoruz. Aya benzettiği sevgilisinden, "tıraş olduğu zaman, daha güzeldir", diye de bahsediyor.

Hattı var diyü Revânî koma gönlünde gubâr

Sen tıraş irtesi bir kerre gör ol mâhveşi

2- Güneş (gün, afitâb, şems-i talat, beş hilal ile doğan âfitâb, şems-likâ mihr-i cihanâra, hurşîd-i rahşan, hurşîd-i nûr-efşân)

Sevgilinin güneşe teşbihi, bakılınca gözleri kamaştırması, yakıcılığı, parlaklığı, rengi, yüceliği, ışığıyla nesnelerin üzerindeki karanlık perdesini kaldırması, ulaştığı yere hayat vermesinden dolayıdır. Divân Edebiyatı şâirlerinin hemen hepsi, sevgiliyi teşbihte güneşe ihtiyaç duymuşlardır. [1]

Revânî, gönül alan sevgilisini güzellik güneşine benzetir. Dünyada, başına güneş doğuyorsa, yani yüzü gülüyorsa, bu güneş yüzlü sevgilisinin varlığındandır. Sevgilinin nüfûzu iyiye alamettir, aydınlatıcıdır, zenginliktir. Sevgilinin lûtufkârlığı, iç açıcılığı, hayattaki nesnelere bakış açımızda meydana getirdiği olumlu değişiklikler, onun güneşe teşbihine sebeptir. Çünkü güneş de, nesnelerin üzerindeki bilinmezlik perdesini kaldırır, huzur verir, aydınlatır.

Gün togmaz idi başuma devr-i zamânede

'Âlemde şems-tal'at dildârum olmasa (G. 321- 4)

Revânî, mey içen sevgilisinin yüzünün canlılığını ifâde etmek için de, güneş teşbihine baş vurur. Meyin, sevgilinin teninde kızarmaya neden olduğunu, bu haliyle sevgilinin şafaktan doğan güneşe benzediğini söyler.

Meyden kızarup 'arz-ı cemâl eyledi dildâr

Gösterdi şafakdan sanasın şems-likâyı

---

[1] KURNAZ, Cemâl :age., s.208. / ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.107.

Revânî, cihanı süsleyen güneşe benzettiği sevgilisinden kimi zaman da yakınır. Çünkü, rakiplere de yüz veriyordur. Oysa, âşık sevgilisinin yalnız kendisine lutfetmesini arzular. "Ben yalnız sevgilinin kapısında beklerim, o ise güneş gibi günün değişik saatlerinde değişik kapılara da gider. Gayrılara, ağyarlara da yüz verir," der.

Yâr işigin beklerin gayrı kapuyı bilmezin
Kendi gibi mi sanur mihr-i cihân-ârâ beni (G. 449-3)

Âlemin güzelliği de sevgili ile fark edilir. Nasıl ki, sohbet meclislerine zînet veren altın kadehler ise, canlıların mekânı olan bu âlem de, parlak güneşe benzeyen sevgili ile değer kazanır. Sevgili olmasa, hayatın bir anlamı olmaz. O güneş ki, her gün yeniden doğar, bizlere hayatın acı, tatlı pek çok lezzetlerini sunar.

Meclise zînet virür altun piyâle sakiyâ
'Âlemün güzelliğin hûrşîd-i rahşân arturur (G. 111-2)

3- Şeh (çemen şahı, şeh-î rûy-ı cihan, beg, padişah, mirza)

Aşığın bedenî, gönül mülkü; sevgilinin hakim olduğu, padişahlık yaptığı memlekettir. Bu gönül mülküne, yalnızca şah hükmeder. Aşık, onun kuludur. Bu anlamda padişâh-kul münasebeti, sevgili-aşık münasebeti hususunda teşbih konusudur. Bu benzetmelerle birlikte asker, kul, zırh, kılıç, bayrak, ihsan, saçı vb. kelimeler de zikredilir. [1]

Baharın gelmesiyle tabiât canlanır. Çiçekler, ağaçlar, çimenler iklimin değişmesiyle hayat bulur. Yeni bir soluk gelir doğaya. Bu hâlin, sevgili ve âşık üzerindeki tesiri de müthiştir. Sevgili de baharla, bahçeye çıkar. Onun çimene çıkmasıyla tabiât yarışa girer.

Berg-i gülden düzdi defter gancadan kıldı devât
Olmaya bu dem çemen şâhına defterdâr gül (K. 16-11)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.212.

Sevgili cihânın şâhıdır. Bütün âlemler onun hizmetindedir. Her sözü emirdir. Âşıklar, onun gönlünü hoş tutmak için birbiriyle yarışan kullardır.

Taze gazel buyurdı bana açılup nigâr
Bildüm ki istemiş şeh-i rûy-ı cihân gül (K. 17-28)

Padişahın ihsanı, âşık için yaşamaya değer bir sebeptir. Âşık çok şey istemez zaten. Onun ihsan, lutuf, merhamet diye beklediği şey, sevgilinin ona anlık görünmesi, belki bir gamzeli bakışı, belki bir sözü-azarlar mahiyette bile olsa- dür. Âşığın kalp diyarı, sevgilinin ihsanıyla ölüp, yine onun merhameti, lutfu ile dirilir.

Hey niçün rahm eylemezsin bu Revânî bendene
A begüm a pâdişâhum a benüm mirzâcıgum (G. 252-5)

4- Put (sanem, büt-i nazük beden, büt-tersâ beçe)

Put, kusursuz güzelliği temsil eder. Tüm noksanlıklardan uzaktır. Bu nedenle sevgili, puta teşbih edilir. Bazen de ondan üstün tutulur.

Hayâlî Bey Divânı'nda sevgili, Çin putu ile kıyaslanır ve ondan üstün tutulur. Çünkü, putun canı yoktur. [1] Necatî Bey Divânı'nda da sevgilinin puta benzetildiği beyitlere rastlarız.

Revânî Divânı'nda da sevgiliye; "sanemâ, ey sanem," diye seslenilen beyitler çoktur.

Yolunda hâk çokdan olurdum ben ey sanem
Korkum budur ki hâtıruna irişe gubâr (K. 5-25)

Revânî sevgiliyi, bazen de hıristiyan putlarına teşbih eder. Sevgilinin hristiyan çocuğuna benzetilmesinin sebebi, zâlim olmasından ve müslümân olmamasındandır.

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.211.

Ol büt-i tersâ-beçe çünkim cefâya başlar
Ölürüz bu yolda biz yoldaşlar kardaşlar (G. 47-1)

Sevgilinin bedeninin, put kadar narin yapılı olduğu da görülür.

Gülistânda nice benzer ey büt-i nâzük-beden
Câme-i gülgûnun üzre görinen tamgâya gül (G. 235-2)

5- Huri (hurilika, yar-ı perivâr, perî-çihre, melek, perî-şive, hûr u gılmân)

Sevgili, eşsiz güzelliğinden dolayı meleklere, perilere ve hûrilere benzetilir.

Hayâli Bey Divânı'nda, peri çarpması sonucunda, insanların ağzının eğildiğini ifâde eden beyitlere de rastlarız. [1]

Necâti Bey de, melek ve hûri teşbihlerine yer verir. [2]

Hûrilerin mekânı cennettir. Sevgilinin mahallesi, yaşadığı yer de cennete teşbih edilir. Kendiside hûrilere benzer. Ayrıca, hûriler ve melekler kutsaldır.

Melekler imânın sembolü oldukları için sevgili meleklere benzetilir. Meleklerin mekânı göklerdir. Sevgili de yaratılmışlar içinde, mekânı yüksekte bulunandır. O her şeyin üstündedir. Meleklerin görünmez olmaları nedeniyle, sevgilinin eşsizliğini ifade etmek için yine melek teşbihine baş vurulmuştur.

Bu nice sûr olur bu kıyâmetdür ey felek
Bir hûri ile cem' ola dünyada bir melek (Sûr – III - 1)

Revânî, perilerin görünmezlik özelliklerinden faydalanır ve sevgilisinin de zaman zaman periler gibi kendisinden kaçtığını, naz yaptığını dile getirir.

Görinmez olmış idi perî-şivesin tutup
Halk arasında şimdi yürür âşikâr feth (K. 3-21)

Perî (per = kanat münasebetiyle) uçar, bundan dolayı sevgiliye de "peri" denir. Sevgilinin kanadı, kolu ise, zülfü ve ayva tüyleridir.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.211.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.110.

Kaçsa ne ʻaceb benden eger yâr-i perîvâr
Çün zülf ü hatı gibi anun bâl ü peri var (G. 67-1)

Periler, herşeyden önce güzelliğin timsalidir. Bu sebepten, sevgili güzelliğiyle perileri andırır. Kendisine kul olunacak bir güzelliktir bu, görenleri deli-divâne eden bir güzellik.

Sen perî-çihreye kul olsa Revânî yaraşur
Hıdmetün itmege anun gibi divâne gerek (G. 207-6)

6- Serv (serv-naz, serv-i serkeş, serv-i bâlâ, pişekâr serv, serv-i revân , serv-kâmet)

Sevgilinin serve teşbih edilmesi, boyundan dolayıdır. Buradan hareketle sevgilinin ve âşıkın davranışları arasında münâsebetler kurulur.

Serviler, mekân olarak su kenarında bulunur. Bu nedenle divân şairleri, servi ile sevgili arasında oluşturdukları teşbihlerden farklı anlamlar çıkarırlar. [1]

Revânî de, sevgilinin nazını hatırlatır. Mâşuğun nazı şânındandır. Âşığa yüz vermez, iltifâtı cevr ü cefâsıdır. Âşık, onun uğruna gönül mülkünü harap eder. Su gibi ayağına akar. Fakat, o naz servisi salına salına yürür, etrafında kendisi için yerle yeksan olanları gözü görmez. Bildiğini okur. Sevgilinin salınıp yürümesi ile bütün gönüller sel olur, anun ayağına akar. Serv-i naz, yetişen, dalları etrafına sarkan servidir.

Akar Revânî su gibi diller ayağına
Ol serv-i nâz yürise salına salına (G. 413-5)

Sevgili dik başlıdır, inatçıdır. Aşığa yüz vermez. Çünkü, mahbûba istiğna gerek. Bu davranış sevgilinin şânındandır. Servinin boyu da uzundur, başı da diktir.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.113-115 / KURNAZ, Cemâl : age., s.205.

Sevgili de dik başlı inatçı olması sebebiyle "serv-i ser-keş" tamlamasıyla ifâde edilmiştir. [1]

Sahn-ı gülşende sanevber gibi gönüllenmese
Benzedürdüm kâmet-i dil-cûna serv-i ser-keşi (G. 429-3)

Servinin boyunun yüksek olması, uzun olması, sevgilinin yücelik açısından serviye teşbihini sağlayan nedendir.

Ben nice ol serv-i bâlâya esîr olmayayın
Ana bende bulurım her gördüğüm âzâdeyi (G. 445-3)

Servi ağacının, Revânî Divânı'nda "pişekâr" olarak nitelendirildiğini de görüyoruz. Gül bahçesi, bütün tabiât güzelliklerinin, kendini beğeniye sunduğu pazardır. Görüntüsü itibariyle serviye teşbih edilen sevgili de, güzeller içinde en güzel olma amacındadır. Tabiâtın diğer unsurları, onun güzelliği karşısında sönük kalır. Alıcı bulamaz.

Gazzâz gibi tükmeler asmış dükânına
Bâzâr-ı gülsitânda olup pîşekâr serv (K. 28-10)

7- Nigâr (zer-nigar)

Nigâr, resim anlamını taşımaktadır. Divân edebiyatı şairleri sevgiliyi teşbih ederken "nigâr" kelimesini de kullanmışlardır. Nigâr, bizim şiirimizde tasvir ve heykel gibi güzel mânâsına kullanılmıştır. Yalnız, Zerdüşt dini ile Hıristiyanlığı birleştirerek, yeni bir din kurduğu mervî olan Mâni'nin resim mecmuasına da "Nigâr" denildiği için şiirlerimizde buna da telmih edilmiştir. [2]

Revnak bulursa rây-ı şerîfiyle nola çarh
K'encümden oldı içi anun cümle zer-nigâr (K. 5-38)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.205.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 382-383.

Sevgili, gönül mülkünün şâhıdır. Her sözü emirdir. Görüntü itibâriyle, âşıkı can evinden avlayan bu güzellik, kusursuz resimlere benzer. O, Allah'ın (cc) en kusursuz surette yarattığı kuldur. Bu itibârla, Revânî'de nigâr teşbihine rastlıyoruz.

Tâze gazel buyurdı bana açılup nigâr
Bildüm ki istemiş şeh-i rûy-ı cihân gül (K. 17-28)

8- Gül (gül-i ranâ, dildâr gül), gonca

Sevgilinin güle teşbihi, gülün al renginin, sevgilinin yüzüyle alâkalandırılmasından dolayıdır. Divân şairlerinin sevgiliyi güle teşbih etmelerinin bir nedeni de, gül-bülbül hikâyesidir. Âşık bülbüle, sevgili güle teşbih idilir. [1]

Revânî de, gül-bülbül teşbihini kullanmıştır.

Şeb-nemûn tesbîh-i billûrın seher alup ele
Bülbüle zulm itdügıçün eyler istigfâr gül (K. 16-5)

Gül, çiçekler içinde en değerli, en kıymetli olandır. Makbûl ve hoş kokulu olan çiçektir. Sayısız nev'i vardır. Edebiyatımızda en çok kullanılanlar :

Gül-i sad berg : Katmerli bir çeşit iri gül.

Gül-i ter : Tâze, tarâvetli gül.

Gül-i ra'nâ : İçi kırmızı, dışı sarı gül.

Gül-i sûri : Gülyağı çıkarılan Edirne gülü. [2]

Revânî de gülün, gönül alıcılığına değinir.

Pârelerse kendüyi şevk ile vechi var gül
Kim kulakdan 'âşık olmış sanâ ey dildâr gül (K. 16-14)

Gül, rengi itibariyle sevgilinin yüzü ile alâkalandırılmıştır.

Leblerün devrinde nola ruhlarun 'arz eylesen
Hûb olur mey sohbetinde ey yüzi gülzâr gül (K. 16-15)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age.,s.112 / KURNAZ, Cemâl : age., s.203.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age., s.146.

Gülün, rengi ve güzelliği ile çiçekler içinde en yücelerde olması, la'l taşı ile teşbihlendirilir.

Gonca kasrın lalden yapmazdı idüp zer-nişân
Olmasa hulkun sarâyında eger mi'mâr gül (K. 16-33)

Sevgili aldatıcıdır. Lutfeder gibi görünse bile, cevr ü cefa saçar. Ağyara meyl eder. Gönül çeler ve fitne çıkarır.

İnle bülbülveş Revânî k'ol gül-i ra'nâ yine
Lâle gibi âteş-i 'ışk ile olmış dâğdâr (G. 86-5)

9- Sîm (nergis-i sîmîn-beden; büt-i sîmîn beden)

Sevgilinin, sîm (gümüş) ile münasebeti teninin renginden dolayıdır. Yüzü, göğsü ve bedeni sîm gibidir. [1]

Revânî de "gümüş gibi parlak vücûtlu" teşbihini kullanmıştır.

Altun üsküflü kulundur nergis-i sîmîn-beden
Câme-i gülgün ile bezmünde hıdmetkâr gül (K. 16-26)

Beyaz tenin, aşığı baştan çıkaran, sarhoş eden özelliği vardır. Aşığın, tövbesini tutamaması bu "sîmîn-beden" sebebindendir.

Çemen de bir büt-i sîmîn-beden sâkîlik eylerken
Şarâba tevbe olur mı müselmânlar müselmânlar (G. 23-4)

10- Hûn-hâr, hûn-rîz (sabr yagmacısı)

Sevgilinin bütün varlığı ile âşık üzerindeki etkisi, çeşitli şekillerde vuku bulur. Fakat, aşığa eziyeti, cefâsı bilinen bir gerçektir ki, sadece bunun aksi insanı şaşırtır. Âşık, tâ ezelden bezm-i elestten bu yola baş koymuştur. Bu meşakkatli yolda ölmek onun için gururdur.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.115.

Sevgilinin gamzesi, aşığa kurulmuş bir tuzaktır. Kaşlar yay, kirpikler ok telakki edilir. Bu mülk ki, tek sermâyesi göğüs kafesi içindeki can kuşudur. Ok yaydan fırlar, kuşatma altındaki mülk ele geçirilir. Kaçınılmaz son, sevgilinin mağlubiyetidir. Kan döken zalim sevgili, gönül mülkündeki yerini bir kez daha ele geçirir.

Çeşmün ü gamzen durur 'uşşâkı magbûn eyleyen
Ah şoy hûn-hâr elinden vây şol hûn-rizden (G. 277-4)

Âşık, bütün bu olanlara mâruz kalandır. Sevgilinin vuslatına ermek için sabreder. Bu yolun çileli olduğunu, yola çıkmadan önce biliyordur. Bu bir imtihandır. Sevgilinin cefâ lûtfu karşısında, sonsuz sabır gösterir. O sabrettikçe, sevgili daha da acımasız olur. Ağyara meyl eder, âşığı umursamaz, aşığa inanmaz.

Yine mey-hânede bir hûb temâşâ gördüm
Sabr yagmacısı bir dil-ber-i tersâ gördüm (G. 239-1)

11- Tabîb (tabîb-i cân)

Hayâlî Bey Divânı'nda da sevgili "can tabibi" olarak ifâde bulur. [1]

Sevgili, can tabîbi olarak bilinir. Bütün eziyet ondandır. Fakat, derman da ondandır. Onun eziyeti aslında, aşığa lütûftur, ihsandır. Asıl kötü olan, sevgilinin âşığa cefâsını kesmesidir. Çünkü, cevr ü cefâ sevgilinin şânındandır.

Ol tabîb-i cân buyurmaz leblerinün şerbetin
Bir onulmaz derde düşmişdür Revânî mübtelâ (G. 8-5)

12- Kıyâmet, âfet

Kıyâmet, dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman anlamına gelir. Sevgilinin kıyâmete teşbihi, âşıklarını varlığının bütün unsurlarıyla öldürüp, tekrar diriltmesinden kaynaklanır.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.213.

Revânî de sevgilinin dudaklarını kevsere, yüzünü cennete benzeterek, sevgiliyi dünyanın sonuna, yani kıyamete teşbih etmiştir. Kıyamet son değil, vuslatın başlangıcıdır.

Leblerün kevser ü yüzün cennet
Hak budur kim kıyâmet olmışsın (G. 295-3)

Sevgilinin varlığı fitne, fesat sebebidir. Âlemi birbirine düşürür. Bütün güzellik unsurları, herkesi sevgiliye âşık eder. Yalan, iftira, hırs, kin, hile yarışı başlar. Sevgili bu nedenle, büyük felâketlere, belâlara sebep olur.

Güzelüm serv-kâmet olmışsın
Allah Allah ne âfet olmışsın (G. 295-1)

13- Yûsuf (Yûsuf-ı gül-çihre)

Yûsuf u Züleyha kıssası, herkes tarafından bilinen bir güzelliğin, yaratılmış diğer canlılar üzerindeki tesirini anlatmaktadır. Divân şâirleri de sevgiliyi, bu eşsiz güzelliğe teşbih etmeyi ihmâl etmemişlerdir.

Sen Yûsuf-ı gül-çihreye kul oldı Revânî
Her kişi benüm begcegüzüm başına sultân (G. 283-6)

Bunlardan başka benzetmelere (şâhbaz, Türkmân, Leylâ, Îsî-nefes, sihirbaz) de beyitlerinde yer veren Revânî, sevgiliyi, benzettiği unsurlara oranla daha fazla yüceltmiştir.

4) SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A- SAÇ (zülf, kakül, perçem, turre)

1. Umûmi Olarak Saç

Saç, şekli, rengi ve kokusu bakımından çeşitli benzetme, hayal ve tasavvurlar içinde ele alınır. Bu hususlar genellikle iç içe zikredilmiştir.

Saç, uzun, yüzün iki tarafında ve yanakların yanında kıvrım kıvrım veya düz, boyunda yada yanağın üstünde tasavvur edilir. Dağınık, perişan, dolaşık, siyah, misk

ve anber kokulu olarak zülf, turra, kâkül, perçem, gîsû v.b. isimlerle anılır. Divân Edebiyatı estetiğinde saç siyahtır. Hayâlî Bey Divânı'nda da böyledir. [1]

Hayâlî Bey Divânı ve Necâti Bey Divânı'nda da saç ile ilgili buradakilerle aynı ve benzer teşbihler, tamlamalar karşımıza çıkar. [2]

Revânî Divânı'nda, zülf, zülf-i siyehkâr, turra-i tarrâr, kakül, saç, perçem-i tugun, siyah perçem, zülf abir, müşg saçı, şebdiz-i zülf, zülf-i semen-sa, zülf-i girihgir, zülf-i bed-kîşe, mûy gibi isimlerle anılan saç, farklı koku, renk ve şekil özelliklerini ifâde için, değişik kelimelerle tamlamalar halinde kullanılmıştır.

a) Şekil itibariyle saç

(Perçem-i tuğ, zülf-i girihgîr, turra-i tarrar, zülf-i dü-tâ, çîn-i zülf, mâr)

Divân edebiyatında sevgilinin saçının boyu, yıl kadar uzun olarak tarif edilir.

Necâti Bey Divânı'nda saçın şekline dâir, ip, kemend, yılan, ömr, yol gibi teşbihlere rastlarız.

Revânî Divânı'nda da benzer unsurlar olmakla beraber, saçın şekliyle ilgili şu tamlamalara rastlamaktayız.

"Perçem-i tuğ" olarak nitelendirilir. Asya'daki Hıtay dağlarında yaşayan yak öküzünün alaca kuyruğu, bir sırığa bağlanarak padişahların, vezirlerin önünde götürülürdü. Tuğ; Asya ve Anadolu Türklerince şan, şöhret, saltanat ve vezâret nişânesi idi. Sadrazamın beş tuğu olurdu. "Vezirler üçünü, mîr-i mîrân ikisini, mîr-livâ birini taşırlar. Her tâifenin itibârı da anunladur." (Yani, tuğ sayısınca itibar görülürler.) [Tuhfe-i Vehbî Şerhî, 324] Harp vukuunda, tuğlar en önde giderek yol açardı ve karargâhın en yüksek yerine dikilirdi. Muharebe zamanlarında, pâdişahın rikâbında yedi tuğ bulunurdu. [3]

İrişimez perçem-i tûgunla nusret 'ıydına
Ger şeb-i yeldâ olursa zülf-i 'anber-sâ-yı 'ıyd (K. 4-11)

"Zülf-i girihgîr" olarak nitelendirilir. "Girih" kelimesi düğüm mânasına gelir. Sevgilinin zülfü de şekil itibariyle halka halka düğümlenmiş gibi gözükür.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.215.
[2] KURNAZ, Cemâl : age., s.214-231. / ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.118-137.
[3] ONAY, Ahmet Talât : age., s.481.

Câmi'-î hüsnünde zeyn içün asılmış gûyiyâ
Bir müşebbek tûpdur zülf-i girihgîrün senün (G. 206-4)

"Turra-i tarrâr" olarak nitelendirilir. Bu tamlama ile sevgilinin kıvırcık alın saçı kastedilir. Bu saç, yankesici olarakta nitelendirilir. Âşık üzerindeki tesiri itibariyle, avlanan bir avcı gibidir. Şekli de kemend gibidir. Halka halka olan görüntüsü, sevgilinin karşı konulmaz güzelliğinin simgesidir.

Güller açıldı yine gayret-i ruhsârun ile
Sünbülün bitdi işi turra-i tarrârun ile (G. 388-1)

Zülf, "ser-gerdân, ser-geşte" olarak da anılır. Ayrıca şekil olarak yılana teşbih edilip, can alıcılığı vurgulanır.

Şol hakka-i la'lünde 'aceb neyler ola zülf
Kim gördü ki mârı ola tiryâke berâber (G. 117-2)

Sevgilinin kakülünün kıvrımı, yanak üzerindeki Habeş tıflına benzeyen beni, kucağına almış gibi olan görüntüsüyle bir süt nineyi andırır.

Dâyeveş hâl-i siyâhını derâgûş eyleyüp
San Habeş tıflıyla oynar kâkül-i müşkîn-i dost (G. 32-3)

Sevgilinin saçını, âşığın kendini astığı bir zincir olarak da görmekteyiz.
Zencîr-i saçun dakmaz isem boynuma ey dost
Âkıl dimesünler bana dîvâne disünler (G. 143-2)

Kan dökücü bir cellâd gibi olan sevgilinin gözleri, kirpiklerini hançer, zülfünü de pençe eylemiştir. Böylece hiçbir âşık onun avı olmaktan kurtulamayacaktır.

Çeşm-i hûn-rîzün siyâset itmege cellâdveş
Her müjen hançer idüp zülfünî çengâl eyledün (G. 225-6)

b) Renk itibâriyle saç

"zülf-i siyehkâr" olarak nitelendirilir. Divân Edebiyatında sevgilinin saçı geceden siyah olarak renklendirilir. Revânî'de de "zülf-i siyehkâr", hem saçın rengini vurgular hem de sevgilinin saçının aşıklar üzerindeki olumsuz etkisini anlatır. Çünkü "siyeh-kâr", kötü işler yapan, günaha giren anlamına gelir. Sevgilinin saçı da günahkârdır. Çünkü saçın uzunluğu, şekli, kokusu bütün hallerde âşığı baştan çıkarır, fitne koparır, düzen bozar.

Billâhi gönül gör ne karanulara kalduk
Kim öykünür ol zülf-i siyehkâra benefşe (K. 30-21)

Saçın renginin siyahlığı vurgulanır. Siyah, kara rengi, uğursuzluğa, gama kedere işaret eder. Bu olumsuzluklar, sevgilinin saçının, âşık üzerindeki etkisini gösterir.

Şimdi âteş 'âlemi yaksa 'aceb mi hüsn ile
Bir yalun yüzlü siyeh perçemlüdür par par yanar (K. 9-5)

"Şebdiz-i zülf" olarak nitelendirilir. "Şeb-diz", gece renkli anlamına gelir. Bu tamlamayla, yüzün iki yanından sarkan saç lülesinin renginin, siyahlığı vurgulanır. Ayrıca "Şebdiz" in, Hüsrev Pervîz'in meşhûr atının adı olduğu da hatırlanırsa, sevgilinin gece renkli saçının hareketlilik kazandığı anlaşılır. [1]

Ruh-ı gülgûna koş şebdîz-i zülfi
Çü gönlüm gibi anun öndüli var (G. 113-4)

Revânî Divânı'nda, sevgilinin saçının rengi ile ilgili farklı bir tamlamaya da rastlıyoruz. Genel itibâriyle siyah olarak teşbihlere konu olan ve tahayyül edilen saç, Revânî'de sarı saç olarak da karşımıza çıkıyor. Sanırız ki, güneşe teşbih edilmek amacıyla...

Yâ saru saçlu semen yüzlü bir güzeldür kim
Cihânda hüsn ü cemâl ile gün gibi meşhûr (K. 8-16)

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s.231.

Saçın, gece gibi siyah olduğunu ifade etmek için "leylî" olarak sıfatlandırıldığını da görmekteyiz.

Taglara düşmüş yürür Mecnûnveş âvâre su
Bir saçı Leyli gözi âhu içün bî-çâre su (G. 316-1)

c) Koku itibariyle saç

"Zülf-abir" olarak nitelendirilir. "abîr" bir ilaç terkîbidir. Bu terkîb; beyaz sandal, sünbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çekirdekleri, nârenç gibi güzel kokulu bâzı otlarla, bir miktar döğülmüş miskten meydana gelirmiş.

Vuslat metâını satmak için, âşığın can nakdini alan zülf, güzel kokularla âşıkları sevgilinin kûyuna bağlar. Abir kokulu saçları, sevgilinin şânını artırıcı özellik taşır.

Hüsni artar her kaçan kim yâr zülfin şâneler
Hayli şan virmiş durur zülf-i 'abir-efşân ana (G. 1-4)

"Müşgîn saç" olarak nitelendirilir. Miskli, misk kokulu saç anlamına gelir. Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin, karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan, güzel kokulu maddedir.

Ruhları mecmû'ası içre Revânî dâyimâ
Zînet içün dil-berün müşgîn saçı sünbül yeter (G. 55-5)

Yâsemin, beyaz veya sarı renkli, bâzen de pembe çiçek açan bir ağaç ve bu ağaççığın güzel kokulu çiçeğidir.

Yazuk degül midür ki Revânîye tolaşur
Her dem uyup ol zülf-i semen-sâya perçemün (G. 199-6)

Saç, şekli ve kokusu itibariyle sünbüle, lâleye ve fesleğene de teşbih edilir.

Biri birine urur sünbül ile lâleleri
Sabâ çemende görelden bu zülf ü ruhsârı (G. 33-21)

Saç; renk, şekil ve koku özelliklerinin dışında, farklı durumlarda da bazı teşbihlerle anılır. Bunlar saçın, aşığın üzerindeki tesiri ile alâkalıdır.

Saçın, aşığa ettiği eziyeti vurgulamak için, teşhis sanatı kullanılarak kişileştirme yapılır. Merhametsiz, dinsiz olarak nitelendirilir.

Belâya uğradur ey dil sakın yüzi karadur
Tolaşma sözüm işit sen bu zülf-i bed-kîşe (G. 325-4)

Sevgilinin saçı, aşığın gönül mülkünü fetheden bir silahtır.

Aldı gönül vilâyetini kâküliyle yaz
Her biri kıldı sanki şeh-i tâcdâr feth (G. 3-3)

B- ALIN (Cebîn)

Sevgilinin yüzündeki güzellik unsurlarından biri de kaşlarıdır. Kaşlar, alnın üzerindedir.

Hâller yüzünde konmışdur güneş üzre nukat
Alnunun üstinde çekmiş kaşlarun mâh üzre med (G. 42-5)

C- KAŞ (Ebrû)

1. Umûmi Olarak Kaş

Kaş, sevgilinin mühim güzellik unsurlarındandır. Tek başına veya göz, gamze, kirpik, yüz ve zülf ile mütenasip olarak ele alınır. Özellikle şekil ve renk yönünden, benzetmelere konu olur.

Klasik Türk şiirinde mühim bir yer tutan kaş, divân şâirlerinin hemen hepsinin âruzlu beyitlerine zenginlik katmış, âşığı ve maşuğu ilişkilendirmekte, rol oynamıştır.

Necâtî Bey Divânı'nda, konuyla ilgili pek çok teşbîh ve mecazlara rastlarız. [1] Yine, divân şairlerinden Hayâli Bey'de de sevgilinin kaşı ile ilgili benzetmeler görürüz. [2]

Revânî'de de kaş, göz ve gamze ile veya tek başına güzellik unsuru olarak telakki edilir.

Yazalı yârün berât-ı hüsnine kaşı nişân
Geldi dil-berler içinde haylice 'unvân ana (G. 1-2)

2. Kaş İle İlgili Benzetmeler

a) Yay (keman)

Kaş, yaya teşbih olununca, kirpik oka, gönül de kalkana teşbih olunmuştur.

Yüz çevirmez ey kemân ebrû kılıcundan gönül
Oklarunla sine çün oldı çıbuk kalkan anan (G. 1-3)

Bazen de yay gibi kaşların altından gamzesini âşığa diken sevgili, kirpik oklarıyla aşığın gönlünü kuşatma altına alır. Bu kirpik oku, güllerin şâhı olan goncanın sapına, okun ucundaki peykân da, goncaya teşbih olunur.

Hâk-i sînemde yatur tîrün eya kaşı kemân
Şâh-ı güldür kim anun goncası olmış peykân (K. 26-26)

b) Ay (mâh-ı nev, hilâl-ebru)

Kaş, şekil itibâriyle eğri olduğu için hilâle teşbih edilmiştir. Bu husûs, râkibin sevgiliye, âşık hakkında olumsuz sözler söylemiş olduğu ve kaşların düşünceden dolayı çatılıp, belinin hilâle dönüşü şeklinde de ifâde olunur. Ayrıca, yeni doğan ay ince olur, bu teşbihle sevgilinin kaşının inceliği de belirtilmiş olunur.

Revânî'de, sevgilinin hilâl şeklindeki kaşını gören yeni ayın, bu güzellik karşısında serseme döndüğünü vurgular.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.137-139.
[2] KURNAZ, Cemâl : age., s.232-238.

Kaşlarun görüp meh-i nev oldı ser-gerdân sana

Hûblar içre begûm yetmez mi bu ‘unvân sana (G. 6-1)

c) Mihrâb (mihrâb, kıble)

Mihrâb, câmilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yerdir. Mecâz anlamda, ümit bağlanılan yer ve sevgilinin kaşları manâlarını alır. [1]

Divân şairleri de, sevgilinin güzellik unsurlarının kutsallığını ifâde etmek için, bu güzellik unsurlarını dini mekânlara teşbih etmişlerdir. Necâti Bey Divânın'da da, aynı benzetmeye rastlamak mümkündür. [2]

Revâni de, aynı teşbih yoluyla sevgilinin kaşı ile mihrâb arasında ilişkilendirme yapmıştır.

Saçı sûfilenüp yârûn durur mescid kenârında

Yine zâhidlenüp mihrâba geçmiş çeşm-i fettânı (K. 34-19)

ç) Rahmân

Revâni Divânı'nda sevgilinin kaşlarını, kimi zaman da merhamet edici, esirgeyici ve koruyucu olarak görürüz.

Eğerçi kaşlarınun gâlib olmasa rahmi

Alur mı idi kucaga ol iki bîmârı (K. 33-24)

d) Nigâr

Kusursuz güzelliğinden dolayı kaş, resime de teşbih edilmiştir.

Ey hilâl eyleme ebrûyı nigâr ile cidâl

Tırnağın kesse olur nice senün gibi hilâl (K. 19-21

---

[1] DEVELİOĞLU, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yay., Ank.1993,s. 646.

[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.138.

Ç- GÖZ (Çeşm, Dîde, Ayn)

1) Umûmi Olarak Göz

Göz başlıca güzellik unsurudur. Kaşı, girpik ve gamze ile birlikte sevgilinin en can alıcı silahıdır.

Sevgiliye süs veren zînet veren, onun güzelliğini dayanılmaz kılan gözlerdir.

Oldur cihan ʻarûsına zib ü behâ viren
Ki çeşm bu zamânede hüsninden ola dûr (Sûr – I - 2)

2) Göz İle İlgili Benzetmeler

a- Hûnî

Gözün zâlimliği, öldürücülüğü bakışın etkisinden dolayıdır. Kan döken oku, kirpikleridir. Sevgili, âşıklarına acı çektirmekten zevk alır. Mey içmek yerine kan döken bakışlarını aşığa çevirerek, onun kanını içer.

ʻIydda mey yirine kanun içen hûnî gözün
Var ise bir gibi yanında harâm ile helâl (K. 19-25)

b- Mest

Sevgili, mestane bakar. Bu sarhoş bakışlar, aşığı da kendinden geçirir. Göz sarhoş olunca kirpikler oka, kaşlar kemâna döner. Vay aşığın haline. Mümkün mü bu baş döndüren güzelliğe karşı koymak, karşısında ne yaptığını bilip, ölçülü davranmak?

Âşık, âşk derdinden âlemin diline dolanmıştır. Sevgiliye her an duyduğu hayranlığın sebebi de, sevgilinin mest eden gözleridir. Kaynak, feyz alınan menbâ mest ise, içen dünden sarhoş olmuştur.

ʻIşk derdinden durur ʻâlemde destân olduğum
Çeşm-i mestünden durur her lahza hayrân olduğum (G. 245-1)

c- Fettân (çeşm-i fettân)

Gözün fettân oluşu ile, âlemlerde kopan kavga ve âhır zaman fitnesi izâh olunmaktadır. Fitne ile karışıklık çıkarılıp, kanlar dökülür. [1]

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.140. / KURNAZ, Cemâl : age., s.239.

Kıyâmete yakın, yeryüzünde fitne, fesât ve kargaşa artacaktır. Sevgilinin varlığı fitne sebebidir. Âşıklar, bu durumda fitnenin çıkmasına engel olamazlar. Çünkü, sevgilinin fitne çıkaran, âlemlerin aklını karıştıran gözlerine tedbir almak mümkün değildir. O gözler ki, bakanı yörüngesine çeker, kendine hayran eder, kul eder. O gözler ki, âşıkları, ağyarları ile cihânı kavgaya sürükler. 'Alemi ayartır.

Korkaram kim fitne-i âhir zamândur diyeler
Ben ne tedbir eyleyem ol gözleri fettân içün (G. 265-6)

ç- Bimâr

Gözün, "bimâr"a teşbihinin çeşitli yönlerden olduğunu görüyoruz. Hastanın suya olan ihtiyacı dolayısıyla, hasta gözün, güneşe teşbih olunan yüz üzerinde bulunması dolayısıyla, ağlamaktan kanlı yaş akıtması dolayısıyla v.b. [1]

Revânî, Divânı'nda da göz, hastaya teşbih edilir. Merhamet sahibi olan kaşlar (-şekil itibariyle), hasta olan gözleri kucağa almıştır.

Egerçi kaşlarınun gâlib olmasa rahmi
Alur mı idi kucaga ol iki bîmârı (K. 33-24)

d- Hurde-bîn (çeşm-i hurde-bîn)

Gözün mikroskopa teşbîhi, varlıkların ne derece küçük olanlarını görebileceğini veya göremeyeceğini vurgulamak içindir. Divan Edebiyatı'nda, sevgilinin, ağzı ve beli görünmez olarak ifade edilir. Bu, ne denli ince olduklarının, mübalağa sanatı ile ifâde edilmiş şeklidir. Aşığın gözü, mikroskop olsa dahi, bu incelikteki beli ve ağzı göremediği için, âşık, sevgilinin beline sarılamaz ve dudaklarını öpemez. Burada da, sevgiliye ulaşamamanın acısı gizlidir.

Ağzı ile belin göremez çeşm-i hurde-bîn
'Âşık nice öper anı nice kuça bilûr (G. 118-5)

e- Tâtâr, yagmacı, harâmî

Tatarlar, Türklerin bir şûbesidir. Edebiyatımızda akıncı, çapulcu, zâlim ve postacı yerine kullanılmıştır. [2] Tâtâr akıncıları hançer, kılıç taşırlar. Sevgilinin

---

[1] Çavuşoğlu, Mehmet: age. s.141. / KURNAZ, Cemâl :age., s.240.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age., s.470.

gözlerinde de, kaşlar kemân kirpikler oktur. Bu cihetten, göz Tâtâr'a veya Türk'e benzetilir.

Necâti Bey Divanı'nda da aynı yönden, gözlerin Türk'e ve Tâtâr'a benzetildiği görülür.[1]

Revânî Divânı'nda da, beyitte görüldüğü üzere gözler, Tatar'a teşbih edilmiştir.

Hây zâlim çîn-i zülfünden hatun leşker çeküp
Gözlerün Tâtârı yıkdı gönlümün Bağdâdını (G. 405-3)

Revânî, sevgilinin gözlerini, uykuya dalmış yağmacılara da teşbih eder. Bu yağmacılar, yay ve oklarını da baş uçlarına koymuşlardır. Bununla, sevgilinin yağmacı gözleri üzerindeki kaş ve kirpik kastedilir. Sevgili, aşığın tek sermayesi gönül mülküne, yağmacı gözleriyle akınlar düzenler. Kaşı, kirpiği (yay, ok) ile önüne ne geçerse yakıp, yıkar. Yağmacı gözler, uykuda bile taarruza hazırdır.

Gözlerün uykuya varmış iki yağmâcıdur
Ki kamışlar sanema başları ucında kemân (K. 26-31)

Harâmi; hırsız, haydut, yol kesen mânasına gelir. Gözlerin harâmiye teşbihi âşığın sevgilinin gözlerinden ne çektiğini anlatır.

İki harâmidir güzelüm yol basar gözün
Diller metâ'ın almada gamzen bir ugrıdur (G. 136-2)

f- Ala

Gözün ala olması renk itibariyle Necâti Bey Divânı'nda da mevcuttur.[2]
Revânî de gözü, renk itibâriyle ala olarak nitelendirmiştir.

Bir benli güzeldür gök ala gözlü çemende
Dönmiş ne içün 'âşık-ı gam-hâre benefşe (K. 30-7)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.142.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.142.

g- Şehlâ

Revânî Divânı'nda şehlâ göz, elâ, koyu mavi göz anlamlarıyla sevgilinin göz rengi olarak yer alır. Âşıkların gözleri, sevgilinin elâ gözlerini temâşâ etmekten kanlanmıştır.

Gözlerümüz alacalansa temâşâdan nolur
Bu cihân dil-berlerinün gözleri şehlâsı çok (G. 188-4)

ğ- Çeşm-i Siyâh

Sevgilinin göz renginin siyahlığı da Rivânî Divânı'nda yer alır. Bu siyah gözler, âşığı nergis gibi soldurur, hasta eder.

Şol mübtelâ çeşm-i siyâhından ayrudur
Nergis gibi sararsa 'aceb mi ki sayrudur (G. 136-1)

h- Bâdem, şeydâ

Gözün, bâdeme teşbihi Necâti Bey Divânı'nda da görülür. [1]

Revânî, âşığı segilinin şeydâ gözleri konusunda uyarır. Sakın, gafil olup da o çılgın gözlere vurulma. Dünya zevkleri geçicidir, nefsine hakim ol, şeydâ göze değil, badem göze yönel. Burada, sevgiliden her halûkârda vazgeçmeme görülüyor.

Gözleri şeydâlıgından gâfil olma ey gönül
Çün riyâzet ehlisin geçme sakın bâdâmdan (G. 270-4)

ı- Sâhir, kâfir

Göz, bakınca bakılan yerde sihir etkisi yaratır. Sihir, büyü, hayatiyetini göze borçludur. Bu gözler sevgiliye aittir. Aşığı büyüler, onu istediği gibi yönetir. Revânî de aşığı, bu gözlerden sakınması için uyarıyor. Çünkü, sevgilinin gözleri insanı günaha sokan bir kâfirdir.

Göricek rûy-ı dildârı sakın şol çeşm-i sâhirden
Ne dirsen ey gönül bil kim gelür ol iki kâfirden (G. 291-1)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.142.

i- Küştgîr

Gözler, okçulara, pehlivanlara da teşbih edilerek, etkisinin gücü hissettirilmeye çalışılmıştır.

Gözleründür hüsn meydânında iki küştgîr
K'anlarun ey dil-rübâ ebrûlarundur perçemi (G. 441-4)

j- Ahû

Sevgilinin gözü, âhu göz olarak da nitelendirilmiştir.

Hep gözi âhûları ey dil şikâr itsem gerek
Dûd-ı pîç-â-pîç-ı âhumdan kemendüm var iken (G. 276-3)

k – İmâm

İmâm, cemaate bilgi vererek, onları yönlendirir. Sevgilinin büyü etkisi olan gözleri de, diğer güzellik unsurlarını yönlendirerek (aşığı baştan çıkarmak için), onlara âdeta imâmlık yapar.

Mihrâba geçüp fitne gözün sihr ile dâyim
Eyler ol iki turra-i câdûya imâmet (G. 31-3)

D) GAMZE

1) Umûmi Olarak Gamze

Gamze, sevgilinin göz, kaş ve kirpiklerini de kapsayan süzgün bakışa verilen addır. Bakışlar, sevgilinin aşığa karşı en mühim silahıdır. Âdeta kurulu bir tuzaktır. Kalbe hükmetmenin kaynağıdır. Âşığın canını alır, kanını emer. Bu özelliklerinden dolayı çoğu zaman aşığa zulm edici unsurlarla birlikte yer alır.

2) Gamze İle İlgili Benzetmeler

a- Katîl, uğrı, zâlîm

Gamzenin katile teşbihi, âşık üzerindeki can alıcı etkisinden kaynaklanır. Göz, kirpik ve kaş üçlüsünü içine alan gamze, etkili süzgün, yan bakıştır. Bakışlar, aşkın ilk kıvılcımıdır. Âşığın gözlerine yönelen kirpik okları, oradan diyâr-ı kalbe ulaşırlar.

Âşığın kanını dökerler, canına kast ederler. Sevgili bu durumdan zevk alır. Âşık ise bu cefâyı, bezm-i elestten lutuf saymıştır zaten. [1]

Gamzenin kan dökücü, zâlim ve cellad oluşu, Hayâli Bey Divânı'nda da geçer. [2] Kâtil gamzenin işi, âşıkları öldürmektir. Ölüleri dirilten dudak ile tezat teşkil eder. Gönülle her dem kanlı-bıçaklı olan o kâfir gamze, âşığın katilidir. Sevgilinin kirpikleri, gamzesiyle birlikte âşığın kanını toprağa karmak için, sırdaş olmuşlardır.

Revânî de, sevgilinin gözlerini görme arzûsu ile yanıp kavrulan aşığın, sevgilinin kâtil gamzesi tarafından, arzûsuna ulaşamadan öldürüldüğüne değinir. Gamze, eşi görülmemiş bir kâtildir. Yani, onun katlediciliği ile ilgili ne söylense azdır. Çünkü, onun gibi can alan, acımasız bir kâtil görülmemiştir.

Öldürür 'aşıkını hiç göze göstermez
Görmedüm gamzelerün gibi hele bir kattâl (K. 19-27)

Gözler, âşığın yolunu kesen harâmi olunca, gamze de gönül metâ'ını alan ugrı olur.

İki harâmîdür güzelüm yol keser gözün
Diller metâ'ın almada gamzen bir ugrıdur (G. 136-2)

Revânî, gamzenin acımasızca tavrından dolayı, onu zulmetmekle suçlar, zâlim ilan eder. Hayat veren dudakların, zulm edip, can alan gamzelerin bu zulmüne şahitlik edebileceğini söyler.

Gamzeler zulmine şirin lebleründür dâd iden
Husrev-i 'âlem gibi olsun cihânda kâm-bîn (K. 24-31)

Sevgilinin gamzesinin cefâsından, herkes hançer takındı. Bu gamze, cefâ eden bir düşman, herkes ona karşı tedbîr alıp, silahlandı.

Kamusı hançere düşdi cefâ-yı gamzen içün
Takındı sanma begüm Türk ü Türkmân hançer (K. 10-4)

---
[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.144-145.
[2] KURNAZ, Cemâl : age., s.245.

b- Gammaz (gamze-i gammaz)

Gammâz, birine iftirâ ederek zarar veren, münâfik, fitneci anlamını taşır. [1] Sevgilinin gamzesi de gammâza teşbih edilir. Çünkü, gamze gönül alıcıdır, baştan çıkarıcıdır. Aşıkları kendine esir eder. Sonuçta, lütuf bekleyen tüm âşıklar arasında, bu güzellik karşısında bir fitne baş gösterir. Sevgilinin kaşı, gözü güzeldir ama gamzesi insanlar arasındaki düzeni bozar. Yalan, dolan, iftira vb. kötülükler âşıklar arasında peydâ olur.

Gözine kaşına aldanma Revânî yârün
Fitnesi çokdur anun gamze-i gammazında (G. 383-5)

c- Düşman (yagı)

Sevgilinin gamzesi, kaş yayında kurulu kirpik oklarını, aşığın gönül mülküne çeviren bir düşmandır. Onun açtığı tahribatı, ancak kanlı bıçaklı düşmanlar yapar.

Bilmezem ben neyledüm şol gamze-i hûn-rîzüne
Kim bizümle dostum kanlu bıçaklu yagıdur (G. 48-2)

E. KİRPİK (Müje, Müjgân)

1- Umûmi Olarak Kirpik

Kirpik, kaş, göz ve gamze ile birlikte zikredilir. En mühim özelliği, yaralayıcı ve öldürücü olmasıdır. Bu sebeple, genellikle ok ve kılıca teşbih edilir. Bu benzetmede, birlikte olduğu kaşın da rolü vardır. (bkz. Kaş, yay)

Necâti Bey ve Hâyali Bey Divânlarında da aynı özellikleri zikrolunur. [2]

Revânî'de de mühim bir yer tutan sevgilinin kirpikleri, bakalım ne gibi teşbihlerle anılmıştır.

2- Kirpik İle İlgili Benzetmeler

---

[1] DEVELLİOĞLU, Ferit: age.,s. 276.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.246. / KURNAZ, Cemâl : age., s.147.

a) Tîr, ok, peykân, kılıç

Kirpiğin oka teşbihi, şekil ve okun atıldığı yere olan tesirinden dolayıdır. Kirpik oka teşbih olununca, genellikle kaş (yay, kemân) ile birlikte anılır. Kirpik okları, aşığın canına kastetmiştir. Gönül kuşunun peşine düşmüştür. Aslında bu oklar, âşığın arzu ettiği şeylerdir. Sevgiliye vuslat anıdır.[1]

Revânî de sevgiliyi gönül hisarını yağma eden Türkmenlere benzetir. Yağmalama için sevgili, kemân (yay) ve ok kullanır. Bunlar da kaş ve kirpiktir.

Kaşunla kirpügün gönlüm hisârın eyledi yağma
Alur tîr ü kemân ile çog olur Türkmân kal'a (K. 32-24)

Âşığın gönül toprağı, sevgiliden gelen oklarla doludur. Bu kirpik okları, âşığın gururudur. Gönül toprağı, bu okların şekillerinden dolayı anlam kazanmış, gül bahçesine dönüşmüştür. Peykân, yani okun ucundaki sivri demir (sevgilinin kirpiği) aşığın gönlüne batınca kan olur. Bu şekli ve rengiyle tıpkı bir goncaya benzer.

Hâk-ı sinemde yatur tîrün eyâ kaşı kemân
Şâh-ı güldür kim anun goncası olmış peykân (K. 26-26)

Âşığın gönlü, kaşı kemân sevgilinin kılıçlarından asla yüz çevirmez. Çünkü, bu kirpik okları, aşığın sinesine çubuktan birer kalkan oluşturur. Âşık, bu oklarla yaralanmaz. Bilâkis, bu sevgilinin lutfudur. Âşığın gönlü, bu oklarla oluşan kalkan sayesinde üzüntüden, tasadan kurtulur. Bu tasa, sevgilinin yüzüne bakmayışıdır. İşte bakmıştır.

Yüz çevirmez ey kemân-ebrû kılıcundan gönül
Oklarunla sîne çûn oldı çıbuk kalkan ana (G. 1-3)

b- Ebr (ebr-i siyeh)

Kirpiğın buluta teşbihi, gözyaşı ile ilişkilendirilebilmesinden dolayıdır. Sevgilinin kûyunun bahçesinin her zaman taze kalması için, aşığın kirpikleri yağmur bulutu olur, gözyaşları da yağmur.

Kûyunun bâgını tâze tutmaga ey serv-i nâz

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.247-248.

Kirpügüm ebr-i siyeh eşküm durur bârân ana

c- Yâdigâr-ı serv

Kirpikler, serviyi hatırlatan unsunlara benzetilir. Servi, sevgilinin boyuna, posuna teşbih edilir. Kirpikler de sevgilinin boyunu anımsatan serviyi çağrıştırır. Kirpiklerin sînedeki hâli, gülbahçesinde ki serviler gibidir. Çünkü, âşığın kalbi kana bulanmıştır. Gül bahçesini andırır. Bu bahçedeki kirpik okları da bahçenin en nadîde varlığı, sevgilinin boyuna teşbih olunan servîlerdir.

Gel oklarunı sînede gör ey kaşı kemân
Can gülşeninde her biri bir yâdigâr-ı serv (K. 28-19)

ç- Kol, kanat

Sevgili bir şahbaza benzetilmiştir ki, avını kol ve kanatlarıyla fetheder. Sevgilinin kirpikleri, kol ve kanata teşbih edilmiştir. Bu kirpikler, doğana benzeyen sevgilinin kol ve kanadının avını avlaması gibi, âşığının gönlünü avlar, fetheder.

Tîrünle tîgün ana şehâ kol kanat olur
Şâhbâzdur ki buldugın ider şikâr feth (K. 3-12)

F. YÜZ ve YANAK (Rûy,Rû, Likâ, Dîdâr, Çihre, Ruh, Ruhsar, Ârız, Hadd)

1) Umûmi Olarak Yüz

Umûmi olarak yüz güleç, aydınlık , parlak, rengîn, güzel, sâde veya ayva tüyleri ile kaplı, üstü benli şekillerde tasavvur edilmektedir. Bu şekiller birtakım unsurlar veya maddelere izâfe edilir ve yüz o maddelere veya unsurlara teşbih olunur. [1]

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.149.

Yüz ve yanak birlikte zikredildiği gibi ayrı da zikredilir. Sevgilinin yüzünde ilâhi bir cezbe vardır, peygamber nûru görülür. Tasavvufî olarak ayva tüyleri küfürdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin ardındaki vahdettir. [1]

Yüz, divân edebiyatı şâirleri tarafından genellikle; güneş, ay, hazine, âyet, altın, gülistan, Yûsuf, Kâbe, Cennet, gül, lâle, Kur'an, melek, peri vb. unsurlara teşbih edilmiştir.

Revânî de sevgilinin yüzünü, aynı ve benzer unsurlara teşbih etmiştir. Beyitlerinde "yüzü gül ranâ, semen yüz, yalın yüz, hande-i şirin, cennet" tamlamalarını da kullanmıştır.

2) Yüz İle İlgili Benzetmeler

a- Gül (gül yüz, yüzü gül nâr, semen yüz)

Yüzün güle teşbîhî renginden, görüntüsünden dolayıdır. Gül, çiçekler içinde sevgiliyi en çok anımsatandır. Hoştur, güzeldir, kokusu da mest edicidir. Gülün kıvrım kıvrım oluşu, sevgilinin yüzünü buruşturmasına da teşbih olunur. Gül-Bülbül münâsebetinden hareketle, âşık bülbüle, sevgili de güle teşbih edilir. Bu cihetten teşbihlere, Necâti Bey ve Hâyali Bey Divânlarında da rastlarız.

'Anber hatunî didi gören gül yüzün üzre
Ak yazu yüzin tutdı yine kara benefşe (K. 30-18)

Sevgilinin yüzü, bazen de nar çiçeğine teşbih edilir. Gülşendeki çiçekler, sevgilinin yüzünü en çok andıran çiçek olmak için yarışır, birbirini kıskanırlar.

'Işk âteşine yanubanı kapkara olmış
'Âşık olalı sen yüzi gül-nâra benefşe (K. 30-22)

Sevgilinin, cihân içinde güzelliği ile meşhûr olduğu bilinir. Yüz güzelliği de en önemli unsurların bir ayağa gelmesiyle oluşmuştur. Saç, göz, kirpik, kaş, ayva tüyleri, gamze, ben vs. Bu güzellik unsurlarını barındıran yüz, koku ve renk yönünden yasemine teşbih edilmiştir.

Yâ saru saçlu semen yüzlü bir güzeldür kim
Cihânda hüsn ü cemâl ile gün gibi meşhûr (K. 8-16)

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.147.

Sevgili güzelliği, siyah perçemleri, yalın yüzü ile parıl parıl görünür. Yüzü aydınlıktır, güneş gibi ışık saçar. Bütün yüz uzuvlarıyla kusursuz yaratılışı temsil eder. Parıl parıl yanan bir görüntüsü varken bu ateşin, âlemi yakması kaçanılmazdır.

Şimdi âteş 'âlemi yaksa 'aceb mi hüsn ile
Bir yalun yüzlü siyeh perçemlüdür par par yanar (K. 9-5)

b- Hande-i Şirin

Sevgilinin gülüşü de, yüzünün lutfeden halini yansıtır.

Tatlu dil dökmek ile almış idi gönlümüzi
Sormadan hande-i şîrin ile izhâr itdi (G. 467- 4)

c- Cennet

Yüzün cennete teşbîhi, cennet hakkındaki telâkki ve inançların bazıları cihetiyledir. Cennette ebedî hayat vardır, yüz üzerindeki saçlar uzunluğuyla, bu ebedî hayatı simgeler. Cennete girmek, cömertlik gerektirir. Âşık da sevgilinin yüzünü görmek için, tek sermâyesi olan canını vermelidir. Cennette Tûba ağacı ve Kevser ırmağı vardır. Sevgilinin boyu Tûba'ya, dudağı ise Kevser'e teşbih olunur. Cennette gece olmaz. Bu nedenle sevgilinin, yüzünde ayna tüyü olmayanı veya saçı yüzüne düşmeyeni tercih edilir. [1]

Revânî Divânı'nda da yüz, bu yönleriyle cennete teşbih edilmiştir.

Leblerün kevser ü yüzün cennet
Hak budur kim kıyâmet olmışsın (G. 295-3)

ç- Kâ'be

Âşık, sevgiliye ömür adamıştır, canını sunmuştur. Onun kıblegâhı, kâbesi sevgilinin yüzüdür. Âşık, sevgilisinin yüzünü görünce, bu nedenle secdeye kapanır.

Nice secde kılmasun 'âşık cemâlün göricek
Ka'bedür yüzün ki benlerden anun i'râbı var (G. 101-5)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.153.

d- Güneş

Sevgilinin yüzü, parlaklığı sebebiyle güneşe benzetilmiştir. Âşığa yüzünü gösteren sevgili, gün gibi âşığını aydınlatır, nur saçar.

Haller yüzünde konmışdur güneş üzre nukat
Alnunun üstinde çekmiş kaşlarun mâh üzre med (G. 42-5)

e- Peri

Peri kusursuzluğu ifade ettiği için, sevgilinin yüzü de periye teşbih edilmiştir.

Ey Revânî ben nice aglamayayın zâr zâr
Şol perî – rûyı görelden başlamışdur zâra su (G. 316-5)

3) Umûmi Olarak Yanak

Umûmi olarak yanak, parlak, ayva tüylü veya sâde, renkli olarak tasavvur olunur. Renk itibâriyle farklı güzellikteki çiçeklere teşbih olunur. Sevgilinin yüzü, üzerindeki ayva tüyleri, benler veya yanaklar üstüne dökülen zülüfler ile beraber düşünülür.

Yanak, güneşe, aya, ateşe, muma, bahara, cennete, güle, laleye, mushafa, kitaba, hazineye vb. değişik mefhûmlara da teşbih olunmuştur. [1]

4) Yanak İle İlgili Benzetmeler

a- Lâle rûh, lâle zâr, lâle ruhsâr

Yanağın lâleye benzetilmesi renginden dolayıdır. Yanağın lâleye teşbihinden ötürü, diğer çiçekler lâleyi kıskanmaktadır.

Ey lâle ruh gamunla olup nâ-tüvân gül
Düşmiş ʻasâya pîr gibi nev-cevân gül (K. 17-23)

Sevgilinin her uzvu, farklı bir çiçeğe teşbih edilir. O, bütün çiçeklerin özelliklerini üzerinde barındıran bir gülbahçesi gibidir.

Görince göz ide nergis diyü çü gül korkar
O serv boylu nigârı o lâle ruhsârı (K.33-22)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.156-164.

Lâle yanaklı sevgilinin perçemleri, âşığın çektiği âhın dumanına teşbih edilir. Âşık, sevgiliye kavuşmak için daima feryât, figân eder.

Yahod bir lâle-ruhdur kim ana perçem duhân olmış
Ya bir 'âşık durur yanmış ider dâyim figân âteş (K. 12-2)

Mum bile, sevgilinin lâle yanağını kıskanır olmuştur.

Bilmezlik ile lâle 'izâruna öykünüp
Ortaya atdı kendüzini ey nigâr şem' (K. 13-2)

b- Gülşen (safha-i gülşen)

Yanağın gülistâna teşbihi, cennetle mukayeseli olarak veya gülzâr ile alâkalı müşâhedeler cihetiyledir. Baharda güller açılınca herkes, bağa, bahçeye çıkıp işret ederdi. Âşık da, gülistân mevsiminde dört duvar arasından çıkıp sevgilinin yanağına yönelmek ister. [1]

Sevgilinin yanağında misk kokan ayva tüyleri mevcuttur. Bu görüntü, gülbahçesi sayfasına şâhın (sevgilinin) medhini yazan, çimene teşbih edilir. Sevgilinin yanağı da gülbahçesine teşbih edilmiş olunur. Yanak, gül bahçesine benzer. Çünkü onda (sevgilinin saçı) sünbüller, güller vardır. Renk itibariyle de yanak, gül renklidir.

'Ârızunda hat-ı miskînün nedür didüm didi
Safha-i gülşende şâhun medhini yazar çemen (K. 23-30)

c- Semenzâr

Sevgilinin yanağının yasemin bahçesine teşbihi, kokusu ve rengi cihetindendir.

Revânî de, aşığın aşk şarabının etkisiyle sarhoş olduğunu, bu sarhoşlukla da sevgilinin yanağını gül rengi gördüğünü ifâde eder. Bu hali gören âşık, yaseminliği lâlelerin süslediğini sanmaktadır. Sevgilinin yanağını bir semenzâra teşbih eden Revânî, yanağın rengini de lâleye teşbih eder.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet: age., s.160.

Şarâb-ı nâb ile gül gül gören ruh-ı yârı
Müzeyyen itdi şanur lâleler semenzârı (K. 33-19)

d- Bezm (bezm-i rûh)

Yanağın eğlence meclisine teşbihî, üzerinde barındırdığı güzellik unsurlarından dolayıdır. Ayna tüyleri, ben, dudak, zülf vs. Rengiyle lâleye, güle teşbih olunan yanak üzerine dökülen zülf, fesleğen kokar, deste destedir. Yanağı tamamlayan bu unsurlarla yanak, bir meclisi andırır.

Saçı reyhâncıdur bezm-i ruhında
Kim anun deste deste sünbüli var (G. 113-5)

e- Nüshâ

Sevgilinin yanağı, üzerine sihir ve büyü yazılmış bir nüshâ gibidir. Çünkü, âşığı büyüleyen bir özelliği vardır.

Nüsha-i ruhsârı üzre 'anberin mıstar çeküp
Sihr ü efsûn yazmak ister kâkül-i müşkîn-i dost (G. 32-4)

G. BEN (Hâl)

1) Umûmi Olarak Ben

Siyahlığı ve bulunduğu yer itibariyle, ayva tüyleri, zülf, ağız, dudak, kaş, kirpik, göz veya gamze ile beraber anılır. Siyah rengi ve küçük, yuvarlak şekli sebebiyle, çeşitli teşbihlere konu olur. Ayrıca Hayâli Bey Divânı'nda da geçtiği üzre ben, sevgilinin vücûdunda, yanakta, dudak kenarında, çene çukurunda ve kulak küpesinde olmak üzere değişik yerlerde bulunur. [1]

Revânî de divânında, şekli, konumu, rengi ve kokusu sebebiyle beni, çeşitli teşbihlere konu etmiştir. Şimdi bunları inceleyelim.

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.262

2) Ben İle İlgili Benzetmeler

a- Dâne (dâne-i hâl)

Ben, şekil itibâriyle dâneye benzetilirken, dâne ile ilgili bazı hayaller de bun da etkili olur. Divân şairlerinden, beni, dâne ile ilişkilendirenlerden bazıları şu anlam ilişkilerini kurarlar: Âşık, sevgilinin yüzündeki beni görünce, değirmen gibi eline iki taş alıp, döğünerek kendini un eyler. Âşık, ben dânesine ulaşamayınca bu hâliyle, muhabbet harmanında yele verilmiş bir saman çöpüne benzer. [1]

Âşığın gönlü kuşa, zülf tuzağa, ben de dâneye teşbih olunur. Gönül kuşu dâne ile beslenecektir. Fakat, asla vuslata eremez. Dânenin üzerinde zülf tuzağı vardır. Dâne, insanoğlunun hayatta kalması için gerekli bir besindir. Bu cihetten de, dâneye meyl olunur. Ben, bazen de tesbih dânesine benzetilir. Mescid ve mihrâb ehli, her gün bu tesbih danesini çevirlerken, sevgilinin yanağındaki beni görünce bu işten yüz çevirmişlerdir. [2] Bu teşbihler, ben ile ilgili kısıtlı sayıdaki teşbihlerdir.

Revânî de sevgilinin benini değişik tahayyüllerle sunar bize. Âşığın ömrünün hasılatı varı yoğu âşkıdır, sevgisidir. Âşık, sevgilisi yolunda toprakla bir olmuştur. O kadar alçak gönüllüdür. En değerli sermâyesi canı olan âşığın, bu sermâyesini de, sevgilinin ben tanesi rüzgâra vermiştir. Yani, âşık, rüzgâr önünde ordan oraya savrulan, mekânsız, derbeder olmuştur.

Dâne-i hâlün yile virdi bu ömrüm hâsılın
Kanı yolunda senün hâk ile yeksân oldugum (G. 245- 4)

b- Müşg efşân (hâl-i müşg efşân)

Şârih Sûdî'nin anlattığına göre âhû-yı müşgîn, Hıtâ ve Hoten ile Çin ve Hindistan'da bulunur. O memleketlerin avcıları bu ceylanları sürü sürü muhafaza ederek hem etinden, hem miskinden faydalanırlarmış. Ânadolu (Rûm) ahûları yılda bir defa nâfelerini düşürürlermiş. Bu zaman gelince avcılar, kese peydâ edip, hayvanın karnı altına bağlarlarmış. Böylelikle nâfe miskle dolar, vakti gelince

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.263.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.165.

düşermiş. Düştükten sonra –kokmadığı için- bazı ilâçlarla terbiye ederlermiş. Bazılarına göre de misk, lâle ve sünbül otlamaktan hasıl olurmuş. [1]

Benin miske teşbihi, küçük ve siyah renkli olmasıyla alâkalandırılır. [2]

Revânî de, ben ve misk münâsebeti kurmuştur. Müneccim, yıldızların hareket ve vâziyetlerinden ahkâm çıkaran, yıldız falına bakan kimse, falcı mânasına gelir. Şâir, "müşg saçan benin ile zülfünü müneccim görse, takvimine, bu kuyruklu yıldız hükmünü yazmalıdır," der. Sevgilinin beninin ve saçının misk kokusu saçtığını vurgular. Bu olay nâdir görülür, müneccimler bunu kaydetmelidir, der.

Yaza bir kuyruklu yıldız hükmini takvîmine
Görse zülfile müneccim hâl-i müşg-efşânını (G. 424-2)

c- Zeyn (süs)

Benin süse teşbih edilmesi, güzelliğe güzellik katmasındandır. Sevgilinin yüzünü süslemesindendir. Yüz üzerindeki ayva tüyleri, dudak, kaş, göz, kirpik, gamze ve zülf ile ben de birleşince, canı candan eden bir kompozisyon ortaya çıkar. Ben, sıradan bir nokta değildir, varoluşu ve bulunduğu yer itibâriyle mühim bir görev ihtivâ eder.

Hâllerdür söz 'arûsının yüzinde zeyn için
Noktalar sanman ki düşmişdür hat-ı eş'ârda (Dîb)

ç- Nokta

Sevgilinin yüzü güneşe benzetilirken, yüz üzerindeki ben de, güneş üzerindeki noktaya teşbih edilir.

Hâller yüzünde konmışdur güneş üzre nukat
Alnunun üstinde çekmiş kaşların mâh üzre med (G. 42-5)

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s.93.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.166.

d- Fülfül

Benin fülfüle yanağın lâleye, saçların sünbüle teşbihi ile, beyitin mısraları arasında tenasüp sanatı oluşturulmuştur. Ben, rengi ve şeklinden dolayı fülfüle teşbih edilmiştir.

Gerçi her lâle-ruhun saçları sünbüller olur
Bizüm il dil-berinün benleri fülfüller olur (G. 87-1)

e- Fitne-i devr-i kamer (Hz. Peygamber'in devri)

Hz. Peygamber'e, peygamberlik emri geldiğinde, ona inananlarla, inanmayanlar arasında önemli problemler yaşanmıştır. Müslüman olanlara eziyet edilmiştir. İnsanların günden güne İslâmiyeti benimsemesi, inanmayan, çıkarları zedelenen taraflar arasında, İslam'a karşı fitne fesada teşebbüs etme eğilimi doğurmuştur. Müslümanlar, topraklarını terketmek zorunda bırakılmıştır.

Sevgilinin, gönül alan dil-berin yanağındaki ben de, -bu benin âşıklar arasındaki etkisinden dolayı- fitne-i devr-i kamere teşbih edilmiştir. Yani, sevgilinin beni, cihânı öylesine birbirine düşürmüş, fitne çıkarmıştır ki, bu olaylar tıpkı Hz. Peygamber Efendimiz devrindeki karışıklıkları anımsatmıştır.

Fitne-i devr-i kamer hâl-i ruh-ı dil-berdür
Kadd-ı bâlâsı ile zülfi belâ üzre belâ (G. 11-2)

f) Ay

Ben, şekil itibâriyle ay ile de ilişkilendirilmiştir.

Hâl-i i'zârı âya ne nâzüklük itdi kim
Var hatırında nice girihler habâbdan (G. 285-4)

g) Habeş tıflı

Sevgilinin yanağındaki ben, rengi itibariyle Habeş çocuklarına benzetilmiştir.

Dâyeveş hâl-i siyahını derâgûş eyleyüp
Sarı Habeş tıflıyla oynar kâkül-i müşkîn-i dost (G. 32-3)

H. HATT (Ayva Tüyleri)

1) Umûmi Olarak Hatt

Sevgilinin yüzünde mekân tutan ayva tüyleri, önceleri sarı ve açık renktedir. Sonra, sevgilinin yaşıyla birlikte kararır. Ayva tüyleri yanağın üstünde, yanağın veya dudağın çevresinde bulunur. Bu sebeple genellikle dudak, ben, yanak ve zülf ile beraber mü'tâlâa olunur.

Ayva tüylerinin zuhûru, âşık tarafından istenmeyen bir durumdur. Çünkü, vahdete (sevgilinin yüzü) ulaşmada engel teşkil ederler.

Ḥâyali Bey Divânı'nda hatt, nâme, mühr, küfür, firavun askeri, fitne, zulmet, misk, sebz, Hızr, Reyhan, Benefşe vs. gibi teşbihlerle anılır.

Necâtî Bey Divânı'nda da hatt, yazı, reyhan, Kur'an, âyet, gece, gölge, fitne, daire, kâfir, toz, leşker, belâ, müşg, 'anber, sebz, Hızr vs. gibi teşbihlerle yer bulur.

Divân şâirlerinin hemen hepsinde görüldüğü üzre, Revânî Divâni'nda da ayva tüyleri, şekil, konum, renk ve koku itibâriyle, çeşitli teşbihlere vesîle olur.

2) Hatt İle İlgili Benzetmeler

a- Sebze hat, Hızr

Ayva tüylerinin tazeliği, sevgilinin tazeliği anlamını verir. Hatt'ın Hızr'a teşbihi, aynı zamanda Hızr (= yeşillik, tâzelik) yönüyledir. Dudağın etrafındaki taze ayva tüyleri, âb-ı hâyata kavuşması yönünden de Hızr'a teşbih edilir. Hızr, âb-ı hâyata kavuşmuş, ölümsüzlük suyunu içmiştir. Canına can katmıştır. Ayva tüyleri de, âb-ı hâyata teşbih olunan dudağın etrafında yer alır. Hızr kadar bahtiyardir.

Sebze hat kim hem – dem olmışdur ruh-ı cânân ana
Hızrdur k'olmış müyesser çeşme-i hayvân ana (G. 9-1)

b- Anber hat, hat-ı misk, çemen, hat-ı müşg-efşân

Anber, ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan , kül renginde bir maddedir. Güzel kokusundan dolayı çeşitli teşbihlerde kullanılmıştır. [1]

---

[1] DEVELLİOĞLU, Ferit : age., s.33.

Ayva tüyleri de güzel kokusundan dolayı "anber hat" olarak ifade bulmuştur.

'Anber hatunı didi gören gül yüzün üzre
Ak yazu yüzin tutdı yine kara benefşe (K. 30-18)

Hâyali Bey Divânı'nda hat, misk ile anılır. Ayrıca hatt kelimesinin, yazı mânası münâsebetiyle, yüzün de kitap veya sayfa şeklinde tasavvûru, ayva tüylerinin nâmeye teşbihini sağlamıştır. [1]

Ayva tüylerinin siyahlığı, kokusu, ufalanmış miski andırması, bu yöndeki teşbihlerin başlıca sebeplerindendir.

Ayrıca, ayva tüyleri çimene de teşbih edilmektedir. Misk kokan hatt, sevgilinin güzelliğini yüz sahifesine yazan, kalem şeklindeki çimen gibidir.

'Ârızunda hat-ı miskînûn nedür didüm didi
Safha-i gülşende şâhun medhini yazar çemen (K. 23-30)

Misk ü anberle pür itdün ey kalem Rûm illerin
Nâmeler içinde çün vasf-ı hat u hâl eyledün (G. 212-6)

c- Hâle

Sevgilinin parlaklık itibâriyle aya benzeyen yüzü, yüzdeki diğer unsurların da ay ile âlâkalı unsurlara teşbihini beraberinde getirmiştir.

Yaz gecelerinde havanın bulutsuz olduğu sırada, ayın etrafında bazen halka gibi peydâ olan, nûrânî bir daire vardır ki, buna "hâle", Türkçe'de "ay ağılı" derler. Eski şâirler sevgililerini aya, kendi kucaklarını da hâleye benzetmişlerdir.

Revânî de, sevgilinin yüzünü aya, ayva tüylerini de ayı çevreleyip kucaklayan hâleye teşbih etmiştir.

Bir mâhdur yüzün ki hatun ana hâledür
Bag-ı ruhunda sünbül-i ter bu külâledür (G. 56-1)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.273.

ç- Berât-ı hüsn

Sevgilinin ayva tüyleri, dudakları tarafından, sevgilinin güzellik berâtı olarak ilân edilmiştir.

Leblerün hattın berât-ı hüsne 'unvân ideli
Kaşlarun tugrâsını menşûr-ı ikbâl eyledün (G. 225-5)

I. AĞIZ (Dehân, fem) DUDAK (Leb)

1) Umûmi Olarak Ağız ve Dudak

Ağız ve dudak genellikle birlikte ele alınmıştır. Ağız çok ufak tahayyül edilir, hatta zerre kadar bile yoktur, gizlidir, görünmez. Ancak konuşunca farkedilir. Genellikle; sır, gonca, zerre, şeker, mim, yok olarak teşbihlendirilir.

Dudak, divân şâirleri tarafından kırmızı renkte, tatlı, etrafi ayva tüyleri ve ben ile çevrili olarak tasavvur edimiştir.

Necâti ve Hâyali Bey Divânlarında dudak, Revânî'de de görüldüğü üzere, kırmızılığından dolayı la'l, mey (şarap) ve kan ile ilişkilendirilir. Sıkı sıkıya kapalı oluşu ile goncaya; konuşunca veya tebessüm edince aldığı şekil itibâriyle de "gül-i handân"a benzetilir. Tatlı olması, şekere, kutsal olması sebebiyle de cennetteki kevser suyuna teşbih edilir. [1]

2) Ağız İle İlgili Benzetmeler

a- Gonca (gonca dehan, gonca fem)

Goncanın ağzı kapalıdır, içi görülmez. Bu nedenle ağız, goncaya teşbih edilir. Ağız içinin kırmızı oluşu da bu benzetmede rol oynar. Âşık, sevgiliden söz alamaz, sevgilinin ağzı, gonca gibi kapalıdır. Necati Bey Divânı'nda gonca, kinâye unsuru olarak zikredilmektedir ki; sevgilinin ağzının vasfını demek için goncanın dehen olması; sevgilinin ağzının goncayı söyletmemesi veya sabâ yelinin, ağzının haberini goncadan araması; gonca, sevgilinin ağzını vasfetti diye susenin hançer çekip itâbda bulunması; goncanın ağzından bir söz getirdi diye, gülün giydiklerini çıkarıp sabâ

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.179. / KURNAZ, Cemâl : age., s.275-276.

yeline vermesi; goncaların ağız açıp gizlice söylemesi; sevgilinin dudaklarını andı diye goncanın ağzının tutuşup, kıpkızıl yanması, bu neviden benzeyişlerdir. [1]

Hâyali'de de benzer teşbihler vardır. Ağız ile benzerlik sonucunda, dişler de gonca içindeki çiğ tanelerine teşbih edilir.

Sevgili çok nâdir konuşur, söz söyler. Konuşmamasının sebebi hüsnü tâlil sanatı kullanılarak, ağzının küçük olmasına, açılmamış gül olan gonca gibi olmasına bağlanmıştır.

Neylesün söz sıgamaz agzı inen küççekdür
Nâzdan söyleyimez sanmanuz ol gonca-dehân (K. 26-29)

b- Kafes

Ağızın kafese teşbihi, içinde şirin sözlü papağanı barındırması cihetindendir. Ağız kafes olunca, dil de şirin sözler söyleyen tûtî olur.

Zebân bir tûti'-i şîrin – sühandur
Dil âyine kafes ana dehendür (Dîb)

c- Halka-i mîm

Âşık, can hastasıdır. Can hastasını yalnızca sevgilinin âb-ı hayat olan dudağı iyileştirir. Sevgilinin boyu elif, dudağı mim harfine teşbih edilince (م ا) âşığa da sevgilinin dudağını emmesi tavsiyesinde bulunulmuş olunur.

Leb-i can hastasının derdine emdür didiler
Kâmeti ana elifdür deheni halka-i mîm (G. 241-6)

ç- Sıfr

Şirin ağızlı olarak da nitelenen sevgilinin ağzı sıfıra, boyu elif harfine benzetilerek (٥ ا), âşığın âh çekmesinin sebebi vurgulanmıştır.

Kametün cânâ elif şekl-i dehânun sıfrdur
Ol sebebdendür ki eyler 'âşık-ı dil-hasta âh (G. 386-3)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.177-178.

d- Yok, zerre

Yok kabul edilen sevgilinin ağzının, küçüklüğü anlatılır. Zerre ile bile boy ölçüşemeyecek bir yokluk söz konusudur.

Dil cidâl eylemez dehânun içün
Yok yire olmasun cedel didiler (G. 93-4)

e- Ser-i mû

Sevgilinin yok varsayılan ağzı, sözleri itibari ile kılı kırk yarar. Varlık olarak yok görünür fakat, sözleri kerâmettir.

Nokta dehenün bir ser-i mû gibidür ey dost
Nutkıyla yarar kılı zihî keşf ü kerâmet (G. 31-4)

3) Dudak İle İlgili Benzetmeler

a- Lâl (lâl-i yar, zikr-i la'l, la'l-i leb-i şîrin)

Dudağın lâ'le teşbihî, rengi dolayısıyladır. Lâ'l, kendisine benzetilen olarak zikredilince, mercân, yâkut gibi mâdenler ve lâ'lîn bolca bulunduğu Bedehşân şehri de beraber anılmaktadır.

La'l, yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir. Makbûl olanı Bedehşan dağlarında bulunduğundan, "la'l-i Bedehşanî" sözü meşhurdur. Şark edebiyatında, dilberlerin dudağı dâima la'le teşbih edilmiştir. Hatta la'l lafzı, renginin dudağa benzemesi alâkasıyla, dudak yerinde de kullanılmıştır. La'l madeni, yerden beyaz renkte çıkarmış, sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp, güneşe koyarak kızartırlarmış. [1]

Revânî'de de "la'l" dudağa teşbih edilmiş, hatta dudak yerine, lâ'l lafzı zikredilmiştir. Dudak şaraba da teşbih olunarak, sarhoşluk verdiği ifâde edilmiştir.

Yâd itdûgince la'luni dil kendüden gider
Eyler Revânî her kişiyi bî-haber şarâb (G. 20-5)

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s.337.

b- Lokman, Çeşme-i hayvan

Rivâyete göre Lokman, her derdin devâsını bilen bir doktordu. Bütün otlar, hangi derdin dermanı olduklarını kendisine söylerdi. Sevgilinin dudağı da, cümle dertlere şifâ olmada Lokman'a teşbih edilir.

Ey tabîb-i cân niçün bîmardur dâyim gözün
Çün lebün eyler şifâ bâbında Lokmân ile bahs (G. 33-4)

Dudağın Âb-ı Hayât'a teşbihi, değişik münâsebetlerledir. Klasik edebiyatta, Âb-ı Hayât'ın dâima Hızr ile berâber zikredilişini gözönüne alarak, bu teşbihin Hızr-Âb-ı Hayât münâsebetinden doğduğunu, dudak kenarındaki ayva tüylerinin, tazelik – yeşillik- su kenarı- Hızr zincirleme münâsebetiyle, Hızr'a teşbih olunduğunu söylemek mümkündür. Âb-ı Hayât'taki ebedî hayât hâssası cihetiyle dudağa, cân çeşmesi, cân, âdem cânı, veya dirlik izâfe olunmakta, bahsedilen su karanlıkta bulunduğu için siyâh ayva tüyleri, zulmete ve karanlığa teşbih edilmektedir. [1]

Revânî kendi şiirini, sevgilinin lâ'lini zikrettiği için, can bağışlayıcı olarak niteler. Kalemini âb-ı hâyat çeşmesine teşbih eder. Burada, sevgilinin dudağının, âşıklara ölümsüzlük bahşeden bir çeşme olduğu belirtilir. Revânî'nin kaleminin, sevgilinin la'linden bahsetmesi, onu âb-ı hâyat çeşmesi yapmaya yetmiştir. Bu bahs, lâl dudağın ölümsüzlük etkisinin gücünü de kanıtlar.

Cân bağışlar zikr-i la'lünle Revânî sözleri
Hâmesinün lülesinden çeşme-i hayvân akar (G. 51-5)

c- Yakût, lâl, mercân

Dudağın yakuta teşbihi, rengi dolayısıyladır. Kırmızı rengi olduğu gibi, sarı ve gök rengi de mevcuttur. Bütün taşlardan ağır bir kıymetli taştır. Erimez, elektriği de 1-2 saat muhafaza eden özelliğe sahiptir. Yâkûtla ilgili diğer rivâyetler ise, boğaza asılması hâlinde tâûn ve vesveseye nâfi imiş. Emilirse harareti kesermiş. Kışın suya atılsa, su donmazmış vs. [2]

Revânî de lâl ve yâkutun, renginden ötürü, sevgilinin dudağını kıskandıklarını belirtir.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.182.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age.,s. 337.

La'l ile yâkut öykünmiş leb-i rengînüne

Ol sebebdendûr k'urur hâtem başına taşlar (G. 47-3)

ç- Nebât (nöbet şekeri), (leb-i şeker, leb-i şeker bâr, leb şerbeti, leb-i şeker-feşân)

Klasik edebiyatta sevgilinin dudağı, tadı itibâriyle, şeker, bal, helva, şerbet gibi tatlılara teşbih edilmiştir. Hayâli ve Necâti Bey Divânları'nda da örneklerine rastlamak mümkündür.

Sevgilinin dudağının tadını tahayyülde, bizlere yardımcı olmaya çalışan Revânî'de, aynı tatlı teşbihlere rastlarız.

Devr-i hatunda leblerüni kim görürse dir

Konur mürekkeb içine 'âdet durur nebât (G. 24-3)

Âşığın dünya malı yoktur. Varı yoğu canıdır. Sevgilisi için de tek sermâyesi olan canını ortaya koymuştur. Bu sermâye karşılığında da aşk acısı, dert, cefâ, ızdıraptan başka hiçbir şey satın almamıştır. Âşığın, canını verdiği sevgiliden tek muradı, şeker dudağında bir yudum şerbettir. Bu şerbet, onu tekrar hayata döndürecektir. Sevgili için canını verip ölmüştü zaten, şeker dudağın şerbetiyle tekrar can bulmayı dilemesi, çok büyük bir arzu mudur? Densizlik midir? Haddini bilmezlik midir?

Cân virüp derdüni alduk 'ışk bâzârında kim

Umaruz şeker lebünden dostum şerbet behâ (G. 8-3)

Ol tabîb-i cân buyurmaz leblerinün şerbetin

Bir onulmaz derde düşmişdür Revânî mübtelâ (G. 8-5)

d- Gonca (gonca leb)

Dudak, küçük ve kapalı olan şekli sebebiyle, taze goncaya teşbih edilir. Dudak ve gonca, ağzı sıkı sıkıya kapalı olduğundan, sırdaş olarak bilinirler. Bu yakınlık, gülistandaki diğer çiçeklerin kıskanmasına da sebep olur.

Gonca, açılınca gül olur. Goncanın gül olması, âşık için bir umuttur. Çünkü, gonca dudak, açılınca gülecektir. Bu gülüş, âşığa umut olacak, onu biraz olsun kederinden arındıracaktır.

Revânî de, gonca dudakların, âşıklar için bir av unsuru olduğunu belirtmiştir. Bu uğurda elden çıkarılacak altın, para mühim değildir.

Rind-i şâhid-bâzdur kim gonca lebler saydına
Gülistânda keffine almış nice dinâr gül (K. 16-7)

e- Husrev-i 'âlem

Dudağın, alemlerin padişâhına teşbihi, adâletli davranmasından dolayıdır. Gamzelerin zulmünden çekmediği kalmayan âşık, bu zulmü çektiğine de kimseyi inandıramaz. Bu hâli doğrulayan, âşığa şahitlik eden sevgilinin dudağı olmuştur. Yani, âşık derdi de, dermanı da aynı kaynakta bulur. Bu doğruluğundan dolayı da, sevgilinin dudağına dua eder. "Alemlerin sultanı gibi, bu dünyâda murâdına eresin" der.

Gamzeler zulmine şîrîn lebleründür dâd iden
Husrev-i 'âlem gibi olsun cihânda kâm-bîn (K.24-31)

f- Meygûn (leb- i meygûn)

Leb, renk itibâriyle meye teşbih edilmiştir. Meyin, içilince sarhoşluk vermesi, sevgilinin dudağından tatmanın da âşığı sarhoş edeceğini ifade eder. Yani dudak, hem renk hem de ulaşılınca âşıkta meydana gelen değişiklikler dolayısıyla, meye teşbih edilir.

Devr-i hüsninde leb-i meygûnına şeydâ gönül
Rind kim bayram güni içse olur rüsvâ-yı 'ıyd (K. 4-2)

g- Kevser

Kevser, cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, sâf şarap, mânalarında kullanılmıştır.

Dudağın kevsere teşbihi, kevserin cennette olmasından kaynaklanıyor.

Leblerün kevser ü yüzün cennet

Hak budur kim kîyâmet olmışsın (G. 295-3)

ğ- Şeftâli

Sevgilinin dudağı, tadı ve yumuşaklığı sebebiyle şeftâliye teşbih edilmiştir. Âşık, sevgilinin şeftâli dudağından nimetlenememekten şikâyet etmektedir. Âşk bağının ayvasını yemekten (ayvayı yemek = deyim) usanmıştır.

Leblerinün bir sulu şeftâlüsini görmedük

Hey Revânî 'ışk bâgınun hemân eyvası çok (G.188-5)

h- 'Îsî

Îsâ Peygamber'in nefesinin, hastaları iyileştirip, ölüleri diriltmesi mûcizesi sebebiyle, sevgilinin dudağı da Îsâ Peygamber'e teşbih edilmiştir. Sevgili uğrunda canını fedâ eden âşıklar, sevgilinin dudağının lutfu ile tekrar hâyata dönerler.

Ad içün ölmişleri ihyâ ider 'Îsî lebün

Her kişi cânlar virür 'âlemde ad ü şân içün (G. 265-4)

ı- Nûşirevân

Nûşirevân, âdaletli yönetimiyle ün salmış olan, Acem menşeli bir mitolojik şahıstır. (Bkz. Tarihî-Efsânevî Şahsiyetler) Revânî, sevgilisinin âdil olduğunu ifâde etmek için, onun dudaklarını Nûşirevân'a teşbih etmiştir.

Leblerün Nûşirevân zülfün durur zencîr-i 'adl

Kimse dimez zulme mâyil sen şeh-i hûbân içün (G. 265-2)

i- Kand-i leb

Sevgilinin tatlı olduğunu ifade etmek için, dudağın şeker, aşığın da şeker seven papağan olduğu ifade edilmiştir.

Kand-i lebünün vasfına çün başlaruz biz

Tûtî gibi gûyâ ki şeker – pâşlaruz biz (G. 162-1)

İ. ÇENE (Zenah, Zenahdan, Enek)

1- Umûmi Olarak Çene

Revânî, sevgiliye sarılamamaktan muzdariptir. "Hiç olmazsa çenesini okşayıp, dudağını öpelim" der.

Yok durur çünkı sarılmaga Revânî çâre
Enegin ohşayalum bâri dudagın emelüm (G. 237-5)

2- Çene İle İlgili Benzetmeler

Çene, çukurluğu sebebiyle çeşitli hayaller içinde, zindan veya kuyuya benzetilir. Gönül, çene çukuruna âşık olur ve şaşkınlığından içine düşer. Hâyalî Bey Divânı'nda, şekli ve rengi yönünden elma ve ayvaya teşbih edildiği görülür. Necâti Bey Divânı'nda da, çene çukuru yuvaya, âşıkın o çene çukurunu seven gönlü de, yuvasını dünyada her şeyden fazla seven bülbüle teşbih edilmiştir. Çene üzerindeki çukur, kuyuya, zülf de kuyu zincirine benzetilmiştir. Bu kuyu da bazen sulu, bazen de susuz tahayyül edilmiştir. Gönül, bu kuyuda hapse mahkûm edilir. Yani, zindana atılır.

a- Hâtem (simden hâtem)

Sevgilinin çenesi, çenenin çukurumsu görüntüsü, gümüş bir yüzük halkasına teşbih edilmiştir. Bu çene üzerine düşen, lâ'l renkli dudağın aksi ise, gümüş yüzük halkasının üzerindeki, yüzük kâşına teşbih edilmiştir.

'Aks-i la'lünle zenahdânun senün ey nâzenin
Simden hâtemdür olmış la'lden ana nigîn (G. 305-1)

b- Çâh (kuyu, çukur)

Çene çukurunun kuyuya teşbihi, aşığın aldanması ve bu çukura düşürülmesiyle âlakalıdır. Âşığın gönlü, sevgilinin misk kokan saçlarına takılıdır. Zülf zincire teşbih edilir. Âşık da sevgilinin saçına bağlanmış bir esirdir. Zülfün, yüzden çeneye doğru sarkan hâli, bu zincirden asılan âşığın, çukura düşüp, canını esir etmiş bir âşık olduğu tablosunu verir.

Kaldı bağlandı gönül zülf-i perîşânunda
Cân esir oldı düşüp çâh-ı zenahdânunda (G. 319-1)

J. GABGAB

Gabgab, çene yuvarlağının hemen altına isâbet eden dolgunca kısma verilen addır. Genellikle şişman ve gürbüz insanlarda rastlanır. Beyazlık ve yumuşaklık itibariyle pamuğa, üstündeki çene de pamuğa saklanmış ayva veya elmaya teşbih edilir.

a- Narenc

Güzellik bağ olunca, gabgab da turunca teşbih olunmuştur. Şekil, bazen de renk yönünden, Necâti ve Hâyali Bey Divânları'nda da aynı teşbihe rastlanır. [1]

Revânî, güzellik bağı içinde, sevgilinin narence benzeyen gabgabının hastası olmuştur.

Bağ içinde tutuşup gevdesi od gibi yanar
Gabgabun hastası olmış yine benzer nârenc (G. 35-2)

b- Tavk (gerdanlık)

Gabgab, çene altındaki yeri itibâriyle, boyundaki gerdanlığa teşbih edilmiştir.

Kamer hüsnini kılmışdur müretteb
Hilâli ana itmiş tavk-ı gabgab (Dîb)

c- Gümüş kandil

Revânî bir beyitinde, sevgilinin güzelliğini kutsallaştırarak, onu câmiye benzetmiştir. Çene altındaki gıdığını da câminin gümüş kandiline teşbih etmiştir.

Tonatsa câmi'-i hüsnin 'aceb mi
Gümiş kandîle benzer gabgabı var (G. 75-2)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.192. / KURNAZ, Cemâl : age., s.286.

K. BOY (Kad, kâmet, endâm)

1) Umûmi Olarak Boy :

Sevgilinin boyu, diğer güzellik unsurlarının tahlilinde müşâhede ettiğimiz gibi, teşbih, istiâre, tenâsüp vb. sanatlarla mukâyese edildiği unsurlardan üstün tutulmuş, ya da aralarında farklı açılardan münâsebetler kurulmuştur.

Mûkayese edildiği unsurlardan, dâima daha uzun boya sahip olan sevgili, âşık için, her hâlükârda yücedir.

Âşıka seyr itmege bir kâmet-i bâlâ gerek
Sûfiyâ derviş olanun himmeti a'lâ gerek (G. 209-1)

2) Boy İle İlgili Benzetmeler

a- Servi (serv boy, serv kadd, serv-bülend)

Sevgilinin boyunun en çok benzetildiği unsur servidir. Boyunun ince, uzun oluşu, salınarak yürüyüşü, bağlarda ve su kenarlarında bulunuşu, bu benzetmeye sebep olan servi ağacının özelliklerindendir.

Necâti Bey Divânı'nda da geniş bir yer tutan, "sevgili –serv" münâsebeti, benzer cihetlerdendir. Servinin uzun oluşu, rüzgarla ve üzerine konan kuşlarla olan münâsebeti, bağdaki diğer ağaç ve nebatlarla mukayesesi, köklerinin yanında akan su münâsebetiyle, "sevgilinin hafif ve kayarcasına yürüyüşü "revân", dallarının şekli ve bağbanla olan münâsebeti, gölgesiyle birlikte mütâlâa edilmesi, yeşilliği ile Hızr'a teşbihi vb. sevgili-serv ikilisine yönelen, değişik bakış açılarıdır.

Revânî Divânı'nda da bu ilişki mühim oranda bir yer tutar. "Kasîde-i Serv" de, [1] servinin baharla birlikte bağda aldığı konum, saçtığı misk kokuları, diğer çiçeklerle kıyaslanmasından doğan üstünlüğü, kuş yuvalarının ona tâc olması, bülbülün güle Hızr Seccâdesi olması, duruşu, salınışı edâsıyla sevgilinin nazını andırması, doğruluğu ile ün salmış olması, boyunun yüceliği ile iftihâr kaynağı olması, düşmanlarıyla cenk etmek amacıyla eline mızrak almış olan görüntüsü, sidre ile kıyaslanması, şekli itibâriyle yüce bahtının du'asını eden görüntüsü; meyvesinin

---

[1] AVŞAR, Ziyâ : Revânî Divânı Tenkitli Metin, Altınsoy Yay., Niğde, 2000, s. 49-50-51.

olmayışı, kâmkâr olması, dallarına konan kuşlardan ötürü, sevgilinin âşıklarını avladığı gibi, servinin de avcı olması vb. hususlar yer almıştır.

Âzâdeler içinde ser-âmed olur midi
Doğrulıg ile bulmasa ger iştihâr serv (K. 28-15)

Boylu pusenli sebz kâbalu güzel gibi
Gülzâr içinde nâz ile kılmış karâr serv (K. 28-13)

b- Belâ

Sevgilinin güzelliği, âlemlere rahat vermez. Herkesi birbirine düşürür. Güzellik unsurlarından boyu da, kıyâmet gününün gelmesine, âşıkların ayaklanmasıyla kıyamet kargaşasının çıkmasına teşbih edilir.

Bütün güzellik unsurları gibi (yanağındaki beni, ayva tüyleri, zülfü vb.) boyu da, belâ (gam, keder, musîbet, âfet, cezâ) dır. "Belâ", kabûl etmek anlamını da taşır.

Fitne-i devr-i kamer hâl-i ruh-ı dil-berdür
Kadd-i bâlâsı ile zülfi belâ üzre belâ (G. 11-2)

c- Elif

Boyun, elife teşbihi, bu harf ile alâkalı bazı husûsiyetlerdendir. Âşık, gam mektebinde sevgilinin boyuna, zülfüne can vermiştir. Âşık, sevgilinin boyuna benziyor diye, mushaf açıp yüzüne "Elif-Lâm" harflerine sürmektedir. Sevgili, elif boyu ile âşığın belini bükmüş, âşığı lâm harfine benzetmiştir. Bazen de "sineye elif çekmek" tâbiri kullanılır ki, bu da âşığın sinesinde görülenin elif değil, servi boylu sevgilinin gölgesi olduğunu anlatır. [1]

Revânî'de, sevgilinin elife teşbih ettiği boyunun, âşığa ne türlü cefâlar çektirdiğini anlatır.

'Uşşâka işün cefâdur ey dost
Kaddün elif-i belâdur ey dost (G. 28-1)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.198. / KURNAZ, Cemâl : age., s.289.

ç- Ney – şeker

Hayâli Bey Divânı'nda da geçer. [1]

Nay "kamış" anlamına gelir. "Ney" de kamıştan yapılan bir âlettir. Sevgilinin boyunun, serv ve ney-şeker ile kıyaslandığını görüyoruz. Fakat, hiçbir şeyin görüntüsü, sevgilinin boyunun, posunun düzgünlüğüne denk olamaz. Bu nedenle sevgili, benzetildiği varlıklar tarafından kıskanılır.

Kaddüne serv öyküne mi çünki ney-şeker
Benzeyimez sana bu kadar yâl ü bâl ile (G. 323-3)

d- Tûbâ, livâ

Tûbâ, kökü sekizinci cennet ile arş arasında, dalları aşağıya doğru bütün cennetleri kateden bir ağaç olarak tasavvur edilir. Kökün bulunduğu yere sidre mevkii, cennet katlarının verâsında bulunduğu için de Sidretü'l-müntehâ denilmektedir. Bu yerden dolayı Tûbâ'ya, Sidre de denilir.

Sevgilinin boyu Tûbâ'ya teşbih olununca, yüz cennete, dudak Kevser'e, boy üzerindeki zülf, Tûbâ budağına yaslanan Sidre tâvûsuna teşbih olunmuştur. [2]

Revânî'de sevgilinin boyunun, bayrak gibi göklere yükseldiğini, bu nedenle de Tûbâ ağacının ona baş eğdiğini, onun üstünlüğünü tastiklediğini beyân eder. Böylece, Tûbâ'nın baş aşağı duruşunun sebebi Hüsn'ü Talil sanatı ile, sevgilinin boyunun yüceliği karşısında baş eğmesi nedenine bağlanmıştır.

Kaddünün gördi livâsın göklere irişdügin
Ol sebebden ana baş egmiş durur tûbâ yine (G. 31-26)

e- Nârven, çenâr

Nârven, karaağaçtır. Nârven ve çenâr, sevgilinin boyuna benzemek ister, kendilerini sevgili ile kıyaslarlar. İkisi de meyve vermeyen ağaçlardır.

Necâti Bey Divânı'nda da sevgilinin boyu, nârven ve çınara teşbih olunmuş, sevgili dâima daha lütufkâr ve daha üstün tutulmuştur. [3]

Revânî'de de, aynı teşbihe rastlamaktayız.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.291.
[2] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.197.
[3] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.196.

Bu hey'et ile kâmetüne öykünür çenâr

Nârin geçer turup o dahı nârven gibi (G. 473-3)

L. DİŞ (Dendân)

1- Diş İle İlgili Benzetmeler

a) Cevher, İnci

Sevgilinin dişleri sedefin içindeki inciler gibidir. Revânî, kulu olduğu sevgilisinden çok acı çekmiş olmalı ki, "Sevgilinin dişleri cevher de olsa, aldanmayın", diyor.

Gafil olmalı degül bende iken dişlerüne

Bogazı iplü durur hurdası çokdur güherün (G. 219-4)

b) Süreyya

Süreyya yıldızı da, diş için bir benzetme unsuru olmuştur. Âşık, gam ve kederden, cân ipini düğüm yapmıştır. Bunun sebebi sevgilidir. Felek, yıldızlardan diş yapıp sunsa bile, âşığın can ipinin düğümleri çözülemez.

Girihler var durur gamdan çözemez rişte-i cândan

Felek 'ıkd-ı süreyyâdan eger idinse dendânı (K. 34-29)

M. KULAK (Gûş)

Sevgilinin kulağı, genellikle küpeli tasavvur edilmiştir. Kulağı üzerindeki cevher tanesi, gül üzerindeki jaleye teşbih edilmiştir.

Gûşundan ey sanem görinen dâne-i güher

Gûyâ gül üzre asılu bir katre jâledür (G. 56-4)

Bazen de kulağındaki küpe, padişahın meşhur olarak bilinen tuğrasına teşbih olunur.

Kulagı küpeli bir yâr-ı sim-ten gibidür

Kaçan ki zeyn ola tugrâ-yı şâh ile menşûr (K. 8-15)

Sevgilinin kulağında, la'l bulunduğunu ifâde eden beyitler de vardır.

N. SİNE, GÖĞÜS

Sine, sevgilinin imânını, merhametini taşıdığı yerdir. Sevgilinin merhametsizliği göz önünde bulundurulacak olursa, âşık sevgilinin sinesinden muzdariptir.

Sine, renk ve koku itibâriyle yâsemine teşbih edilmiştir.

Tûp eyledi zülfin yine şol yâr-ı semen-ber
Benzer sunar ol şâh-ı cihândâra benefşe (K. 30-24)

Sevgili, göğsünü gere gere gezer. Çünkü, herşey onun çemberinde döner. Bütün âşıklar, ona sebep derbeder olmuş, evsiz yurtsuz kalmışlardır. Sevgili el açılan, meded umulandır. Bunların farkında olan sevgili, salına salına, gururla yürür.

Salınup göğüs gerersin çün Ravânî'yi görüp
Ol sebebden ben didüm serv-i hirâmânum sana (G. 2-6)

O. CİSİM, TEN, BEDEN

Sevgilinin vücûdu, beyaz renginden dolayı gümüşe benzetilir. Sîm-ten, sim-beden vb. sözler, sevgilinin vücûdunu teşbih için kullanılır. Hâyalî Bey Divânı'nda da aynı teşbihler mevcuttur.

Revânî'de, sîm-tenli sevgilinin güzelliğini, meşhurluğunu anlatır.

Kulagı kûpeli bir yâr-ı sîm-ten gibidür
Kaçan ki zeyn ola tuğrâ-yı şâh ile menşûr (K. 8-15)

Benüm sagar gibi sîmîn-beden gül yüzlü yârüm yok
Surâhi gibi bir sâfî gönüllü râzdarum yok (G. 185-1)

Sevgili büt-i nâzük-beden olarak da anılmıştır. (G. 231-3)

Ö. EL (dest-i dilber, dest-i cevr, dest-i şerif) TIRNAK (nâhun)

Âşıkların hayatı, sevgilinin "el" indedir. Onun ihsan eli, cömertliğini gösterir. Sevgilinin eli güle, tırnakları da gül yaprağına teşbih edilir.

Dest-i dil-ber tâze güldür bergdür nâhunları
K'âsitîni gülşeninden açılur her bâr gül (K. 16-6)

Âşık, sevgiliye vuslat anını bekler. Sevgilinin ihsanını umar. Bezm-i elestten bu yana, yaşamın tek anlamı, sevgilinin yanında olmak onun lutfuna mazhâr olmaktadır. Fakat, cevr ü cefâ sevgilinin şânındandır. Âşık, bunu bile lutûf kabûl eder. Sevgilinin hiç ilgilenmemesi yerine, cevr ü cefâ etmesi çok çok makbûldür.

Devr-i 'adl-i şâh durur olma cefâkâr ey sanem
Dest-i cevründen şikâyet kılmasun zinhâr gül (K. 16-22)

Sevgilinin eli, şerefli, mübârek ve kutsaldır. Bu nedenle, ona sunulacak hediyeler de çok değerli ve anlamlı olmalıdır.

Cennet gülinden istesen ey serv-i saltanat
Dest-i şerîfüne suna hûr-ı cinân gül (K. 17-29)

P. BEL (Miyân)

Sevgilinin beli, inceliği sebebiyle söz konusu edilir. "Ağız" da, bel gibi küçük, "yok" kabul edildiğinden, daha çok birlikte kullanılırlar.

Sevgilinin ince beli, gizli sırra benzetilir. Ona erişmek, onu sarmak yürek ister, can ister. Can da, sevgilinin beli gibi adı var, kendi yok olan bir unsurdur.

Hâyalî Bey de, gümüş tenli güzellerin belini kucaklamak ister. Altın kemerin, güzellerin beline yakışacağını, aşığın kollarının da altın kemer olduğunu belirtir.

Revânî de sır olarak gördüğü sevgilisinin belini kıskanır. Başka kimseden bir şey istemez. Fakat, sevgilisinin belini kendisinden başka kimsenin sarmasını kabullenemez.

Kimseden sîm ü zerin hîç dirîg itmez iken
İncelür dikkati belüne gelicek kemerün (G. 219-5)

Sevgilinin beli, Kârun hazinesine teşbih edilmiştir. Bel, sır gibidir, gizlidir. Hazinelerin etrafında ejdehâlar olur. Sevgilinin bel hazinesinin üstünde de kemer vardır.

Hoş tolamıştur miyânun çevresin cânâ kemer
Ejdehâdur kim tolunmış genc-i Kârûn üstine (G. 391-4)

R. ZEBÂN (Dil)

Sevgilinin dili tatlıdır. Şirin sözler söyleyen papağan gibidir.

Zebân bir tûti-şîrîn – sühandır
Dil âyîne kafes ana dehendür (Dîb)

S. DÂMEN

Sevgilinin eteği, rakîbin sevgiliye yaklaşmasından dolayı konu edilir. Âşık, sevgilisinin eteğine başkalarının el sürmesini kabullenemez. Yüreği parçalanır.

Yârün Revânî dâmenine el uralı hâr
Gülşende gonce gibi yüreğüm paralanur (G. 110-5)

5- SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

A. BÛSE

Bûse, dudak ve ağızla birlikte mütâlâa olur. Âşık sevgilisini görmek, kucaklamak ve sonra da öpmek ister. Öpmek fiili de, genellikle "bûse" adıyla zikredilir.

Kanı dökülsün Revânî öpdi lâ'lin çünki câm
El uzatdı zülfüne eli kurusun şânenün (G. 200-5)

Bûsenin hâyat verici olması, dudağın Âb-ı Hayât'a veya İsâ peygambere teşbihinden dolayıdır.

Necâti Bey Divânı'nda da aynı özelliğiyle zikrolunur. [1]

Revânî Divânı'nda da mûhim bir yer tutan bûse, can tabibi olan sevgilinin, âşığın gönlüne hayat veren kaynağıdır.

Virdi bûsen ey tabîb-i cân dile tâze hayât
Bir ölümle hastanun derdine derman eyledün (G. 222-4)

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.202.

B. SÖZ

Sevgilinin sözleri çok tatlıdır. O, pek nâdir konuşur. Âşık, onun sözleri için canını fedâ eder.

Necâti Bey Divânı'nda, sevgilinin sözleri inciye teşbih edilmekte ve herkesle konuşmaması talep edilmektedir. Dudaklar, Hızr Çeşmesi olduğu için, sevgilinin sözleri de âşığa hayat verecektir. [1]

Revâni'de sevgilinin sözlerini cevhere teşbih etmiştir. Onun sözleri, ilm madeni, manâ denizidir. En güzel, en yüce anlamlar ve hakikâtler onun sözlerinde saklıdır.

Rengîn ü sâf la'l ü güher gibi sözleri
Oldur cihânda bahr-ı me'ânî vü kân-ı 'ilm (K. 22-6)

Sevgilinin konuşmaması, bir haber bile göndermemesi, ona sevgi ve haber mektupları gönderen âşık için, büyük bir acıdır. Oysa ki, çağrılara olumlu ya da olumsuz cevap vermek, dostluğun gereğidir.

Nice mektûb-i mahabbet nice irsâl-i peyâm
Dostlık hakkın unutmış ne selâm ü ne kelâm (G. 247-1)

Sevgili, âşık ile konuşurken zaman zaman da alay eder. Çünkü, aşığına cevr ü cefâ etmek, onun şânındandır.

Canum ağzuma gelür bir bûsen alınca didüm
Güldi dil-ber didi kim hâzır sana helvâ gerek (G. 209-4)

Sevgili, âşk mektebinin içindeki, tatlı sözlü papağanlara da teşbih edilir. Papağanlar az, öz konuşurlar. Hayvanlar içinde, konuşmayı öğrenme yeteneğine sahiptirler. Bu özellikleriyle daha çok dikkat çeker, sevilir ve hemcinslerinden ayrılırlar. Sevgilinin sözleri de tatlıdır, aşığa can verir, âşığın ruhûnu besler.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.204.

Mektebün içi Revânî güzel ile toludur

Çog olur hacelerûn tûti-i şeker-sühanı (G. 471-8)

C. KUY-I YÂR (Mahalle , Semt, Köy)

1- Umûmi Olarak Kûy

Kûy, sevgilinin bulunduğu, yaşadığı yerdir. Genellikle âşık ve rakib ile birlikte ele alınır. Âşık, sevgiliyi görebilmek için, gece gündüz onun semtini bekler. Bu bekleyiş, sâkin bir bekleyiş değildir. Ağlar, feryâd eder. Döktüğü kanlı göz yaşları, sevgilinin semtinin taşlarını Bedehşan la'line çevirir. Zâhidin en büyük arzusu cennet iken, âşık sevgilisinin semtini arzular. Bu semt, onun için kutsaldır.

Âşığın rakibi de, sevgilinin mahallesini terk etmez. Bu nedenle âşık, sıkıntıya girer, rakibini genellikle ite benzetir. "Hâr" (diken), kelimesi de sevgilinin kûyundaki râkibleri teşbihte kullanılmıştır.

Sevgilinin kûyûnda, çeşitli tabiât unsurları da yer alır. Bağı, bahçeyi bezeyen ağaç ve çiçekler ile gökyüzünü süsleyen güneş, ay ve yıldızlar... Hepsinin varoluş amacı, sevgiliyle âlakalandırılmak üzere, hüsn-ü talil, teşbih ve mübalağa sanatlarına sıkça baş vurulur.

Kûyunun bâğını tâze tutmaga ey serv-i nâz

Kirpügüm ebr-i siyeh eşküm durur bârân ana (G. 9-2)

2- Kûy İle İlgili Benzetmeler

a- Kâbe, hicâz

Kâbe ile alâkalı inanışlar ve geleneklerden dolayı, sevgilinin mahallesi Kâ'be'ye teşbih edilmiştir. Hacı olmak için, Kâbe'ye gidilir. Sabahları, Kâbe'ye dönülerek âhu feryâd ile Allah'dan niyâzda bulunulur. Kâ'be tavaf edilir. [1]

Revânî de, sevgilinin kûyunun yollarında, ömür boyu gözyaşları akıtır. Bu haliyle kendini, Kâ'be yollarında su dağıtan sakkâya teşbih eder.

Reh-i kûyunda Revânî akıdur göz yaşını

Ka'be yolındaki sakkâ gibi ider su sebîl (G. 226-5)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.205-206. / KURNAZ, Cemâl : age., s.301.

Kâ'be'yi tavaf eden hacılar kurban keserler. Revânî, bu farîzaya da dikkat çeker.

Kâ'be-i kûyundan ır agyârı kim öldürdiler
Ben işitdügüm gibi fi'l-hâl kurbân eyledüm (G. 250-4)

b-Gülistân

Sevgilinin kûyunun gülistana teşbîhi, gülistan ile alâkalı özelliklerden dolayıdır.

Gülistanda renk renk ve türlü kokularla meşhûr çiçekler mevcuttur. Gülistanı gezmek, insanı ferahlatır. Binbir güzelliğin bir arada olduğu mekân, cennet bahçesidir. Sevgili de, türlü nebâtları kıskandıran bir güzelliğe sahiptir. Kokusu da, tabiâtın en güzel kokulu çiçeklerinin kokusuna, galebe çalar. Aslında, gülistan sevgilide zuhûr eder.

Revânî de, tutkun bülbüller gibidir. Bülbülün mekânı nasıl ki, gülün bulunduğu gülşen ise, âşığın mekânı da sevgilinin bulunduğu gülistandır.

Çün yöneldün kûy-ı dildâra Revânî seyr içün
Bülbül-i şûrîdesin 'azm-i gülistân eyledün (G. 222-6)

Sevgilinin kûyında geceleyin gezmek, âşığın vazgeçilmez davranışlarındandır. Güneş yüzlü sevgilinin mekânını da, ay ziyârete gelir.

Giceler kûyunı geşt itmegin ey mihr-i cemâl
Ayda bir kulp takar mâh-ı cihân-tâba hilâl (G. 230-1)

Âşığın, sevgiliye vuslat ümidi ile çektiği acılardan doğan gözyaşları, yaralı gönülden gelen kanlı gözyaşlarıdır. Rengi itibâriyle gözyaşlarının kırmızılığı, gülü andırır. Bu münâsebetle, sevgilinin kûyu, gül bahçesine teşbih edilir. [1] Revânî, âşığın kanlı göz yaşlarını, asil bir taş olan kırmızı renkteki, Yemen akîkine teşbih

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.299.

etmiştir. Bu kanlı göz yaşları, sevgilinin kûyunun taşlarına aktıkça taşlar, rengi itibâriyle akîke dönüşür. Böylece Yemen (akîkî), sanki Rûm illerine gelmiş olur.

Kuyınun taşları tutdı yine bir reng-i 'akîk
Bu benüm kanlu yaşum Rûma getürdi Yemeni (G. 472-2)

c- Misafirhane

Sevgilinin kûyu, âşıkların misafirhânesidir. Onun güzelliğini, vasıflarını bir an görmek, insanı oraya bağlar. Sevgilinin çekim kuvveti, onun semtini mecbûrî bir misafirhâne yapar.

Ne 'acebdür bu ki kim görse seni terk idemez
Kûyuna varsa müsâfir olur elbette mukîm (G. 241-2)

d- Meyhane

Âşığın, sevgilinin kûyunu mekân tutması, âşk acısı ile çektiği âh, feryâd ve nâ'raların da bu mekânda vuku bulması sebebiyle, sevgilinin kûyu meyhâneye teşbih edilmiştir.

İşigi dârü'ş-şifâdur hastalarla gûyiyâ
Kûyı bir meyhânedür san na'ra-i mestâneden (G. 262-3)

Ç- EŞİK, KAPI (İşig)

1) Umûmi Olarak Eşik, Kapı

Sevgilinin eşiği, kapısı kutsal bir mekândır. Âşık için, erişilmesi çok güç bir yer olarak tasavvur edilir. Sevgili her yönüyle idealize edildiğinden, makâmı da gökler katındadır. Ay, güneş sevgilinin kapısının bekçileri olarak hayâl edilir. Âşık, sevgilin eşiğine baş koymuştur. Haddi olmasada, sevgilinin eşiğinde toprak olmak yeter. Sevgilinin zâlimliği, onu bu yoldan asla çeviremez. Çünkü, bezm-i elesten yemin etmiştir.

Hayâli Bey Divânı'nda eşik, Kâbe, secdegâh, gülşen, gökyüzü ve mıknatıs gibi mefhûmlara benzetilir. Aynı teşbihlere Necâti Bey Divânı'nda da rastlarız. [1]

Revânî, sevgilinin eşiğinde hizmet sunmada pek çok kusuru olduğunu, bu nedenle âh ve nâlelerinin özür mahiyeti taşıdığını belirtir.

İtlerünün hıdmetinde çok durur taksîrümüz
İşigünde âh ü nâlem 'özr-hâhumdur benüm (G. 256-4)

2) Eşik, Kapı İle İlgili Benzetmeler

a- Bezm (mecma'-i ehl-i kemâl)

Sevgilinin kapısı, kemâl ehli insanların toplantı mekânıdır. Kemâl ehli insanlar, bu kapıda ilm öğrenirler.

Kapun cihânda mecma'-i ehl-i kemâl olup
Bezmünde dâyimâ okına dâsitân-ı 'ilm (K. 22-27)

b- Günbed-i devvâr (Gökyüzü)

Sevgilinin eşiği çok yükseklerdedir. Göklerin en yücesinde olan bu mekâna, ay ve güneş bile ulaşıp, sevgilinin eşiğine yüz süremez. Âşık, sevgilinin kulu, kölesi olarak, sevgilinin eşiğine baş koymuştur. Onun hizmetine girmiştir. Nasıl ki tüm canlılar gökyüzüne bağlı yaşarlar, güneşle ısınır, aydınlanır, ay ile gece yollarını bulurlar, âşıklar da sevgilinin eşiğine bağlıdırlar. Oradan ayrılamazlar. Bezm-i elest gününden bu eşiğe baş koymuşturlar.

Benden gibi baş komasa her dem işigüne
Baş egmez idi günbed-i devvâra benefşe (K. 30-37)

Sevgilinin yeri yüce olduğu için, gökyüzü ve kozmik âlemin bütün unsurları onun eşiğinde birer kuldurlar.

Hey ne 'âli şâh olur ol husrev-i 'âlî-cenâb
K'işiginde altun üsküflü kulıdur âfitâb (Dîb)

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.207-208. / KURNAZ, Cemâl : age., s.302-303.

c- Dârüş-şifâ

Dârüş-şifâ, hastaların bakıma tâbi tutulduğu bir sağlık evidir. Mecâzî anlamda, tımarhâne mânasına gelecek şekilde de kullanılmaştır. Âşık, âşk derdiyle hastadır. Dert ve dermanın kaynağı sevgili olduğu için, çâreyi de sevgilinin eşiğinde bulacaktır.

İşiği dârü'ş-şifâdur hastalarla gûyiyâ
Kûyı bir mey-hânedür san na'ra-i mestâneden (G. 262-3)

D. SEVGİLİNİN AYAĞI TOPRAĞI

1) Umûmi Olarak Ayak Toprağı

Sevgilinin ayağının toprağı çok mühim sayılmıştır. Kokulu, şifalı ve çok kıymetli olarak nitelendirilmiştir.

Sevgilinin diğer uzuvlarının önemi, ayağını bastığı yerdeki toprak içinde geçerlidir. Bu toprağa kıymet katan, sevgilinin ayaklarıdır.

Necâti Bey Divânı'nda ayak toprağı, tûtî, anber, misk, kuhl, cevher ve iksir olarak ; Hayalî Bey Devânı'nda da sürme ve iksir olarak karşımıza çıkar.

2) Ayak Tozu İle İlgili Benzetmeler

a- Tâc-ı ser

Sevgilinin her vasfı mühimdir. Bu nedenle, onun bulunduğu tabiât parçası, kûyu, baktığı ve dokunduğu her yer kıymetlidir. Tabiât bile güzelliklerini sunarken, sevgiliye öykünür ona benzemeye çalışır. Sevgilinin ayağının bastığı toprak da kutsallık kazanmış olur.

Revânî, sevgilinin ayak tozunu üzerine alan çimenleri şâha, çimenler üzerindeki bu kıymetli ayak tozunu da, tâca benzetir.

'İzzet idüp şu anı kaldursa toprakdan nola
Ayagun tozın idindi çünki tâc-ı ser çemen (K. 23-23)

b- Kuhl-i cevâhir (Kuhl-ı Sıfahânî)

Kuhl sürmedir, gözü parlatır. İnci ile ezilerek yapılan sürmeye, kuhl-ı cevâhir denir. Kuhl, görmeyi kuvvetlendirir, gözün görme kuvvetini artırır. Eskiden, gözleri

hastalıktan yarı kör olmuş Araplar, tozdan pislikten gözleri bozulmuş derviş seyyahlar sürme çekerlermiş. Isfahan da, sürmenin memleketi olarak, eski edebiyatta yerini almıştır. Fakat âşık için, sevgilisinin ayağının tozu, Isfahan sürmesinden daha kıymetlidir.

Ayagun topragı oldı çü nûr-ı dîde-i devlet
Gerekmez iki gözümçün dahı kuhl-ı Sıfahânî (K. 34-35)

Sevgilinin cevher mâhiyetindeki bu ayak tozu, âşığın gözünü güçlendirir. Âşık, bu ayak tozunu bir cevher bilir ve korur. Sevgilinin ayağı mübarek olunca, ayak tozu da kutsallaştırılır.

Ayagı tozı gözleredür kuhl-ı cevâhir
Ol serv-i revânun ne mübârek kademi var (G. 63-2)

6- SEVEN (ÂŞIK)

A. ÂŞIK

1) Umûmi Olarak Âşık

Âşık, klasik edebiyatta sevgilinin varoluş sebebidir. Seven olmaz ise, sevilen vârolur muydu? Âşık, sevmese, kıymet vermese, sevgilisini yüceltmese, sevgili meşhûr olur muydu? Ne var ki, tabiâtta her şey zıttıyla mevcût yaratılmış. Zaten onları, kendileri yapan ve mühim kılan da, zıtlıklarıyla birlikte var olmalarıdır. Çirkinlik olmasaydı, güzelliği nereden bilebilirdik? Güzel olana nasıl kıymet verebilirdik?

Âşık, dinî-tasavvufî anlamda Allah'a, dünyevî anlamda da Allah'ın yarattığı sevgiliye âşıktır. Divân şâirleri bu anlamda, âlem karşısında hangi duruşu sergilerse sergilesinler, âşığın içinde bulunduğu vaziyet değişmez. Bu değişmezliğin başlangıcı, bezm-i elest günüdür.

Âşık, pek çok farklı hallerde tasavvur edilir. Bunların hepsinde de değişmez olan, sevgilinin lütfuna mazhâr olmak için, içine düşmüş olduğu acınacak hallerdir. Bu amaca hizmetle âşık ve âşığın bedenî, türlü teşbih, mecaz, mübalağa vb. gibi sanatlarla, klasik edebiyatın konusu olur.

Sevgiliyi yücelten âşıktır. Kendini onun yolunda yerle yeksan edip, sevgiliyi ulaşılmaz kılan da âşıktır.

Âşık, aşk ve ayrılık derdiyle acı çeken, âh ve feryâd eden, sevgilinin kûyunu kâbe bilen, onun lütfuna ulaşmak için kanlı gözyaşları döküp, bağrına taşlar basan, ağyar ile mücadele eden, bu mücadelelerden vücûdu harap olmuş, hastalıklı bir görüntü sergiler.

2) Âşık İle İlgili Benzetmeler

a- Bülbül (bülbül-i şuride)

Âşığın bülbüle teşbihi, gül-bülbül hikâyesinden dolayıdır. Bülbülün güle olan aşkını duymayan yoktur. Çünkü o, âhı, feryâdı ile gülşeni ayağa kaldırmıştır. Gül ise onu aldatmış, vuslat vaad edip yanına çağırmış, sonra da dalına konan bülbüle dikenini batırarak kanını akıtmıştır. Rivâyete göre, önceleri renksiz olan gül, al rengini, köklerine akan bülbülün kanından almıştır. Bu hikâyeden hareketle, sevgili güle, bulunduğu yer gülşene, âşık ise bülbüle teşbih olunur.

Necâti Bey Dîvânı'nda da, âşığın bülbüle teşbih olunduğu beyitler mevcuttur. [1] Sevgili, âşığın feryadı sonucu güzelliğinden haberdâr olur. Çünkü, her seher bülbülün narâlarıyla, gül uyanır. Bülbülü söyleten güldür. Bülbülün bağrı dikenlerle doğrandığı halde, gül ile söyleşmek ister. Bülbüller, gülşende yuva yaparlar. Âşıkın, sevgilinin kûyunda bir mekân taleb edişi, bu sebeptendir.

Revânî'de bülbülün, güle âşkını anlatır. Gülşende bir yer edinmek arzusunda olan bülbül, feryâd eder. Muradı, sevgiliye yakın olmaktır.

Bülbül zebân-ı hâl ile bu hûb matla'ı
Gül meclisinde dâyim okur ider âh ü zâr (K. 5-20)

Bülbül, gülün aşkı sebebiyle, büyük bir şevkle yanıp tutuşmaktadır. Ne yaptığından bîhaber, bu ateşle yuvasını da yakmıştır. Öylesine feryâd ve figân eder ki, yeryüzü haricinde gökler bile, onun aşk nârına şahitlik etmek durumunda kalmıştır.

Şevk-i gülden oda yandı hânümânı bülbülün
Göklere irişdi bu gice figânı bülbülün (G. 221-1)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.210.

b- Mecnûn (kâse-bâz) Ferhâd, Şeydâ

Âşık mecnûndur. Aşkından çıldırmış, deli-divâne olmuştur. Aklını kaybettiği için ne yapsa ayıplanmaz.

Edebî hikâye kahramanı olan Mecnûn'un asıl adı, Kays-ı Âmirî'dir. Leylâ'nın âşığıdır. Şark edebiyatında, âşık timsalidir. Mecnûn'un aşkına dâir Arap, Acem ve Türk Edebiyatında sayısız hikâyeler yazılmıştır. Türk Edebiyatı'nda, Fuzûli'nin yazmış olduğu Leylâ ve Mecnun bu konudaki eserlerin en üstünüdür. Mecnûn'un, Leylâ'nın aşkı sebebiyle düştüğü durumlar, klasik edebiyatta âşık için teşbih konusu olmuştur.

Revânî'de, âşığı Mecnûn'a teşbih etmiştir. Dünya, bu mavi gök kubbe, Leylâ'nın işret-hânesi olmuştur. Mecnûn'un feryâd ve figân nâleleri de zincir olmuş, bu işret-hânede bir ırmağın yankısını andırmaktadır.

Oldı 'işret-hâne-i Leylî bu kasr-ı âbgûn
Nâle-i zencir-i Mecnûndur sadâ-yı erganûn (G. 259-1)

Mecnûn'un çöllerdeki, başına kuşların yuva yapmış olduğu hâli de, beyitlere konu olmuş, bu görüntü Revânî tarafından, hüsn-ü talil sanatı aracılığı ile kullanılmıştır. Mecnûn'un başındaki yuva değildir. Mecnûn bir kase-bâz olmuştur. O, Leylâ'nın sohbetini içinde taşıdığı kâseyi, parmaklarının ucunda çevirerek, dans eden bir oyuncu gibidir.

Sohbet-i Leylî içinde kâse – bâz olmış durur
Görinen başında Mecnûnun değüldür âşiyân (G. 258-6)

Ferhâd, çok eski Acem efsânelerine göre, gûyâ Husrev-i Pervîz'in mâşukası olan Şirin'in diğer âşıkıdır. Husrev tarafından, bir dağın arkasına hapsolunmuş ise de, Şirin'e kavuşmak için dağı yarmış ve Şirin'in emriyle Cûy-ı Şir adlı suyu getirmiştir. Veya süt akıtmıştır. Sonra külüngünü, kazmasını havaya atıp, altına başını tutarak, beyni parçalanıp ölmüştür. Şark edebiyatında, aşk uğrunda en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikrolunur. Bir adı da, dağ delici demek olan Kûhken'dir. Bî-sütûn, efsaneye göre deldiği dağın adıdır. [1]

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 231.

Âşığın gamı da kendisini, feleğin, önüne koyduğu aşılmaz dağı, külüngüyle delmeye çalışan ferhâd gibi eyler.

Tîşe-i mâh-ı nevi destüme hergâh sunup
Bî-sütûn-ı felege gam beni Ferhâd eyler (G. 54-4)

Âşıklar çölde, lâle yanaklı güzeli görünce çılgına dönerler, deli divâne olurlar. Târif edilmez bir ateş içinde yanar, kavrulurlar.

Lâle ruhlarla müzeyyen oldı çün sahrâ yine
Odlara yansa gerekdür bir bölük şeydâ yine (K. 31-12)

c- Âşık-ı dil hasta, sayru, can hastası, üftâde, şûrîde, bengi, mest, ehl-i cünûn

Âşık, sevgilinin derdi ile hastadır. Gam ve keder çekmekten helâk olmuştur. Ayrılık acısı onu sarartıp, soldurmuştur. Sevgilisinin siyah gözlerini görememek, yaşam kaynağından uzakta kalmak, onu nergis gibi sarartmıştır. Nergis, koyu sarı renkli, göbeği yeşil küçük bir çiçektir. Eski şâirler, dilberlerin gözlerini nergise teşbih etmiştir. Nergisin ortasındaki yeşil kısım, uzaktan siyaha mâil görünür. Şâirlerimiz de bu yuvarlaklığı, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere teşbih etmişlerdir.

Şol mübtelâ ki çeşm-i siyâhından ayrudur
Nergis gibi sararsa 'aceb mi ki sayrudur (G. 136-1)

Âşığın gönlü hastadır. Onu hasta eden, gönlü hasta bir aşık olmasına sebep olan, sevgilinin elif boyu ve ağız şeklinin yuvarlaklığıdır. Buradan, aşığın hastalıktan dolayı inleyip, âh çekmesi akla gelir. Boy, elif (1), ağız da (0) sıfır olunca, "(ol) âh" çekmek âşık için kaçınılmaz bir hâl dur.

Kâmetün cânâ elif şekl-i dehânun sıfırdur
Ol sebebdendür ki eyler 'âşık-ı dil-hasta âh (G. 386-3)

Âşık, tek sermâyesi olan canını sevgili uğrunda fedâ eder. Bu nedenle, can hastasına teşbih edilir. Bu hastalığın çaresi de, sevgilinin âb-ı hayat olan dudağıdır. Âşığın gönlü, sevgiliye dudaklarını emmek arzusunu iletir. Can hastası, ancak böyle iyileşebilir.

Cân hastası sagalmaga hîç çâre yog idi
Yârûn lebine vardı gönül emsem eyledi (G. 470-3)

Âşık, düşkündür. Yardıma muhtaçtır. Aşkı yüzünden perişan olmuş, eli, ayağı tutmaz olmuştur. Davranışlarında normallik yoktur. Çünkü, aşk şarabını içmiş olmak onları mest etmiştir. Esrar bağımlıları gibi olmuşlardır.

'Âşık-ı şûrîdeler hâlini sorma zâhidâ
Bir bölük üftâdelerdür kimi bengî kimi mest (G. 26-4)

ç- Bende (bende-i kemter), çaker

Bende, kul, köledir. Âşığın bendeye teşbihi, sevgiliye olan bağlılığı, hizmetinden dolayıdır. Kendini onun uğrunda itibarsız gösterme gayretindendir.

Bende, şahına hizmet eder. Karın tokluğuna çalışır. Padişâhının yanında olmak, onun emirlerine itaat etmek görevidir.Bendenin, padişah karşısındaki hâlî, âşığın sevgili huzurundaki aczine örnektir. Âşığın görevi de, sevgilisinin şânını yüceltmektir. Karşılığında ise, sevgili için değersiz ama kendisi için câna değer bir lütuftan aşka bir şey talep etmez. Kulun en iyisi de, sultanına bağlılık ve itaatte kusur etmeyendir.

Tâ ki bezmüne irişüp hidmet ide giceler
Husrevâ ister kim ola bende-i kemter çemen (K. 23-20)

d- Hâk

Âşığın, toprağa teşbihi, toprağın sevgilinin ayakları altında bulunmasındandır. Kendini îtibarsız, değersiz gösteren âşık, sevgilisini yüceltir. Sevgilisinin bakışlarının, toprağı altın yapan bir etkisi olduğunu söyleyen âşık, yücelttiği bu bakışlardan meded umar. "Ey arzusuna kavuşmuş, mutlu sevgili! Benim gibi toprağa da bir baksan, ne olur?" der. Yakarır.

Çün kîmyâ durur nazarun hâki zer kılur

Ben hâke de nazar kıl eyâ şâh-ı kâmrân (K. 27-25)

e- Def, kopuz

Def, zilli ve pullu bir çembere gerilmiş deriden yapılmış bir çalgıdır. Kopuz da bir çalgı âletidir. Âşığın, bu çalgı âletlerine teşbihi, aşk acısıyla sînesini döğmesindendir. Âh u zâr ile inleyen aşık, def ve kopuz gibidir. Def ve kopuzu başkası döğer, âşık ise kendi kendini döğer.

'Âşıkun gibi döger dâyireden gögsini def

Her ne dem cevrün elinden ki gele zâra kopuz (G. 154-3)

f- Sebûveş

Âşığın, şarap kabına benzetilmesi, aşk şarabıyla dolup, boşalmasından dolayıdır. Meyhâne köşesindeki kadeh gibi, âşığın gönlü de âşk şarabıyla doludur. Bu aşk sâyesinde âşık, hâlden hâle girer.

Bana çok hâletler irdi zâhidâ peymâneden

Gitmezem bir dem sebûveş gûşe-i mey-hâneden (G. 262-1

g- Kûh

Âşığın dağa teşbihi, bağrına taş basmasından kaynaklanır.

Taş basup bagruna düş ayağa kûh misâl

Tâ ki ser-çeşme-i maksûda olasın vâsıl (Mer-Sul.Mah-I-6)

ğ- Garib

Âşık, kimsesiz, zavallı bir gariptir. Yuvası yoktur, gurbettedir. Sevgiliye özlem duyar.

Bir bagrı başlu yüregi derdlü garîbdür

Senden revâ degül ki bula inkisâr serv (K. 28-22)

B. GÖNÜL (Dil)

1) Umûmi Olarak Gönül

Gönül, âşıkla beraber anılır. Çoğu zaman âşığın ağzından, bir başka varlık gibi mutâlâa edilen gönül, maddî, manevî ızdırap veya sevinç şeklinde olsun, aşkâ dâir bütün duyguların merkezi telâkki olunmuştur. Âdeta âşıktan ayrı, ikinci bir âşık hüviyetine büründürülen gönül, âşık gibi ağlar, kanlı göz yaşı döker, yaralar içinde çırpınır.

Divân edebiyatı şâirlerine göre gönül, en güzel anlamların avcısıdır. Anlamlar hem temiz gönle doğar, hem de gönle geldikçe gönlü temizler. Gönül ve ruh temizliği, onları kibr, haset ve kinden arındırmakla olur. Gönül aşkın bir kavram olup, gaybdan anlamlar getirdiği için, kin, haset, kibr gönlün ayağına pranga olur. Bu olumsuzlukları tecrîd edersek, nûra ulaşırız. Böylece, yaratılış hâline dönmüş oluruz.

Âşkta yok olmak isteyen gönlün temizliği, saffeti şarttır. Yoksa kalp mühürlenir. Mühürlenen gönül, tecellîden, sırdan, anlamdan, bâkir fikirden nasipsiz kalır. Sır, varlık kisvesini giymemiş anlamın adıdır. Anlam, doğacak gönlü bulup, varlık kisvesini giyince sır olmaktan çıkar.

Pek mühim bir merkez olan gönül, âşık için de sevgilinin anlamlarına ulaşma noktasıdır. Her âşığın gönlü, sevgilinin vuslatına eremez.

Necatî Bey ve Hâyali Bey Divânları'nda da ele alınan gönül, [1] Revânî Divânı'nda da mühim bir yer tutar. Çeşitli teşbih ve mecazlarla anılır.

2) Gönül İle İlgili Benzetmeler

a- Ayna (âyine, dil âyine, gönül aynası), su

Aynadan görüntü elde edebilmek için, aynayı temiz tutmak gerekir. Gönül aynası da öyledir. Kin, haset, kibr bu aynanın tozu, pasıdır. Gönlü temizlemezsek, oradan hiçbir anlamı elde edemeyiz.

Gönül, karşısındakini yansıtan aynaya teşbih edilir. Sevgilinin dili, şirin sözlü papağan, bu papağanın kafesi de ağızdır. Kafes içinde, papağanın kendisiyle konuştuğu ayna ise gönüldür.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.214-216. / KURNAZ, Cemâl : age., s.339-358.

Eskiden, papağanlara ayna vâsıtasıyla konuşma öğretilirmiş. Bu olaya telmih yapılmıştır.

Zebân bir tûtî-i şîrîn-sühandur
Dil âyîne kafes ana dehendür (Dîb)

Âşığın gönül aynasında da, gam, keder, hüzn, dert vardır. Sevgilisini göremeyen, murâdına eremeyen aşığın gönlü de, huzurlu değildir. Pırıl pırıl akan bir suyun kenarına çimenlerin toplanması gibi, âşığın su gibi berrak gönlünün etrafı da gam pası ile çevrelenmiştir.

Jeng-i gamdur gönlinün âyînesinde 'âşıkûn
Su kenârında degüldür görinen yir yir çemen (K. 23-27

b- Sahîfe (gönül sahîfesi)

Âşığın gönlü, sevgilinin meziyetlerinin anlatıldığı bir defter sahifesi gibi düşünülür.

Kaçan ki medhün içün hâmeyi ele aldum
Gönül sahîfesine eyledüm bunı inşâ (Nat – IV – 7)

c- Dürc (dürc-i dil)

Âşığın gönlü, mücevher kutusuna teşbih edilir. Fakat, her gönül mücevher kutusu olamaz. Çünkü, her gönül kutusu, sevgilinin medhinin incileriyle dolu değildir. Âşığın gönlü, seçkin bir mücevher kutusudur. Farklı ve ayrıcalıklıdır.

Her dürc-i dil ki olmaya medhün düriyle pür
Seng-i cevâdet ile irer ana inkisâr (K. 5- 43)

ç- Dil-pezîr, dil-keş

Âşık öylesine bir aşkla dopdoludur ki, içi içine sığmaz. Yağmur öncesi, gökyüzünün yağmur bulutlarıyla dolması gibi âşık da dolmuş, bu aşkın gamını,

kederini taşımayıp, haykırmaya başlamıştır. Haykıran gönül, sevgilinin şiirini okur. Âşk sarhoşu olan gönlün sesi, bütün memleketlerden duyulur.

Âvâze saldı 'âleme bu nazm-ı dil-pezîr
Toldı sadâ-yı dil-keş ile her diyâr feth (K. 3-25)

d- Hisar (gönül hisarı) kal'a, imâret

Âşığın gönlünün kaleye teşbihi, sevgilinin kaş ve kirpik silahlarıyla kuşatma altına girmiş olmasındandır. Eski savaşlarda kaleler kuşatılıp, ok yağmuruna tutulurmuş. Sevgili de, âşağın gönül hisarını abluka altına almıştır. Gamzesi ile, kirpik oklarını âşığın gönlüne isâbet ettirmektedir. Bu kuşatmaya kimse uzun süre dayanamaz. Sevgili, bu şekilde nice gönül hisarları feth eylemiştir.

Kaşunla kirpigün gönlüm hisârın eyledi yagma
Alur tîr ü kemân ile çog olur Türkman kal'a (K. 32-34)

Eskiden imârethânelerde, yoksullara yiyecek dağıtılırmış.

Âşığın gönlünün imârethâneye teşbihi, gam, keder ve acı gibi duygulara ev sahipliği edip, onları barındırmasındandır. Çünkü, âşık hiçbir zaman sevgiliden yana murâdına eremez. Çevresi hep olumsuzluklarla doludur. Sevgilinin diğer âşıklarıyla uğraşmak, onun kûyunu gece gündüz beklemek, belki bir ihsan kırıntısı gelir diye ayağının toprağı olmayı dilemek... Bunların hepsi, âşığın gönlünü derde, kedere gark etmiştir. Bu şekliyle âşığın gönlü, gam ve kedere ev sahipliği eden bir imârethâne gibidir.

Dâyimâ sendedür müsâfir-i gam
Benzer ey dil 'imâret olmışsın (G. 295-5)

e- Bağdad (gönül Bağdadı)

Bağdat, eskiden beri halk arasında bir masal ülkesi gibi değer kazanmış, "Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz" şeklinde atasözlerine konu olmuştur. Evliyâlar Burcu olarak isimlendirilen bu şehrin, Moğol istilâsıyla yakılıp yıkılması hadisesi,

asırlarca Müslüman şarkın hâfızasından silinmemiştir. Aynı hadise, Revânî'nin kaleminde gönül-Bağdat benzerliği içinde orijinal bir ifâdeye kavuşmuştur. [1]

Hây zâlim çîn-i zülfünden hatun leşker çeküp
Gözlerün Tâtârı yıkdı gönlümün Bagdâdını (G. 405-3)

f- Mihenk

Mihenk, altın veya gümüşün ayarını anlamaya yarayan taştır. Birinin kadrini, kıymetini anlamaya yarayan şeydir. Âşığın gönlü de mihenk taşı olmuştur. Sevgilinin değerini ve kıymetini, ondan iyi hiç kimse bilemez. Âşığın gözleri sarraf, gönlü mihenk olunca, gümüş tenli güzellerin aşkıyla, âşığın gönlünün kızıl altına dönüşmesi tespiti de, âşık tarafından yapılmış doğru bir tespit olacaktır.

Sîmîn bedenlerle sînem kızıl altundur
Sarrâfı durur çeşmüm gönlüm mihek olmışdur (G. 49-4)

g- Mürg (mürg-i dil)

Gönül, sevgilinin kirpik oklarıyla avlayıp, göğüs kafesine hapsettiği bir kuştur. Fakat, gönül kuşunu sıradan güzeller avlayamaz. Onu avlamak için, bu cihânda bir tane olan güzel gereklidir. Gönlünü kuşa benzeten aşık, bu hâlin kayda değer bir güzel için olduğunu vurgular.

Mürg-i dil degme güzel dâmına düşmez şimdi
Bu cihânda anı sayd itmege bir dâne gerek (G. 207-4)

h- Mürid

Mürîd, arzu edendir. Tarîkate, giren ve şeyhe bağlanan derviş, bendedir. Mürid, her hususta şeyhinin irâdesini kabul etmiştir. Hakkın irâdesi karşısında, kendi irâdesini hiçe sayan kişidir. [2]

Gönül, müride teşbih edilmiştir. Aşk yoluna giren gönül, artık kendi irâdesinden geçmiştir. Sevgilisini mutlak kabullenmiş, onun kulu olmuştur. Gönül

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.352.
[2] ULUDAĞ, Süleyman : Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Maarifet Yay., İst., s. 388.

çelen sevgilinin binbir türlü cevr ü cefâsı, onu yıldırmamalıdır. Hakikate, vuslata ermek sabır gerektirir. Kişisel arzu ve hevesleri yok etmeyi gerektirir. Gönül, elest gününden bu yola baş koymuştur.

Nev-cüvân dil-berlerün derdinden usanmak neden
Böyle mi irşâd idüpdür ey gönül pîrün senün (G. 206-3)

ı- Tercüman

Âşık, sevgili ile söyleşmek arzûsunu taşır. Bu konuda zorluk çekmeyeceğini, gönlünün, ikisi arasındaki anlaşmazlıklara tercüman olacağını belirtir. Bu anlamda gönül, hem âşığın hem de sevgilinin dilinden anlayan bir pozisyondadır. Uzlaşma sağlayıcı bir rolü vardır.

Söyleşdürürse ol şeh-i hûbân ile seni
Nen var Revânî'ye arada terceman gönül (G. 232-5)

i- Sabâ

Âşık, gönlünü tecrîd eder. Ona seslenerek, çimende gonca ağızlı sevgililerle birlikte olmasını öğütler. "Sabâ rüzgarının, gül mevsiminde bir esip, bir esmemesi gibi kararsız olma", der.

Ey dil çemende gonca dehenlerle hem-dem-ol
Gül mevsiminde olma sabâ gibi bî-karâr (K. 9-13)

j- Bîmâr

Âşık, aşk ateşiyle yanmakta ve dert ortağı bulamamaktadır. Gönlü, ayrılıkla hasta düşmüştür. Onu hasta eden sevgilinin gözleridir. Dermanı da sevgilinin peykânı alacaktır. Sevgili, bu cevr ü cefâ oklarını ağyara attıkça, âşığın gönlü daha da hasta olur.

Kime yanam yakılam sîne-i pür – sûzumdan
Kime derdüm dökeyin bu dil-i bîmârumdan (G. 263-3)

k- Divâne

Âşığın gönlü, aşk derdiyle çılgına dönmüştür. Deli olmuştur. Akıllı olan kişiler, delilere sataşmamalıdır. Onların, Allah tarafından câiz kılınmış, farklı bir mertebeleri vardır. Sevgili de, divâneye dönmüş olan âşığın gönlüne, daha fazla acı çektirmemelidir. Yoksa, korkulacak sonuçlarla karşılaşılabilir.

Bu dîl-i şûrîdeye sakın dokunma ey perî
'Âkıl olan kimseler korkmak gerek divâneden (G. 262-4)

l- Sultan (sultan-ı mülk-i derd ü belâ)

Gönül, her an taze dağ içindedir. Çünkü, sevgilinin cefâ okları, gönülde yara üstüne yara açar. Böyle olması yetmiyormuş gibi, âşık da sinesini döğer durur. Bu hâl akıl işi değildir. Dert, belâ, keder, sevgiliden gelen herşeye âşığın gönlü kalkan olur. Bu türden acıları göğüslemede, gönülden yüce hiçbir varlık yoktur. O nedenledir ki gönül, "dert ve belâ mülkünün sultanı" ünvânını almıştır. Tâcı da, her dem taze olan dağlardır, yaralardır.

Sultân-ı mülk-i derd ü belâ olmasa gönül
Sînemde tâze dâg ile olmazdı tâcdâr (K. 5-23)

m- Bûsitan

Âşığın gönlü, aşk meyveleriyle dolu bir bahçedir. Gam, keder, elem kaplıdır. Gönüldeki gamze oklarının ucu kana bulandığı için, sinede goncalar oluşmuştur. Âşığın, sinesini dağlamasıyla oluşan yaralar, gül gibidir. Gönül mülkünün sultanı da sevgilidir. Âşık, onu bu bahçede ağırlar, misâfir eder.

Âşık, aşk derdiyle kadehlere sarılır. İçkiler içerek, gönül derdini ferâhlatmaya, gönül bostanını sulamaya çalışır.

Yağmur gibi yağar tolu bezmünde 'sâkiyâ
Dil bûsitânını suvarur râygan kanden (G. 37-3)

n- Dellâl

Aşk pazarında, sevgili ve âşıklar vardır. Sevgilinin Yusûf'u andıran güzelliği, âşığın gönlünün hızlı hızlı çarpmasına sebep olur. Âşık gönlüne söz geçiremez, onu sakinleştiremez. Gönül, satılacak şeyi satan dellal gibi, pazarda sevgili ile âşıklar arasında dellâllık yapar.

Hâce-i Mısr-ı melâhatsin sen ey Yûsuf-cemâl
Gönlümi bâzar-ı 'ışk içinde dellâl eyledün (G. 212-3)

C. ÂŞIĞA AİT VÜCUT AKSÂMI İLE İLGİLİ UNSURLAR

A. VÜCUT (Cism, Ten, Beden, Gövde)

1) Umûmi Olarak Vücut

Âşığın vücûdu, çektiği aşk acısıyla, içler acısı bir haldedir. Bakımsız, zayıf, solmuş sararmış bir beden, türlü şekillerde târif edilmiştir. Hastalıktan zayıf düşenlerin sarı rengi, âşıkla bütünleşmiştir. Kalbi ise, sevgilinin gamze oklarıyla kuşatma altında olduğundan, yaralar içindedir. Aşk derdiyle, bağrına taş bastığını, sinesini döğdüğünü anımsarsak, pek acınacak bir tabloyla karşılaşırız. Fakat, bu hâl âşığın şikâyet ettiği bir durum değildir. Bilakis, o sağlıklı bir vücût arzu etmemektedir. Vücûdundaki yaralar onun gururudur.

2) Vücut İle İlgili Benzetmeler

Görüntü itibâriyle aşığın vücûdu, değişik teşbihlere konu olur. Hayâli Bey, âşığın vücûdunu, üzerindeki yaraların yaprak veya meyveye teşbihi ile fidâna benzetir. Kimi zaman, Tûbâ bile meyvesi olmadığı için bu fidana öykünür. Kanlı görüntüsünden dolayı, yaban lâlesine; içinde can kuşunu barındırmasından dolayı kafese, yuvaya; sevgilinin attığı kirpik oklarının, yanan kandilleri andırmasından dolayı kandile; çektiği çileleri ile gam tekyesine, içinde ayrılık ateşi yanan cehennemin çatısına; dalga dalga yaralarıyla mahabbet denizine; içinde can cevheri taşıdığı için kutuya; yıkık dökük haliyle virâneye; zayıflığıyla kıla vb. unsurlara teşbih edilir.

a- Rişte-i cism

Revânî de âşığın vücudunu, "cism ipi"ne teşbih eder. Bu ip kimi zaman, âşığın aşkı ile yanıp yakılmasına binayen, mumun içindeki ip de olabilir.

Âşık, sevgilisinin cevr ü cefâsı ile döktüğü boncuk boncuk kanlı gözyaşlarını, cism ipine dizer. Bu görüntüsüyle, şeyhin elinde mercândan yapılmış bir tesbihi andırır. Âşığın şeyhi sevgilisidir, onun hizmetinden asla çıkmaz. Âşığın varlığı, bedeni de şeyhinin elindeki bir tesbih gibidir. Yani, kaderi, alınyazısı, bütün varlığı sevgilinin elindedir. Canını alacak da, hayat verecek de odur.

Gözüm bu rişte-i cisme ko düzsün eşk-i hûninin
Sanasın şeyhdür almış ele tesbîh-i mercânı (K. 34-25)

B. CAN

1) Umûmi Olarak Can

Âşığın tek sermâyesi canıdır. Onu da, aşkı yolunda seve seve harcar. Can zaten tende emânettir. Uçup gidecek bir kuş misâli. Âşık da, canın bedenden ayrılma sebebini, sevgiliye olan âşkı ile kutsallaştırır.

Can ile aşk, bir bedende bir arada duramaz. Aşk gönle girince, can çıkar. Çünkü, gönül mülkünde iki sultan barınamaz. Âşık da, sevgilinin aşkı olmadan yaşayamayacağı için, dert, keder ve elemi canın yerine tercih eder. Âşık, sevgiliden gelecek herşeyi, canı ile takasa hazırdır. Sevgili tarafından, âşığın canını almayı hedef alan her davranış, âşık için bir ihsan, bir lûtûftur.

2) Can İle İlgili Benzetmeler

Âşığın canı, divân şâirlerinin değişik teşbihlerine konu olmuştur. Necatî Bey, âşığın canını bülbüle, garibe, kimi zaman da gülşene teşbih etmiştir. [1] Hâyalî Bey'de ise can, kuş, Hüdhüd, bostan, çeşme-sâr, tıfl, şeker, dudak, Yûsuf, kurban, ölü gibi teşbihlerle karşımıza çıkar. [2]

Revânî Divânı'nda rastladığımız, can ile ilgili teşbihler de şunlardır:

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.366-367.
[2] KURNAZ, Cemâl : age., s.366-367.

a- Nakd (nakd-ı cân)

Âşığının gözünde sevgili, yaratılış sebebidir, çok değerlidir. Bir garip olan âşık, onun sultanlığının kıymetini bilir ve vuslat diler. Bu onun vazgeçilmez arzûsudur. Sevgiliyi görmek, onun bir bakışına hedef olmakta vuslattır. Bu arzûsuna kavuşmak için âşık, tek sermâyesi olan canını seve seve verir. Onun, hayatta en değerli varlığı canıdır. Herkesin canının kıymetli olduğunu düşünürsek, âşık aslında en değerli malını, peşin peşin sevgiliye sunmaktadır. Candan öte ne vardır ki?

Yâr satmaz nidelüm vaslı meta'ını bize
Nakd-i cânı virürüz gerçi ana dest-be-dest (G. 25-3)

b- Cübbe (cübbe-i cân)

Cübbe, (evvelce) sarıklı din adamlarıyla, bâzı yaşlı kimselerin giydikleri, uzun üstlük anlamındadır.

Cân, tende emânettir. Topraktan yarattığı bedenimize can veren Allah (cc), emânetini bir gün geri alacaktır. Canın, bir kıyafet olan cübbeye teşbihi bu sebepledir. Kıyafetler de giyilir, kullanılır ve vakti gelince çıkartılır.

Le'alden tükmedür gûya takılmış cübbe-i câna
Görinen sînem üstinde nigârun kanlu peykânı (K. 34-24)

c- Rişte (rişte-i cân)

Can, kimi zaman da ipe teşbih edilir. Bu ip, sevgilinin aşkıyla yanan, eriyen mumun içindeki bir ip, gam çekmekten düğüm düğüm olan bir ip veya gözyaşı incileri dizilen bir ip de olabilir. Cânın, düğüm düğüm olan can ipi, çektiği sıkıntılardan dolayı bu hâle gelmiştir.

Girihler var durur gamdan çözemez rişte-i cândan
Felek 'ıkd-ı süreyyâdan eger idinse dendânı (K. 34-29)

ç- Hüdhüd

Hüdhüd, ibibik ve çavuş kuşu da denilen bir kuştur. Hazreti Süleyman'la, Belkıs arasında haber getirip götürerek, onların evlenmesine vesile

olmuştur.Revânî'de âşığın canını hüdhüde teşbih etmiştir. Can hüdhüdü, âşık ile Süleyman'ın (sevgili) iletişimini sağlamak için acele etmektedir.

Sen Süleymân-ı zamâna hâlümi 'arz itmege
Benden ön bu hüdhüd-i cân irmege eyler şitâb (G. 23-8)

C. SİNE

1) Umûmi Olarak Sine

Âşığın sinesi, çektiği acılardan dolayı yaralı, kanlar içindedir. Bu yaraların kaynağı, sevgilinin gamzesi, kirpik okları, cevr ü cefâsı, ayrılık derdinden doğan gam ve kederdir. Bu çekilen acılar, aşığın sinesini şekilden şekile sokar. Sine, dertlerin yuvasıdır. Şerha şerha olmuştur. Rengi de, kan kırmızı veya yaralardan göğermiş haldedir.

Seng-i mihnetden gögermiş pâre pâre sînemi
Seyr kılsın bâg-ı 'ışkun görmeyenler sûsenin (G. 311-3)

2) Sine İle İlgili Benzetmeler

a- Sanduk (sine-i sanduk), dükkân

Sinenin sandığa teşbihi, içinin, sevgilinin gamı ve kederiyle dolu olmasındandır. Bu sandık, acı ve ızdırâbın ürünleriyle doludur. Âşığın çektikleri bu sandıkta saklıdır. Sevgili, dünyanın zevk ve safâsın sürendir. Âşık ise tam tersi bir vâziyettedir. Sevgilinin, anlatmakla bitmez güzellikleri onu vazgeçilmez yapar. Hangi vasfı medhedilse, kelimeler yetersiz kalır.

Sandûk-ı sîne toptolu medhün cevâhiri
Arz eylesem sana nola ey şâh-ı kâmkâr (K. 5-45)

Bazen de bir dükkâna teşbih edilen gönülde, aşk ateşinde ciğer kebâbı yapılır. Aşk ateşiyle, âşığın yanan sinesindeki yangının şiddeti anlatılır.Gam ve kederden yanan âşığın ciğeri de, bu yangından nasîbini alır. Gönülden, diğer organlara sıçrayan yangın, et kebâbı pişirir hâle gelir. Âşığın bedeni, kebâp olmuştur.

Sîne dükkânında asdum âteş-i ışka ciger
Kandadur yanuma gelsün tâzbe biryân isteyen (G. 296-3)

b- Def, kopuz

Sinenin, defe teşbihi, defin döğülerek ses çıkarmasının, âşığın sinesini yumruklaması olayına teşbih edilmesindendir. Kopuz da, tellerine vurulunca inler, âşıkın göğsü de aşk acısı yarasıyla hastadır, inler.

Âşıkun gibi döger dâyireden gögsini def
Her ne dem cevrün elinden ki gele zâra kopuz (G. 154-3)

c- Virâne

Âşığın sinesi virânedir. Çünkü, yıkık, döküktür. Aşk derdiyle şerhâ şerhâdır, düzensizdir. Yağmalanmıştır. Tıpkı bir virâne gibidir. Fakat, bu virâne sevgilinin aşkı gibi, mühim bir hazineyi barındırır.

Çıkdı sînenden Revânî yine bir sîmîn - beden
Şimdi gördüm genc çıkdugını ben vîrâneden (G. 262-5)

ç- Sine-i pür-sûz, sine-i sûzan

Âşığın sinesi yanmaktadır. Ateşle doludur. Bu, sevgilinin vasıflarından kaynaklanan aşk ateşidir. Âşığın gönlünün, değişmez tablosudur. Bu ateş, onun gururudur. Âşık, hiçbir zaman bu ateşten yakınmaz. Onun canını alan da, ona can veren de bu aşk ateşidir.

Derdümi anladılar sîne-i sûzânumdan
Bildiler mest idügüm çâk-i girîbânumdan (G. 261-1)

d- Kızıl altın

Âşığın sinesinin kızıl altına teşbihi, hem renginden hem de değerli oluşundan kaynaklanır.

Sine kızıl altına benzer. Çünkü, aşk derdiyle kanlar içindedir. Kirpik okları, dert ve keder, sineyi kızıl kana boyamıştır. Altın kadar da değerlidir. Çünkü, sevgilinin cevr ü cefâsı ile güzelliğini taşımaktadır. Sine, sevgiliden gelen her türlü etkiye kucak açmıştır.

Sîmin bedenlerle sinem kızıl altundur
Sarrâfi durur çeşmüm gönlüm mihenk olmışdur (G. 49-4)

Ç. GÖZYAŞI (Yaş, eşk, girye)

1) Umûmi Olarak Gözyaşı

Gözyaşı, âşığın hâlini arz eden mühim bir unsurdur. Rengi, şekli, parlaklığı, hareketliliği, çok oluşu sebebiyle çeşitli teşbihlere konu olur. Kânlı gözyaşı, âşığın ciğerinden gelir, yüzüne akar ve yere damlar. Beyaz veya kırmızılığıyla inciye, gümüşe, lâ'le, yâkûta, mercana teşbîh edilir. Gözyaşı çok döküncede sele, deryaya teşbih edilir.

Âşığın gözleri çeşme olmuş, sevgilinin ayağına gözyaşı selleri akıtmaktadır.

'Aynumdan iki çeşme revân oldı kapunda
Ayaguna ey serv-i revân hiç haberün yok (G. 193-3)

2) Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

a- Kanlı yaş, eşk-i hunin, gonca

Fazla ağlamaktan dolayı gözyaşı kanlı akar. Kanlı gözyaşı aynı zamanda katil, cân düşmanı mânasına da gelir. Kanlı yaş, sevgilinin dudağının gözdeki aksine, şarâba, la'l veya mercâna, yâkûta; bütün vücudu kaplayan kanlı yaş elbiseye; sevgilinin yanağının iştiyâkıyla akan kanlı yaş, bahârda bulunan ırmağa; sarı yüzdeki kanlı yaş, za'ferân arasında bitmiş lâleye veya sevgiliye kan ile yazılmış hasret mektûbuna teşbih edilmiştir. [1]

Revânî'de, gözyaşının kanlı aktığını belirtir. Kirpik ucundaki gözyaşı, gül fidanı üzerindeki goncaya teşbih edilir.

'Aceb mi kirpügüm üzre yir itse kanlu yaşum
Virür nihâl-i güle çünki zib ü fer gonca (K. 29-17)

b- Mercân (tesbîh-i mercân)

Âşığın gözyaşının mercâna teşbihi, renginden dolayıdır. Revânî, damla damla akan kanlı gözyaşlarını, mercândân yapılmış bir tesbihe teşbih eder. Bu mercanları cism ipine dizen âşığın gözleridir. O gözler ki, sevgilinin gözleri ile vuslatı yakalayınca, parça parça olan gönül köşkünden taşan kanları cism ipine dizer.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.225.

Gözüm bu rişte-i cisme ko düzsün eşk-ı hûnînin
Sanasın şeyhdür almış ele tesbîh-i mercânı (K. 34-25)

c- Lâlezar

Âşığın kanlı gözyaşları sel gibi olunca, çok geniş bir alana yayılır. Şekil ve renk itibâriyle, bu kanlı yaşların görüntüsü lâle bahçesini andırır. Âşığın hâli, tüm cihâna âyandır. Bu tablo, savaş sahrasına gelen bâhar mevsimine teşbih edilir. Çünkü, kanlı yaşların bütün cihânı kapladığı ifâde edilir. Lâleler de baharla açar. "Savaş sahrası" ifâdesi aşığın, sevgilinin vuslatı için verdiği mücâdeleleri anlatır.

Bu kanlu yaşlar ile cihân lâlezar olup
Sahrâ-yı rezmi itdi yine nev-bahâr feth (K. 3-18)

ç- Âb , bâran

Âşığın gözyaşı, sıvı olması ve sevgili için akmasıyla, değerli olması sebebiyle güzel suya teşbih edilir.

Göz yaşıyla âhuma bakmaz niçün ol bî-vefâ
Ey gönül mergûb olur her yirde hûb âb u hevâ (G. 8-1)

Yağmur bereket getirir, yağdığı yer yeşerir, canlanır. Âşığın âhı şimşek, kirpikleri bulut, gözyaşları yağmur olur. Yağmurun yağması, yoğunlaşan nem yüklü bulutların hafiflemesini sağlar. Yağmur sonrası tâbiat rahatlar, etrafın tozu, kiri temizlenir.

Gözyaşının akışının şiddeti, onun yağmura teşbih edilmesine sebeptir. Yağmur gibi akan bu gözyaşları, nâz servisi olan sevgilinin kûyunun bâğını, taze tutmak için akmaktadır. Âşığın aşk acısında gözyaşı dökmesi, hüsn ü talil sanatı kullanılarak güzel bir nedene bağlanmıştır.

Kûyunun bâgını tâze tutmaga ey serv-i nâz
Kirpügüm ebr-i siyeh eşküm durur bârân ana (G. 9-2)

d- Mâcerâ

Gözyaşının mâcerâya teşbihî, onun hayat hikâyesini ifâde etmek amacıyladır. Çünkü gözyaşı, oluşum sebebi, oluşum aşaması, oluşum mekânı, oluştuktan sonraki şekli ve etkileriyle incelenip, araştırılması gereken bir hayat hikâyesine imza atar.

Göz yaşı mâcerâsını 'arz itmege sana
Yazdum kapunda surh ile bir beyt-i âbdâr (K. 5-24)

e- Nil

Sevgili, güzelliği ile Mısır ülkesine teşbih edilirken, bu ülkenin büyük bir nehri olan Nil'de, âşağın, sevgili uğrunda döktüğü gözyaşlarına benzetilmiştir.

Nola kûyunda gözüm yaşını seyr eyler isen
Nil ile hûb olur çünki temâşâ-yı Mısr (G. 50-3)

f- Harman tânesi

Âşık, sevgiliye yakarış için her seher gözyaşı döker. Dökülen gözyaşı taneleri harmanda bulunan nebat taneleri ile ilişkilendirilmiştir. O taneler ki insanın karnının doymasını ve yaşamasını sağlarlar.

Hâsılum bâd-ı hevâ âh-ı seher-hîzümden
Yaşumun katreleri dâne durur hırmenüme (G. 373-8)

g- Öksüz, yetim (eytâm)

Âşık, sevgili için gözyaşlarını sel edip akıtsa da, bir türlü sevgilinin lütfuna nâil olamamaktadır. Onun uğruna döktüğü gözyaşları bile, sevgili sahip çıkmadığı için öksüz ve yetim kalmıştır.

Gözden düşüp eytâm-ı yaşum kaldı ayakda
Üftâdelerün hâlini sultâna disünler (G. 143-5)

D. KİRPİK

1) Kirpik İle İlgili Teşbihler

a- Siyah bulut

Revânî Divânı'nda da aşığın kirpikleri, gözyaşlarının akmasını sağlayan siyah yağmur bulutlarına teşbih olunur.

Kûyunun bâgını tâze tutmaga ey serv-i nâz
Kirpügüm ebr-i siyeh eşkûm durur bârân anan (G. 9-2)

E. CİĞER

1) Umûmi Olarak Ciğer

Aşığın ciğeri yaralıdır. Akıttığı kanlı yaşlar ciğerinden gelmektedir. Bunun sebebi ise mâlûmdur. Ciğer kanı, şarâba ve bâdeye de teşbih edilir. Âşığın yüreğindeki aşk eskidir, temeli bezm-i eleste uzanır. Fakat, ciğerdeki yara her dem tâzedir. Âşık ciğerindeki bu yaralardan memnûndur. Şikâyet etmez. Bilâkis sonlanmamasını arzular.

Ciğer, aşk ateşiyle yanıp yakılmaktan kebâp olmuştur.

Sine dükkânında asdum âteş-i 'ışka ciğer
Kandadur yanuma gelsün tâzbe biryân isteyen (G. 296-3)

F. YAKA

1) Umûmi Olarak Yaka

Âşığın yakası, hiçbir zaman bir araya gelmez. Çünkü, çektiği acılardan yanıp yakılan bağrı, yakasını parçalamasına neden olur. Yakasını çâk eylemiş âşık görüntüsü, âşığın en çok tasvir edilen hâlidir. Yakayı çâk edecek hâle gelmiş olmak ise, çekilen derd ve belânın şiddetini sorgulatır.

Sînesi dâgın Revânî lâleveş 'arz itmege
Germ olup gül meclisinde yakasın çâk eylemiş (G. 167-5)

D. MADDÎ VE MÂNEVÎ HALLER

A. ÂH, FERYÂD, FİGÂN, NÂLE

1) Umûmi Olarak Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âşığın âhı; ateş, duman ve rüzgarla birlikte gökyüzüne yükselişi, ince, uzun şekli, hızlı hareket edişi gibi özellikleri ile ele alınır.

Âşık, sevgilinin kûyunu mekân tutmuştur. Onun ayrılığına dayanamayıp, aşk acısıyla âh ve feryâd eder. Âhı göklere yükselir. Âh ateşinin şiddeti, cehennem ateşini bile aratmaz. Bu inleyişe, yıldızlar bile dayanamamaktadır.

Bu âh ve feryâd, sevgiliye nağme gibi gelir. Cevr ü cefâsını aslâ azaltmaz. Âşığa ettiği eziyet, onun gururudur.

Âh (ol), yazılış itibâriyle de değişik şekillerde tasavvur edilir. "Elif" harfi sevgilinin boyuna, "he" harfi de güneşe teşbih edilir. Kimi zaman da "elif" ve "he" harfi, âşığın sinesindeki dağa, yaralara teşbih edilir. Sevgili pâdişah olunca, âşığın âhı da, sevgilinin önünde giden tuğu veya sancağı olur.

Feryâd ve figân etmek, âşığın en doğal halidir. Onun, aşk ateşiyle yanan bağrından yükselen nâleler, iniltiler, nasıl bir kutsal aşka düştüğünün haklı gururunu temsil eder.

2) Âh, Feryâd, Figân ve Nâle İle İlgili Benzetmeler

a- Ceres (çan)

Çan, işaret vermek için çalınır. Arapçası olan "ceres" sözü edebiyatımızda şan ve şöhret timsâli olarak da çok geçer. Eskiden, göç zamanları herkes uyansın diye ceres çaldırılırmış.

Âşık ta, yokluk menziline doğru yol alırken, feryâd ve figân eyler.

Âşığın figânı, çan sesine teşbih edilmiştir. Bir nevî, bu figâna kutsallık kazandırılmıştır. Âşığın feryâd ve figânında kararlı olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun doğru yol olduğuna, bu yoldan sapılmamasının gerekliliğine değinilmiştir. Yolun sonu da tasavvufî anlamda yokluğa çıkmaktadır.

Sen ceres gibi figân eylemegi terk itme
Çün fenâ menziline bağlanur âhir mahmil (Mer. Sul.Mah. I-3)

b- Hâme, devât

Âh, (ol) yazılış şekli itibâriyle kaleme ve devâta teşbih edilmiştir. Sevgilinin cevr ü cefâ yükünü taşıyan âşık, derd ile dolunca âh çeker ve hafiflemeye çalışır. Bu çekilen âh, gönülden, ciğerden gelen siyah bir dumanın, cihânın yüzünü karartmasına neden olur. Âh dumanının siyâhlığı, âşığın içindeki yangının şiddetini yansıtmaktadır.

Dûd-ı âh ile cihân yüzi olup yine siyâh
Görinür hâme devâtıyla bana sûret âh (Mer. Sul. Mah. II-1)

c- Bülbül inlemesi

Âşığın âh ve nâleleri, bülbülün gül için çektiği âh ve nâlelere teşbih edilir. Bülbülün bu inleyişleri, ağlayışları güle ne zarar verir ki? Aksine, gülün kıymetini artırır. Âşığın aşk derdiyle âh çekmesi, kendinden geçmesi sevgilinin güzellikleri karşısında bîçâre kalmasındandır. Bu nâleler, bir nevî, sevgilinin kusursuz yaratılışının onayıdır.

Usanma âh u nâlesini ‘âşıkun görüp
Bülbülden ey sanem göre mi hîç ziyân gül (K. 17-26)

ç- Halka, kâkül

Âh, âşığın gönül yangınından yola çıktığı için dumanı vardır. Bu duman göklere yükselir. Aya yaklaşır, halka halka bir görüntüsü vardır. Ayın üzerine düşen bu halka halka dumanlar, sevgilinin aya benzeyen yüzündeki, zülf kıvrımlarına teşbih edilir.

Halka halka dûd-ı âhum mâha k’olmışdur karîn
Ârız-ı dil-berde kâküllerdür olmış çîn çîn (K. 24-23)

d- Seher-hîz (ah-ı seherhîz), sehergâh (âh-ı sehergâh)

Sevgilinin kûyunda, geceleri gündüz eden âşık, seher vakti de ayaktadır. Seher vakti edilen dûaların daha mâkbûl olduğu bilinir. Âşığın âhı da, seher de uyanır. Yani âşık, seher vakti aşk acısıyla yanan gönlünün âhını, Allah’a iletir. Bu bir yardım

talebidir. Sevgilinin lûtfuna mazhâr olmayı diler. Seherde edilen dua, dökülen yaş daha makbûldür.

Hâsılum bâd-ı hevâ âh-ı seher-hîzümden
Yaşumun katreleri dâne durur hırmenüme (G. 373-8)

e- Saltanat kûsı

Âh, figân ve feryâd, âşığın çilesinin, dayanılmaz hâle gelince yeryüzüne yansıyan müzikâl bestesi...

Kûs, eskîden savaşlarda, alaylarda çalınan büyük bir davuldur. Padişahların da bir saltanat kûsı bulunur. Gerekli alaylarda, savaşlarda kullanılırmış.

Âşığın âh ve feryâdının saltanat kûsuna teşbihi, çıkardığı ses ile bütün cihâna aşk acısını ilân etmesindendir. Âşığın gönlü, zaten savaş meydanıdır. Gamze oklarıyla, gönül tahtı sultan tarafından fethedilmiştir. Bu zaferin ilânı ise saltanat kûsı tarafından yapılır.

Pâdişâhum sanma feryâd eylerem kûyunda ben
Saltanat kûsın çalar bu âh u efgânum sana (G. 2-4)

f- Yel

Âh, rüzgâra teşbih edilir. Âşık âh çekince kıvrım kıvrım göklere uzanan âh, âşığın kendinden geçtiğine, âşkından sarhoş olup kendini dağıttığına işaret eder. Sabah vakti çekilen âh, âşığın sabrını tükettiğine işarettir. Âşık sabır harmanını, âh çekerek bu âhın yeline verir.

Virdüm yile 'ışkunla bu dem hırmen-i sabrı
Gendüm tagıdup âh-ı sehergâha sıgındum (G. 244-4)

g- Zincir kemend

Âh, halka halka bir görüntü arz ettiği için, zincire teşbih edilmiştir. Bu dünya Leylâ'nın işrethânesi, Mecnû'nun çektiği zincire benzer nâleler de, bu işrethânenin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Oldı 'işret-hâne-i Leylî bu kasr-ı âbgûn
Nâle-i zencîr-i Mecnûndur sadâ-yı erganûn (G. 259-1)

Âşık, kıvrım kıvrım olan âhının dumanını, kemende teşbih eder. Bu kemend ile âhu gözlü güzelleri avlayacaktır.

Hep gözi âhûları ey dil şikâr itsem gerek
Dûd-ı pîç-â-pîç-ı âhumdan kemendüm var iken (G. 276-3)

Âşığın âhının dumanı, çarhın gözünü yaşartır. Yağmur bile bu sebeple yağar.

Âhum dütününden yaşarupdur gözi çarhun
Gökden yire sanman ki iner katre-i bârân (G. 284-2)

B. YARA (Dag)

1) Umûmi Olarak Yara

Yara, sevgiliye duyulan aşkın, hasretin sonucunda, sevgilinin cefâlarla dolu muamelelerin mahsûlüdür.

Âşığın vücudu, bağrı, sinesi, canı, gönlü, yüreği, ciğeri yaralar içindedir. Bu yaraların sebebi, sevgili ve felektir. Sevgili, gamze okları ve diğer güzellik unsurları ile, âşığının kendini sürekli bir şekilde paralamasına nedendir.

Sevgili, âşığa merhamet etmez. Âşığın sinesindeki yaralar da kan ağlar. Yara siyah renkli, yuvarlak, delik veya elif şeklinde bir yarıktır. Her zaman kanlıdır. Bu münasebetle elif çekmek, dağ çekmek, dâğ urmak, kanına girmek deyimlerine yer verilir.

Âşığın yaralı gönlünün merhemi, sevgilinin cevr ve cefâsıdır. Derdi veren, dermanın da kaynağı olur. Bu yaralar âşığın gururudur. Onları, cihâna değişmez.

2) Yara İle İlgili Benzetmeler

Necâti Bey Divânı'nda yara, rengi ve şekli itibâriyle çeşitli şekillerde tahayyül edilmiştir. Bunlar, elif, âğız, berg-i gül, sıfr, möhr, nişan. [1]

Hayâli Bey Divânı'nda ise yara; al otağ, lâle, gül, meyve, nârlık, çerâğ, hil'at, tâvûs, kuş yuvası, pencere, göz, damga, biryân, elif, he, sıfr, yılan, devât vb. unsurlara teşbih edilmiştir. [1]

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s.233.

Revânî Divânı'nda da, âşığın gönül yaralarının şekli ve rengi hususunda bilgi veren, benzeri ve aynı teşbihler mevcuttur.

a- Tâc

Âşığın gönlündeki yaralar, dert ve belâ memleketine sultan olan gönlün, saltanat tâcıdır. Gönül, dert ve belâdan başka bir şeye ev sahipliği yapmaz. Sevgilinin kirpik oklarıyla kuşatılan gönül, derdi, acıyı iyi tanır. Gamın, kederin, yaraları kendine baştacı yapmış padişâhıdır.

Sultân-ı mülk-i derd ü belâ olmasa gönül
Sînemde tâze dâg ile olmazdı tâcdar (K. 5-23)

b- Mâh

Âbdâllar, aşk ile kendilerinden geçip, göğüslerine ay şeklinde dağ vururlarmış. Revânî, dağı (yarayı) aya benzetirken, çarhı da, göğsüne dağ vurmuş abdâla teşbih eder.

Çarh abdâlun durur göğsine mâhden urdı dâg
Egnine dervîşvâr almış bulutdan bir nemed (G. 44-3)

c- Elif

Sinedeki elif (1) ve sıfır (0) şeklindeki yaralar, âşığın aşk acısıyla çektiği âh (ol)'a tekabül eder. Sinedeki elif şeklindeki yaralar, aşk menziline ulaşmak için, aşığın gideceği yollar olarak da tahayyül edilmiştir.

Ko beni sînemün üstinde elifler çekeyin
'Işk ser-menziline irmek için yollar olur (G. 87- 4)

ç- Kızıl otağ

Sevgili, aşk şâhıdır. Herşey onun etrafında döner. Âşığın yaşama sebebi, ona kulluk etmek, onun memnûniyetini kazanmaktır. Memnûniyetinin, ilgisinin alâmeti, olumsuz bir davranış olsa bile... Sevgilinin kirpik okları ve aşk acısıyla, âşığın sineye çektiği dağlar ile paramparça olan gönül, kana bulanıp, kızıl bir renk almıştır.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.402-408.

Bu kanlar içindeki gönül, sevgiliden başkasını barındırmaz. Onun derdiyle, bu hâle gelmiştir. Âşık, sevgilisini gönlünden çıkarmaz. Revânî de âşığın gönlünü, sevgiliyi yaşatması ve kanlı renginden dolayı, sevgilinin kızıl otağına teşbih eder.

'Işk şâhınun fezâ-yı dil ki menzilgâhıdur
Tâze dâğı sînemün kızıl otağıdur (G. 48-3)

C. GAM, MİHNET, ELEM

1) Umûmi Olarak Gam, Mihnet, Elem

Âşık, sürekli olarak gam, keder, mihnet, elem, dert ve belâ içindedir. Bu hâl, âşık için bazen olumlu bazen de olumsuz telakkî edilir. Aslında âşık gam ve kederden bıktığını ifâde ettiği anlarda bile, sevgilisinin, kendisine bu yönde iltifât ettiğine dikkat çeker. Yâni, satan da memnûndur, alan da. Çünkü, sevgilinin âşığını gam çölüne atması şânındandır. Âşık da, iyi bir âşık olduğunu, sevgiliden gelen derde belâya katlanarak gösterir.

Âşık, gam köşesinde hasta ve bîçaredir. Gönlü ateş içinde yanar. Beli, gam yükü ile bükülmüştür. Onu bu dertten kurtaracak, daha doğrusu onun bu dertlere katlanmasını sağlayacak gıda, yine sevgilinin gamıdır. Aşk yolunda sabır gereklidir. Çünkü, gamsız bir aşk düşünülemez. Ferhât, Mecnûn, Kerem vb. âşıklar da, çektikleri gama sabretmeleriyle ünlenmişlerdir.

Âşık dert ve gamın tesiriyle kendini kaybeder. Revânî de olduğu gibi, gam gidermenin yolu içki içmektir. İçki içmeli ki, elem deryâsı zevrâk-ı bâde ile geçilsin.

Rind ve zâhid, gönüllerinde aşkın gamını, kederini taşıma yönünden ortak olsalar da, gama ve kedere katlanma amacı ile yapılan davranışlarda birbirlerinden farklıdırlar. Rind meyhânede, zâhid ise ibâdethânede teselli arar.

2) Gam, Mihnet Elem vb. İle İlgili Benzetmeler

a- Yıkıcı

Rind olan, gönlünü gam, mihnet ve elemin tahribatlarından kadeh sâyesinde korur. Kadeh, âşığın gönül hânesine göz kulak alan bir koruyucudur. Âşık, aşk derdiyle yandığı için meylere meyleder, sarhoş olur. Gam ve mihnetinin acısını

hafifletmek ister. Yoksa, gönül mülkünün bu zulme dayanacak hâli kalmaz. Âşık sarhoş olunca, gam ve kederin gönle verdiği acıyı fazla hissetmeyecektir.

Dil hânesin yıkardı gam ü mihnet ü elem
Tutmasa göz kulak ana ger her zamân kadeh (G. 37- 4)

b- Misafir

Gam ve keder, âşığın gönlünün misafiridir. Gönül de, bu misâfirleri ağarlayan hândır.

Misâfirperverlik, çok mühim bir gelenektir. Tanrı misâfirini ne kadar iyi karşılar, ona ne kadar iyi hizmet ederseniz, o kadar kıymetli olursunuz.

Dâyimâ sendedür müsâfir-i gam
Benzer ey dil 'imâret olmışsın (G. 295-5)

Ç. DERT

Âşık, dert yüküyle dolu gönlü ile aşk yolunda ilerler. Dert onun hem derdi, hem de merhemîdir. Çünkü derdin kaynağı olan sevgili, âşığın yaşama sebebidir. Kul olan, sultanının her türlü ilgisine "başım üstüne" der.

Âşık, yüreği aşk yaralarıyla dolu olan, dertli bir gâriptir.

Bir bagrı başlu yüregi dertlü garîbdür
Senden revâ degül ki bula inkisâr serv (K. 28-22)

D. KAHR, CEVR , CEFÂ

1) Umûmi Olarak Kahr, Cevr, Cefâ

Sevgili, devamlı olarak cevr ve cefâ eder. Âşık da buna lutûf olarak bakar ve sabır gösterir.

Hayâli Bey Divânı Tahlili'nde de değinildiği gibi, cevr ü cefa daha çok gamze ve bene aittir. Bilhassa ben, cefâ ilminde emsâlsizdir. Âşık, sevgiliden lûtuf istese de o merhametsizlik eder. Bu da sevgilinin şânındandır.

2) Kahr, Cevr, Cefâ İle İlgili Benzetmeler

Hayâli Bey'de cefâ, kılıç, ok, taş, meyve, şerbet gibi hem acı veren hem de tatlı olan iki zıt unsura teşbih edilmiştir. Çünkü, kahr, cevr ve cefâ âşığı hem harâb eder, hem de sevgilinin ihsânı olarak algılandığı için mutlu eder.

a- Bâd

Revânî, sevgilinin kahrını rüzgara teşbîh eder. Bu rüzgar, âşığı ürkütür. Gam çölündeki âşık, sevgilinin hiddetlenip de kahr rüzgarını üzerine salmasından korkar, titrer. Bu nedenle, kulluk görevlerinde kusur edip, sevgilisinin öfkesine hedef olmak istemez. Onu memnûn etmek amacındadır. Çöldeki rüzgar, çöl yolcusunu perişân eder. Âşık da, bu fırtınanın kopmaması için çalışır.

Bâd-ı kahrundan şu denlü usanur sahrâda kim
Her nice yıl ise havfinden şehâ ditrer çemen (K. 23-17)

b- Sevgili

Cefâ ile sevgili bir bütündür. Revânî de bu sebeple, sevgiliye "cefâ-pîşe" diye hitâp eder. Âşığa durmadan cefâ eden, zâlim, gaddar bir sevgili tablosu çizer. Zâlim sevgilinin gaddarlıkları, âşığın gönlünü şekilden şekle sokar. Sevgili, âşığının kendine olan sadâkatinden endişe duymak istemez. Endişelenirse, daha çok zulmeder.

Benefşe nice açar gönlüm ey cefâ-pîşe
Anahtar ile açılmaz kilîd-i endîşe (G. 325-1)

7. RAKİB (Âdû, hasm, hasûd)

1) Umûmi Olarak Rakîb

Râkib, sevgili ve âşıkla birlikte ele alınan üçüncü tiplemedir. Sevgili ile âşığın arasını açtığı için dâima menfî şekilde anılır. Âşık tarafından it, eşek, yılan, diken, baykuş, nâmerd, kâfir, şeytân, Kızılbaş, Yezid, düşman, domuz, miskin, yüzü kara, bî-dîn vb. sıfatlarla anılır. [1]

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.423-426. / ÇAVUŞOĞLU,Mehmet: age., s.242-246.

Râkîb, sevgili ile buluşur. Sevgiliye, âşık hakkında yalanlar söyler. Aralarını açar. Âşığın, sevgilinin kûyuna yaklaşmasına engel olur. Kendisi, sevgili ile meclis kurup şarâb içer, sevgilinin çeşitli iltifatlarına mâzhâr olur. Bütün bunları yaparken, âşığın karşısına geçip ona güler. Âşığın yaralarına tuz basar. Rakib, bu dünyada âşığa asla huzur vermez. Âşık, onun varlığından dolayı sevgiliye olan aşk ibâdetini bile rahat rahat ifâ edemez. Klasik divân edebiyatı şairlerinden Sâbit :

Meydâna geldi na'ş-ı rakîb-i nemîme-sâz
Kıldım huzûr-ı kalb ile ömrümde bir namâz

beyitiyle , "rakibin ölüsü musalla taşına geldi de, ömrümde gönül rahatı ile bir namaz kıldım" demiştir.

Revânî'ye göre rakib, gül fidanından ne anlar ki? Gülü yılan gibi görür. Goncasını yılanın başı, dikenini de dili sanar.

Nihâl-i gül gözine hasmunun yılan görinür
Ki hârı dil oluban oldı ana ser gonca (K. 29-25)

Râkib aynı zamanda çok da korkaktır, güçsüzdür. Savaşmaktan korkar. Yalan dolan söyleyerek, amacına ulaşmaya çalışır.

Hasma ejder görinür cenk içinde tîri
Nizesi sâyesidür çeşm-i 'âdûya erkam (K. 21-21)

Âşık, rakibi sevgilisinden kıskanır. Sevgili yolunda cevr ve cefâ çeken kişinin yalnız kendisi olmasını arzular. Başka birinin, sevgiliye âşık olup da sinesini dağlamasına bile tahammül edemez.

Sen râkîbün sinesine tîr çekdüğün görüp
'Âşıkun gibi hasedden boynını egdi kemân (K. 25-11)

2) Râkib İle İlgili Benzetmeler

a- Hâr u has

Râkib, çalı çırpıya, çere çöpe teşbih edilir. Çünkü o, çirkinlikleriyle tanınır. Engelleyicidir. Âşığın, sevgilinin vuslatına ermesine mâni olur. Güzel bir bahçede,çer çöp nasıl çok çirkin olarak algılanırsa, âşık ve sevgili ilişkisinde de aşık açısından rakib, aynı çirkinliktedir. Bu çer çöp târmâr edilmelidir.

Tîg ile her yanada perâkendedür 'adû
Seyl ile hâr u has olur elbette târmâr (K. 5-35)

b- Dâl (Arap Alfabesinin Bir Harfi)

Râkîbin dâl harfine teşbihi, sevgilinin semend atının ayağının altına düşmesindendir. Yazılış itibâriyle "semend" kelimesinin son harfi dâldir. Bu harf, şekil olarak da beli bükük bir görüntü arz eder.

Bükülüpdür atunun ayagı altında 'adû
Nitekim düşdi kitâbetde semend altına dâl (K. 18-37)

c- Süfl

Râkib, tortu ve çöküntüye teşbîh edilir. Çünkü, âşık ile sevgilinin arasını açmaya uğraşan hayırsızın biridir. Lûzumsuzdur. Bu nedenle âşık, sevgilinin askerlerinin atları, ağyarı çiğnesin ister. Râkibin lâyık olduğu budur. Lüzumsuz tortu, çöküntü, meclisin en aşağı mekânına atılmalıdır.

Çignesün leşkerinün atı ayagı hasmun
Yaraşur süflenün olursa yiri saff-ı ni'âl (K. 18-38)

ç- Pîl-ten, şîr-dil, tu'me-i kilâb

Râkib, âşık karşısında güçlü görünür. Daha doğrusu âşık, sevgiliye yakınlığından dolayı râkibi, fil gibi kocaman görür. Râkibin gönlünü de, arslan gibi cesur zanneder. Oysa ki, rakîb bir mızrakla köpeklerin bir lokmalık yiyeceği olur.

Hasmun olur ise pîl-ten ü şîr-dil dahı
Şol mâr-ı nîzen ider anı tu'me-i kilâb (K. 2-22)

d- Nâmdar

Âşık, râkibinin ünlü olduğunu, meşhûr olduğunu kabul eder. Çünkü, o sevgiliye daha yakındır. Sevgiliyle daha sıkı fıkıdır. Âşık râkibi kıskanır. Sevgilinin, yaralayıcı olan gamze oklarını râkîbe atmasını kabullenemez. Sevgilinin bütün eziyetine tek başına âşık tâliptir. Râkîb ile ortak olmak istemez. Bu nedenle âşık, sevgiliden, eski âşığı için merhamet dilenir. Artık bu kulunun da yüzünü güldürmesini, râkib gibi kendisine de iltifât sunulmasını talep eder.

Merhamet kıl lutf idüp bu bende-i dîrînüne
Tâ ki sâyirler gibi benden de olam nâmdâr (K. 9-33)

e- Tûp

Âşık, râkibin başını savaş meydanındaki topa teşbih eder. Râkibin başının, âteş gibi olmasını ister. Bu ateş, dumandan cirit sopasını elinde tutar. Râkibin, rahatlıkta olmasını istemeyen âşık, onun da kendi gibi cevr ve cefâ çekmesi için dua eder.

Diler meydân-ı rezmünde 'adûnun tûp ide başın
Ki dâyım dûddan tutar elinde savlacân âteş (K. 12-14)

f- Cehennem

Râkîbin cânı, cehenneme teşbih edilir. Çünkü, o hep kötü işlerle uğraşır. Fitne, fesad kaynağıdır. Cehennemi haketmektedir. Âşık da, hasmının canı içine ölüm ejderhasının girmesini arzular. Çünkü, cehennem olan yer, ateşin mekânıdır. Râkîbin canı da, âteşlere mekân olacak kadar fitne yuvasıdır.

Yir itse cân-ı hasm içre 'aceb mi ejder-i kahrun
Cehennemdür ki tutmışdur şehâ anda mekân âteş (K. 12-15

g- Şeytân

Râkîb, insanı doğru yoldan, hâk yoldan ayıran, fitne fesâd ile gönüllerin doğruluğunu bozan, insanı yaradılış amacından saptıran şeytâna teşbih edilir. Şeytân kötü olanlara değil, iyi olanlara sataşır. Sevgili de aslında melek gibidir. Onu ķandıran rakîbdir. Her insanın şeytanı olduğu için, sevgilinin şeytanı da râkîbdir. O olmasa, sevgili âşığını asla üzmeyecektir. Hep ihsânda bulunacaktır. Şeytân mü'minlerin imânına kasd eder.

Her melek sûretlünün yanında vardur bir rakîb
Ey gönül her âdemün dirler ki bir şeytânı var (G. 92-4)

Dördüncü Bölüm

REVÂNÎ DİVÂNINDA TABİAT ve EŞYA

1- KOZMİK ÂLEM

A) Gökyüzü (Felek, Çarh, Asuman, Sipihr, Gerdun, Fezâ)

a. Umûmi Olarak Gökyüzü

Gökyüzü, Hayâli Bey Divânı'nda ve Necâti Bey Divânı'nda eski astronomi anlayışına uygun olarak ele alınmıştır. Revânî Divânı'nda gökyüzü anlayışı da, çağdaşlarınınkiyle örtüşmektedir.

Eskilere göre gök tabakası dokuz felekten oluşur. Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyâr yıldızdan herbirinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farzolunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin husûsi tabiâtleri, hakim olduğu iklimleri; hakimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey, feleğe isnâd olunmuştur. Çarh da aynı mânâdadır. Kazâ ve kadere itiraz edemeyen şâirler, dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnâd, rûhî tezâhürlerini böylelikle izhâr etmişlerdir.

Astronomi felekiyât ilmince gökler, bir mihver üzerinde dönmektedir. Fakat, bu dönüş şarktan garba, yani tersinedir. Bu cihetle çarh-ı kec-rev, çarh-ı gerdûn, çarh-ı çeb-endâz gibi tâbirler çok kullanılır. Bu tabirler "aksine dönen, aldatan" mânâlarındadır. Felekten şikâyet etmeyen şâir ise, hiç yoktur. [1]

Gökyüzü,gezegenleri, yıldızları, ayı ve güneşi de içine alır. Hepsi, dünya üzerine olan etkilerinden, birbirleriyle aralarındaki ilişkilerden, renk ve görünümlerinden dolayı, çeşitli teşbih ve mecâzlara mevzû olmuştur.

b. Gökyüzü İle İlgili Benzetmeler

1- Kâşâne (köşk)

Gökyüzü, barındırdığı güzelliklerle, sırlarla, içinde eğitim-öğretim yapılan bir köşk gibidir. Pek çok sır ve bilinmeyen mekânıdır.

Kudret-i kasrı içinde çarh bir kâşânedür
'Akl-ı kâmil 'ilmi içre tıfl-ı mekteb-hânedür (Dîb)

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 230.

2- Çengi

Felek, çeng denilen sazı çalan çengiye teşbih edilmiştir. Felek, insan üzerinde olumlu ve olumsuz oyunlar oynar. Genelde olumsuz etkileri sebebiyle her zaman kendinden söz ettirmiştir.

Felek bir çengidür sözdür sadâsı
Ne ragbet çenge olmasa nevâsı (Dîb)

3- Müneccim

Müneccimler, yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkaran, yıldız falına bakan kimselerdir. Felek de, insana oynadığı oyunlarla, kişinin kaderinde belirleyici rol oynar.

Müneccim idi felek kim nücûm ahkâmın
Yazardı safha-i gerdûna idüp istihrâc (Nat – V – 2)

4- Hayme

Felek, çatı şeklinde tahayyül edilerek, içinde yaşanılan bir çadıra teşbih edilir. Renginin mavi olduğu herkesçe bilinir.

Felek ki 'âleme kurmışdı hayme-i nîlî
Sütûnı mihr ü mâh olmış idi ana kumâc (Nat – V - 4)

5- Sofra

Çarh, içinde barındırdığı yıldızlar, gezegenler dolayısıyla bir sofraya teşbih edilmiştir.

Ay ile gün getürdi iki nûrdan tabak
Çarhun sımâtına sıga mı bu pişen yemek (Sûr – III - 4)

6- Atlas

Dokuzuncu feleğe, orada hiçbir oluşum olmadığı için atlas adı verilmiştir. Üzeri işlenmemiş, desensiz düz kumaşa da atlas denildiği için, gökyüzü de perde, çâdır vs. teşbîh olunur.

Gerdûn ile şafak mı bu yahod saçu içün
Birisi al atlas u biri yeşil benek (Sûr – III - 2)

7- Ejdeha

Çarh, insanları yiyen bir canavara teşbih edilir. Ebem kuşağı da onun ağzıdır.

Bir ejdehâ durur ne umarsuz bu çarhdan
Kavs-ı kuzâh ki görinür ana dehân imiş (Mer–Sult. Almş. I-7)

8- Keman

Felek, insanı yaralamak için hazır bir ok gibidir. Onun belâ ve mihnetine marûz kalan nişân ise insanoğludur.

Tîr ü belâ vü mihnete âdem nişân imiş
Dest-i zamânede bu felek bir kemân imiş (Mer-Sult.Almş.I-1)

9- Tâb-hâne

Felek, matbaaya teşbih olunur. Çünkü felek, insanların kaderini yazar.

Bir tâb-hânedür felek-i lâciverd-nakş
Bir iki üç gün anda kişi mihmân imiş (Mer–Sult. Almş. I-5)

10- Sayfa, defter

Çarh, üzerinde yıldızların ve gezegenlerin, insanların tâlihini yazdığı bir sayfadır.

Safha-i çarha 'utârid yazmasa eş'ârumı
Encüm – efşân eyleyüp çekmezdi cedvel keh-keşân (K. 25-29)

11- Sadef

Felek, içinde inciler bulunan sadefe teşbih edilmiştir. O inci ve cevherler, dünyayı süsleyen Revânî'nin şiirleridir.

Güher-i nazmum ile buldı şeref devr-i felek
Kadri artar sadefün olsa içi dürr-i le'âl (K. 18-46)

12- Avcı

Felek (gerdûn), hedefi belli olmadan döner durur. Bu dönüşü sırasında pek çok kişinin kaderini tayin eder. Onların canını yakar. Kendine kul edinir.

Bin yıl dahı dönerse bu gerdûn-ı bî – nişân
Her günde olur itse hezârân hezâr feth (K. 3-13)

13- Sipihr-i sa'âdet

Sipihrden pek nâdir, saadet verici olarak bahs olunur. Gökyüzündeki güneş, lâ'l taşını, ciğer kanı ile bulandıktan sonra kıpkırmızı etmekteydi. Yani gökyüzü, taşı la'l yaparak onu değerli kılmıştır.

Eyâ sipihr-i sa'âdet sen ol güneşsin kim
Şu'â-i himmet ile la'l idersin ahcârı (K. 33-37)

14- Pervâne

Felek, dönmesi sebebiyle, mum etrafında dönen kelebeklere teşbîh edilir.

Ey şevketün çerâgına pervâne nuh felek
Vey bezm-i 'izzetünde kamer zer-nigâr şem' (K. 13-13)

15- Ders-hâne

Felek, içerisinde nüktedânlık ilmi de öğretilen bir ders-hâneye teşbih edilir. Çünkü, olup biteni ancak bu ilimleri öğrenen seçkin kişiler anlayabilir.

Bu ders-hâne-i felek içinde yok durur
Zihn-i latîfî gibi anun nüktedân-ı 'ilm (K. 22-7)

16- Süs taşı

Gökyüzü, mavi rengi dolayısıyla, süs taşına teşbih olunur. Revânî, şiirini överek gökyüzünün maviliniğinin, şiiriyle dolup taşmasından kaynaklandığını belirtir.

Sıyt-ı eş'ârum Revânî tutdı dünyâyı tamâm
Güm güm ötdügi budur bu günbed-i pîrûzegûn (G. 260-5)

17- Kafes

Çarh, içinde tûtînin hapsolduğu bir kafese teşbih olunur. Can bir tûtîdir. Fakat, özgürlüğü feleğin 9. katı ile sınırlıdır.

Ne tûtîdür 'aceb cân kim ana 'arş âşiyân olmış
Bu çarh-ı âbanûsî kim görinür bir kafesdür bu (G. 313-4)

18- Kişi

Çarh, çoğu beyitlerde bir şahıs oarak ifâde edilir. Bu şahıs, kimi zaman insanların yüzüne tükürür (yağmur olarak) (s. 26), kimi zaman mecliste elinde kadehle dolanır (s. 122), kimi zaman da mecliste etek etek güller saçar (yıldızlar), (s. 21). Gök gürültüsü onun çektiği "âh" olur (s. 27); kej-rev olduğu için, hep hile ve oyun yapar (s. 29) Feleğin dokuz olması sebebiyle, sevgilinin kûyunu dolanan âşıklar da dokuz dolanır. (s. 315).

A) Yıldızlar (Ahter, Kevkeb, Necm, Nücûm, Kevâkib, Encüm, Sitare)

a. Umûmi Olarak Yıldızlar

Yıldızlar genellikle şekil, renk, parlaklık, çokluk itibâriyle, çeşitli unsûrlar ile benzerlik gösterirler. Bu münâsebetler kurulurken, diğer gök cisimleri de birlikte zikredilir.

İlm-i nücûma göre, yıldızmların birbirlerine göre olan konumları ve burçlardaki birleşmeleri dolayısıyla, insan tâlihine ve çeşitli hadiselere etki ettiğine inanılmaktadır. İslâm dini reddettiği halde, bu inanış günümüzde bile yaşamaya devam etmektedir. Eski şairler de, inansın inanmasın bu telâkkiye yer vermişlerdir. [1]

Revânî'nin çağdaşı olan Necâti Bey'de, yedi saâdet yıldızından bahseder. Taberî-i Kebîr Tercemesi'ne göre, Allah kâinatı yarattığı zaman, yıldızları, belli burçlarda yerleştirdi. Sonra feleklerin dönmesini emr edince, bu yıldızlar âit oldukları burçlardan çıktılar ve bir daha, hepsi birden aynı anda aynı burçlarda bulunmadılar. Bunlardan Zuhâl, Mîzan (terâzi) burcunda; Müşterî, Seretân (yengeç) burcunda; Merih, Cedy (oğlak) burcunda; güneş, Hamel (kuzu) burcunda ; Zühre Hût (balık) burcunda; Utârid, Sünbülle (başak) burcunda; Kamer Sevr (boğa) burcunda kâin idi. Bu yıldızların, adı geçen burçlarda bulunmasına "şeref" denilir.

Tolundıysa kevkeb-i burc-ı şeref bu dem
Devlet göginde mihr-i sehâ ber-devâm ola (Mer-Sult.Almş.V-7)

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.443.

Eski müneccimler seyâreler arasında Güneş'i cihân sultanı addederek, diğer seyyârelere o sultanın mâiyetinde birer hizmet izâfe etmişlerdir. Buna göre Kamer bu sultanın veziri, Zühre çalgıcısı, Müşteri kadısı, Utârid kâtibi, Zuhâl hazînedârı, Mirrîh de seraskeri olarak itibâr edilmiştir. [1]

b. Yıldızlar İle İlgili Benzetmeler

1- Gül

Gökyüzünü süsleyen irili ufaklı yıldızlar, meclise etek etek serpilen güllere teşbih edilir.

Sanman şihâbdur gice bezminde görinen
Güller saçardı meclise gerdûn etek etek (Sûr – III - 3)

2- Fişek

Yıldızlar, mühim gecelerde gökyüzüne fırlatılan fişeklere teşbih edilir.

Yılduz gibi fişekler atıldugını görüp
Seyrâna geldi cümle kevâkib be bak be bak (Sûr – IV - 2)

3- Simât

Saman yolu, gökyüzünde ayın sofrası üzerine kurulu yiyeceklere teşbih edilir.

Gün gibi çarha girse ne var câm-ı pür-nişât
Bu bezme mâh sufre durur keh-keşân simât (Sûr – III - 8)

4- Derviş

Gökyüzünde akan yıldızlar, görüntü itibâriyle, dervişlerin omuzlarına attıkları post veya hırka olan "ridâ",giymiş gibidirler.Bu görüntüleri ile omuzuna hırka giymiş dervişleri andırırlar.

Gök câmesini mâh niçün egnine alur
Ya ak ridâsını niye atar yire şihâb (Mer.Sult.Almş. II-2)

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 252.

5- Cevher

Gökyüzü, yıldızlarla süslü hâliyle bir kuyumcu dükkanını andırır. Gökyüzü kuyumcu dükkanı olunca, yıldızlar da birer mücevher olur.

Bu çarh-ı pür-sitâre ki gevher-fürûşdur
Bâzârı kon anun ile sûdı ziyân imiş (Mer.Sult.Almş. I- 4)

6- Çiçek

Baharın gelişiyle her yer çiçeklenir. Gökyüzü de, çiçek gibi olan yıldızlar sâyesinde süslenir.

Nev-bahâr irdi şükûfeyle müzeyyendür zemin
Encüm ile zîb ü zînet buldı san çarh-ı berîn (K. 24-1)

7- Pul

Yıldızlar, bezmde çalınan defin pullarına teşbih edilir. Süs olarak telakki edilir.

Bezmün içinde kamer defdür ana pullar nücûm
Çengi olmış meclisünde zühre-i zehrâ yine (K. 31-23)

8- Cedvel çizgisi

Keh-keşân (samanyolu), görüntü itibâriyle gökyüzü sayfasına çekilmiş bir cetvel çizgisine teşbih edilir. Bu sayfa, şâirin şiiri ile doludur.

Safha-i çarha utârid yazmasa eş'ârumı
Encüm-efşân eyleyüp çekmezdi cedvel keh-keşân (K. 25-29)

9- Çengî

Çoban yıldızı, herkesi bezme çağırmak için eline çeng denilen sazı alan çengilere teşbih edilir.

Ya bu dem aldı ele zühre-i zehrâ çengin
Ta ki bezm ehli görüp 'ıyşa ide isti'câl (K. 18-5)

10- Sultan Bâyezîd

Sultan Bâyezîd'e sunulan bir kasîdede Satürn gezegeni ile Sultan arasında benzetme yapılmıştır.

Sensin ol mâh-ı sa'âdet sensin ol mihr-i sehâ
Sensin ol Keyvân-rif'at sensin ol Behrâmgîn (K. 24-42)

11- Güzeller

Ülker yıldızı güzellere teşbih edilir.

Büyük küçük güzellerle 'aceb tolmış hisâr içi
Yahûd pervîn ü mâh ile idüpdür iktirân kal'a (K. 32-17)

12- Hâl (ben)

Satürn gezegeni (zühal), güzellerin yanağındaki bene teşbih edilir. Fakat, bu gezegen olumsuzlukları bünyesinde taşıdığı için, bu bene sahip güzel de müşteri yâni, 'âşık bulamaz.

Şâhid-i nazm müşterî bulmaz
Ger ruhında zühal ola hâli (G. 459-4)

13- Emredici

Yıldızlar, insanların talihinde belirleyici rol oynar. Buna göre kişi, hangi yıldıçz etkisinde doğduysa, hayatını, kişiliğini o yıldız belirler. Herşey, o yıldızın emrine göre olur.

Müneccim idi felek kim nücûm ahkâmın
Yazardı safha-i gerdûna idüp istihrâc (Nat – V - 2)

C) Güneş (Âfitâb, Mihr, Şems, Hûr, Hûrşîd)

a. Güneş İle Alâkalı Müşâhedeler, Telâkkîler ve İnanışlar

1- Güneş Tutulması

Güneş tutulunca her yer karanlık olur. Çıralar yakılarak bu tutulmanın bitmesi ve tekrar etrafın aydınlanması beklenir.

2- Güneş-Mâdenler

La'l, safir, yâkût, zeberced gibi mâdenleri, güneş terbiye eder. Yerin altında bulunan bu taşlar, güneş ışığının etkisiyle yâkût, la'l olur, değer kazanırlar. Bu mâdenlere, kendine has renklerini veren güneştir.

3- Güneş – Gül-be-şeker

Gülbeşeker, gül suyundan yapılır. Güneş altında bırakılır ve terbiye olunur. İlâç olarak da kullanılır.

4- Güneş-Ay

Güneş, gündüzlerin sahibidir. Ay da geceleri, güneşten aldığı ışığı aksettirir. Beyitlerde rastladığımız , ayın kâdeh, güneşin sâkî olması bu sebepledir. Güneş ışınları, ay kâdehini doldurur. Böylece karanlıkta gidenlerin yolu aydınlanır.

5- Güneş-Göz

Çıplak göz ile güneşe bakılınca, gözler kamaşır. Çünkü, güneş bütün dünyayı aydınlatan yegâne güçlü kaynaktır.

6- Güneş-Zerre

Dünya üzerindeki bütün zerreler, ancak ve ancak güneş ışınları altında görünürler. Bütün canlılar da güneş ışığı sâyesinde görünürler. Yani, varlıklarını güneşe borçludurlar.

7- Güneş-Sâye

Güneş, gölgeye nüfûz edemez. Fakat, gölgenin kaynağı da güneştir. Gölge, güneş ile aydınlanan cisimlerin, aydınlanan yüzeylerinin zıt istikâmetine kaçar.

8- Güneş-Âhır-zamân

Güneşin doğudan değil de, batıdan doğması, kıyâmet alâmetlerindendir.

9- Güneş-Tehlike

Güneş doğmadan bir işe kalkışmak veya yola çıkmak tehlikeli kabûl edilir. Çünkü, etrafın karanlık olması, tehlikelerle karşılaşma olasılığını artırır. Akşamın hayrından, sabahın şerri daha iyidir.

b. Umûmî Olarak Güneş

Güneş, dördüncü gökte bulunur. Âlem içerisinde mühim yeri vardır. Rengi, şekli, sıcaklığı, parlaklığı, yüksekte bulunması, hareketi, dünyayı aydınlatması, ışıklarını her tarafa ulaştırıp zerrenin ve gölgenin varlığına sebep olması özellikleriyle, çeşitli tasavvur ve benzetmelere konu olur.

Divân edebiyatı şâirlerinin vazgeçilmez teşbih kaynağı olan güneş, daha çok konumu ve tesiri sebebiyle, sevgiliyle ilişkilendirilmiştir.

c. Güneş İle İlgili Benzetmeler

1- Kul

Güneş, gökyüzündedir, yücedir. Canlıların hayat kaynağıdır. Revânî, bir beyitinde Peygamber efendimizin şahsının yüceliğini anlatmak amacıyla, güneşi onun kapısına kul eylemiştir. Bu, Hz. Muhammed (sav) 'i yüceltmek amacıyla yapılmıştır.

Hey ne 'âlî şâh olur ol husrev-i 'âlî-cenâb
Kişiğinde altun üsküflü kulıdur âfitâb (Dîb)

2- Şemse-i zer

Güneş, güneş şeklinde altın işlemeli bir resme teşbih edilmiştir. Böylece, peygamber efendimizin yüceliğine işâret edilmiştir.

Hilâl olmışdur ana halka-i der
Kapusında güneş bir şemse-i zer (Dîb. Mes. 5)

3- Hz. Muhammed (sav)

Hz. Muhammed (sav), İslâm dininin yüce peygamberidir. Allah'ın elçisidir. İslâm dininin güneşidir, ışığıdır. O'nun yaşayışı, âhlâkı, gittiği yolu, bütün yaratılanların takip ederek, ebedî saâdete ulaşacakları bir güzergâhtır.

Ziyâ-yı mihr-i şerî'at şu'â'-ı şems-i yakîn
Safâ-yı pîr ü cevân lâ-ilâhe illa'llâh (Tevhîd)

4- Sütûn

Gökyüzü, mavi bir çadıra benzetildiğinde, güneş ve ay da, bu çadırı ayakta tutan sütûnlara teşbih edilir.

Felek ki 'âleme kurmışdı hayme-i nîlî
Sütûnı mihr ü mâh olmış idi ana kumâc (Nat – V - 4)

5- Tabak

Güneş, şekil ve görünüş itibâriyle nurlu bir tabağa benzetilir.

Ay ile gün getürdi iki nûrdan tabak
Çarhun sımâtına sıga mı bu pişen yemek (Sûr – III - 4)

6- Câm-ı pür-nişât

Güneş, neşe dolu kadehe teşbih edilir. Çünkü, güneş karanlıkları aydınlığa çevirir. Korkulandan emin eder. Kadeh de, şarabını içenin gönlünü aydınlatır. Gam, keder ve kaygıyı giderir. Güneşin dönmesi, kadehin mecliste dönmesi ile ilişkilendirilir.

Gün gibi çarha girse ne var câm-ı pür-nişât
Bu bezme mâh sufre durur keh-keşân simât (Sûr - III - 8)

7- Hınnâ

Ufukta beliren, güneş doğmadan önceki alacalık, renk itibâriyle kınaya benzetilir.

Görmiş felek meger şeb-i hınnâsına yarak
Hınnâ degül mi kâsesi içindeki şafak (Sûr – IV - 1)

8- Kılıç

Kılıç, ülkeler feth eder. Gânimetler elde eder. Ülkeyi aydınlığa, feraha ulaştırır. Bu sebeple kılıç da gün gibidir.

Şeh devletinde Şamı ne var feth eylese
Anun ki gün gibi kılıcı zer-feşân ola (Sûr – VI - 4)

9- Od (ateş)

Feleğin oyunları güneşi de sarar. Gök gürültüleri içinde görünen, güneş değildir. O görünen, feleğin çektiği ahın ateşidir.

Şemsün degül görinen bang-i ra'd ile
Bir odlu âhıdur felegün k'olmış âşikâr (Mer.Sult. Mah. III-4)

10- Nîlüfer

Güneş, suyun içinde yetişen ve açan bir nilüfer çiçeğine teşbih edilir.

Kanı ol şeh ki sımâtında felek çîniyidi
Cûy-ı kadrinde güneş olmış idi nîlüfer (Mer.Sult.Mah.III- 4)

11- Tâc-ı devlet

Güneş, ülkelerin üzerinde altından bir tâç gibidir. Pâdişahlık nîşanıdır. Tâcsız saltanat görülmemiştir.

Şeh-i hûrşid-nişân husrev-i gerdûn – 'azamet
Tura başında anun gün gibi tâc-ı devlet (Mer.Sult.Mah.V- 8)

12- Sevgili

Yıldırım, güneşten bir iz olarak telakki edilmiştir. Çünkü, yıldırım sevgilinin şiddetidir. Lutfüdur. Güneşte elbette sevgilidir. Sevgili, âşığının hatalarını görünce, ona cevr eder. Bu, âşığı terbiye etmek içindir. Güzelliği ve yaşam kaynağı olması açısından da sevgili, güneşe teşbih edilir.

Hûrşîd-eser yıldırım ol şâh-ı cevân – baht
Kim terbiyet ile bitürür hâre benefşe (K. 30-25)

13- Gül

Gül ile güneş renk ve önem bakımından birbiriyle ilişkilendirilir.

Kadrün çemeninün ola her bir güli hûrşîd
K'anda diyeler çarh-i semenzâra benefşe (K. 30-46)

14- Altın

Güneş, renginden dolayı altın ile ilişkilendirilmiştir. Güneşe bu rengini, sabahleyin altın işleyen zergerlerin verdiği ifade edilmiştir.

Sabâh zergeri altunlamazdı hûrşîdi
Sarây-ı rif'atinün olmasaydı mismârı (K. 33-29)

15- Çarhacı

"Çarha", askerlerin yaptığı tâlimdir. Güneş de, ışın kılıçlarını eline almış, hasmı ile yüzleşmektedir.

Eline tîgin alup çarhacı gibi hûrşîd
Diler önünde ide hasmı ile peykârı (K. 33-34)

16- Altın Kalem, Zerrin Dügme, Zerrîn Kabâ

Güneş ışınları, altın kaleme, güneş de altın düğmeye teşbih edilir. Ayrıca güneş, altın kabâ olarak da nitelendirilmiştir.

Güneş altun kalemlerle yazar evsâfını her gün
Anunçün safha-i çarhun kevâkibdür zer-efşânı (K. 34-8)

Takıpdur câme-i kadrine zerrîn tügmesin hûrşid
'Aceb mi mâh-ı nev olsa anun tavk-ı girîbânı (K. 34-9)

17- Arslan pençesi

Arslan pençesi, güneşe teşbih edilmiştir.

Heybetinden kaldurup başın göge bakmaz 'adû
Kim güneş görinür ana pençe-i şîr-i 'arîn (K. 24-45)

18- Altın sofra

Güneş, şekil ve renk itibâriyle altın bir sofra gibidir. Bu hâli ile, sevgilinin pâdişahlığının mumuna sofra hizmeti gördüğü telakki edilir.

Ey ki şem'-i devletüne sufre-i zerrîn güneş
Vey ki hân-ı devletüne sebz-i çînî âsümân (K. 25-18)

19- Cihân - ârâ

Güneş, dünyanın süsü kabul edilir. Konumu ve görüntüsü ile ihtişâm sahibidir.

Âsafâ deryâ olur bir katreye kılsan nazar
Himmet itsen zerreye mihr-i cihân-ârâ olur (K. 6-7)

20- Fethedici

Güneşin doğmasıyla birlikte, herşey onun ışınları altında gerçek yüzünü gösterir. Güneşin giremeyeceği hiçbir yer yoktur. Güneş kişileştirilerek, ışınları kılıca, kendisi de bir savaşçıya teşbih edilir.

Nice ki bu hisârı kılıc ile feth idüp
Kalkan ile üleşdire altunı âfitâb (K. 2-46)

21- Şâh-ı kâm-yâb

Güneş, dünyanın şâhıdır. Göklerdedir. Bütün varlıklar onun sâyesinde hayatlarını sürdürürler. Gökyüzünün şâhı olan güneş, üstünlüğünden dolayı kâm içinde yaşar. Herşey onun emrindedir.

Tîg-i cihân – güşâna mutî' ola âsümân
Gün gibi haşre dek olasın şâh-ı kâm-yâb (K. 2-47)

22- Yüz yastığı

Revânî, Kanunî Sultan Süleyman'ı övdüğü kasidesinde, gökyüzünü beşiğe, güneşi yastığa, ayı da çenbere teşbih eder.

Beşigi zînetini itmek içün çarh-ı felek
Kıldı yüz yastugı hûrşîdi hilâli çenber (K. 7-7)

ç. Şu 'â'

Güneş, âlemi feth ederken elinde ışınlardan meydana gelen bir hançer tutar. Bu ışınlar, yeryüzündeki canlı ve cansız herşeyin üzerindeki bilinmezlik, görünmezlik perdesini kaldırır. Doğayı fetheden güneş ışınları, hançere teşbih edilir.

Kılıcun urmag içün âfitâb-ı 'âlem-tâb
Tutar şu'â'dan elinde her zebân hançer (K. 10-19)

D) Ay (Mah, Bedr, Hilâl, Kamer)

a. Ay İle Alâkalı Müşâhedeler, Telâkkîler, İnanışlar :

1- Ayın Devri

Ay, ayda bir defâ dolunay hâline girer. Diğer gecelerde dolunay halinden uzaklaşır, noksandır.

2- Ay – Hırsız

Hırsızlar, yakalanmamak için karanlık geceleri tercih ederler. Ay ışığının olduğu geceleri sevmezler.

3- Ay – Güneş

Ay, ışığını güneşten alır.

4- Ay – Ramazan, Bayram

Ramazan ve Ramazan bayramı hilâlin görünmesi ile başlar. Ramazan Bayramı Şevvâl ayının ilk günü başlar. Hilâlin görünmesi, Ramazan ayının bitip Şevvâl'in başladığını gösterir.

5- Ayın Doğuşu

Ay, ufuktan ağır ağır yükselir. Doğuşunda beyaz, batarken ise sapsarıdır.

6- Ay – Keten

Dolunay, keten, kamış ve kuru otları çürütür. Bu etki, ayın ilk yarısında daha fazladır.

7- Şakk-ı Kamer

Hz. Muhammed Peygamber'e ait bir mûcizedir. Kureyş kabilesinden bazıları, mehtaplı bir gecede Peygamberden mûcize istediler. O da parmağını aya uzatınca, ay iki parça olmuştur.

Kamer ki hâme-i engüştün ile şakk oldı
Berât-ı mu'cizeye urdı zer-nişân tugrâ (Nat – IV - 2)

b. Umûmi Olarak Ay

Ay gece doğar. Bu sebeple gece güneşten aldığı ışığı yansıtır. Şekli, rengi, parlaklığı, yüksekliği, gece etrafı aydınlatması, güneş doğunca batması, hareket etmesi gibi özellikleri ile değişik şekillerde ele alınır. Parlaklığı itibâriyle yüze teşbih edilir.

Ayın en büyük hâli dolunaydır.

c. Ay İle İlgili Benzetmeler

1- Münevver ruh

Bedr, ayın ondördüncü gecesi, dolunaydır. Parklılığının eşsizliği ve dolunay olması sebebiyle, peygamber efendimizin parlak ruhu da, ayın bedr haline teşbih edilmiştir.

Mu'anber saçları anun şeb-i kadr
Münevver ruhları anun meh-i bedr (Dîb)

2- Sevgili, nigâr-ı çardih-sâle (14 senelik resim)

Sevgili ile ilgili benzetmelerle, sevgilinin aya teşbih edildiğini ifâde etmiştik. Ayın 14'ü, dolunay hâlidir. Ay, bütün haldedir ve daha fazla parlaklık saçar. Revânî, 14 senelik resimlerin de ayın on dördüne benzediğini ifâde eder.

Felekler her gice kûyın tokuz tolanur ol mâhûn
Ayun on dördine benzer nigâr-ı çârdih-sâle (G. 384-4)

3- Tavk-ı gabgab

Aya teşbih edilen sevgilinin yüz güzelliğinin yanında, çenesinin altındaki gabgab da hilâle benzetilmiştir. Bu şekliyle gabgab sanki bir gerdanlığı andırmaktadır. Hilâlden olan gerdanlık da, sevgilinin güzelliğini katmerleştirir.

Kamer hüsnini kılmışdur müretteb
Hilâli ana itmiş tavk-ı gabgab (Dîb)

4- Halka-i der

Ayın hilâl hâli, sevgilinin kapı halkasına teşbih edilmiştir. Yani, sevgilinin üstünlüğüne bütün kâinat delil sunmaktadır.

Hilâl olmışdur ana halka-i der
Kapusında güneş bir şemse-i zer (Dîb. Mes. 5)

5- Düvâl (kayış, tasma)

Revânî, Sultan Bâyezid'i övdüğü bir kasidesinde ayın, Sultanın yüceliğine, azizliğine işâret olarak, hilâl şekline girip onun ayakkabılarına kemer vazifesi gördüğüne değinir.

Diler sa'âdet-i pâ-bûsûn ile ola 'azîz
Kamer ki eyledi na'leynüne hilâli düvâl (Nat – VII - 4)

6- Tabak

Dolunay, şekli ve parlaklığıyla çarh sofrasına konulmuş bir tabağa benzetilmiştir.

Ay ile gün getürdi iki nûrdan tabak
Çarhun sımâtına sıga mı bu pişen yemek (Sûr – III - 4)

7- Çengi

Ay, bezm içindeki çeng çalıp oynayan kızlara teşbih edilir. Bezm de, çengi sahneye çıkınca güzelliği ve parıltısıyla herkesi büyüler, herkesin ilgi odağı olur.

Bu bezm içinde mâh ile gerdûn gûyiyâ
Bir hûb çengidür ki açılmış boyun kulak (Sûr – IV - 3)

8- At nalı

Hilâl şeklindeki ay, at nalına teşbih edilir.

Benzetme atı na'lına ey dil hilâli sen
Tâ ki kimesne işide yirün kulagı var (K. 5-37)

9- Âşık (şeb-rev)

Âşık, sevgilinin kûyunın etrafında, geceleri seher vaktine kadar dolanır. Bu hâli ile gece ortaya çıkan aya benzer.

Dün garibündür diyü kûyun tolanur tâ seher
Dostum hikmet budur şeb-revlik itdügine mâh (G. 386-2)

10- Keşti

Hilâl şeklindeki ay, çarh deryası içinde yüzen bir kayığa teşbih edilmiştir. Bu benzetmenin sebebi de, hilâlin şeklidir.

Deryâ-yı çarh içinde meger keştidür kamer
K'açmış hevâya karşu hilâl ana bâdbân (K. 27-6)

11- Meşâle

Âşıklar, geceleri uyumazlar. Sabaha kadar sevgilinin kuyunda dolanırlar. Aşk acısı ile inlerler. Onlara bu karanlık gecede ışık tutan, gökyüzündeki aydır.

Beklerüz devlet-i 'ışk ile Revânî zîrâ
Giceler subha değin mâh yakar miş'alemüz (G. 153-5)

12- Def

Def, zilli ve pullu bir çembere girilmiş deriden ibâret, dâire şeklindeki bir çalgı âletidir. Revânî, şekli itibâriyle ayı, defe teşbih etmiş, defin etrafındaki pulları da yıldızlarla ilişkilendirmiştir.

Bezmün içinde kamer defdür ana pullar nücûm
Çengi olmış meclisünde zühre-i zehrâ yine (K. 31-23)

13- Gümüş kadeh (sâgar-ı sîm)

Revânî, şafak vaktinin kızıllığı içindeki hilâli, gümüşten bir kadehe teşbih eder. Bu kadeh, şafağın kızıllığı içinde, bâdeyle dolu görünmektedir.

Nice benzer şafak içinde hilâlün şekli
Sâgar-ı sîme k'ola bâdeyile mâl-â-mâl (K. 18-7)

E) Berk (lema-ı berk, bang-i ra'd)

Şimşek, Revânî Divânı'nda yağmur yağması münâsebetiyle zikredilmiştir. Şimşek söz konusu olduğunda, yağmurun da şiddetli olması beklenir. Revânî, sevgilinin güzellik unsurlarının, âşık üzerinde şimşek tesiri yaptığını ve bunun üzerine, âşığın gözyaşlarının bârân gibi boşalmasının kaçınılmaz olduğunu belirtir.

Tîgini yâd idicek giryeler eyler a'dâ
Lema'-ı berk ile zâhir olur ekser bârân (K. 26-15)

Gök gürlemesi de, feleğin âhına teşbih edilmiştir. Feleğin, âşık üzerindeki olumsuz etkilerine değinilmiştir.

Şimşek degül durur görinen bang-i ra'd ile
Bir odlu âhıdur felegün k'olmış âşikâr (Mer.Sult.Almş.IV-4)

F) Sehâb (bulut)

Bulutlardan, yağmur yağması sebebiyle bahsedilmiştir. Gök gürlemesi aşığın nâleleriyle, bulutlar da gözyaşı döken aşığın gözleriyle ilişkilendirilmiştir.

Devründe nâle idici yokdur meger ki ra'd
'Ahdünde kalmadı gözi yaşlu meğer sehâb (K. 2-28)

2- ZAMAN

A) Umûmi Olarak Zaman

Revânî Divânı'nda zaman kavramı, mevsimler, mevsimlere bağlı aylar ve günlerle, bunların etrafında toplanan telâkkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Olaylar, zamana göre cereyân etmiştir. Yıl içerisindeki mevsimler ve mevsimlerin özellikleri, toplum ve insan yaşantısına etki etmiştir. Gün içerisindeki gece ve gündüz dilimleri de insan hayatını, dolayısıyla meydana gelen günlük yaşantıyı şekillendirmiştir.

Rûzi-i insâna cûdundur cihân içre zamân
Revnakına 'âlemün rây-ı şerîfündür zamîn (K. 24-37)

B) Mevsimler

2a) Bahâr (Nev-bahar, mevsim-i gül)

1. Bahâr ile Alâkalı Müşâhedeler, Telakkîler ve İnanışlar

a- Bahâr – Bezm, İşret

Bahâr mevsimi, Ddivân şâirleri tarafından zevk, eğlence, işret mevsimi olarak ele alınır. Bu mevsimde zühd ve ibâdet bir yana bırakılır. Gül, kitâbını açıp işret meclisleri kurulmasını fetvâ verir. Geceler gündüze karışır. Tabiât uyanır, güzeller gül bahçelerinde seyre çıkarlar. Gül sohbetleri olur.

Sâkî ko şerbeti şu mey-i hoş-güvârı gör
Bu sûr hıdmetine irişen bahârı gör (Sûr – IV - 8)

b- Bahâr – Sevda, Cünûn

Bahar mevsiminde tabiâtın uyanışıyla birlikte, âşıklarda canlanır, sevgililer seyre çıkar, dolayısıyla divâneliklerde artar.

Divâne oldı taşlar ile dögünüp yürür
Başı açuk yalun ayak âb-ı revân dahı (Mer.Sult.Almş.III-2)

c- Bahâr – Sefer

Bahar mevsiminin sefere çıkmaya en uygun zaman olması sebebiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda seferler, bu mevsimde tertib edilirdi. Revânî'de kasîdelerinde, gazâlardan söz ederken, gül mevsimi olduğuna işaret eder.

Şâh-ı gülden yine altun başlu sancak kaldurup
Pâdişâh ile gazâya 'azm ider benzer çemen (K. 23-14)

2. Umûmi Olarak Bahâr

Bahâr, canlanışın simgesidir. Bu sebeple mevsimler içinde en mühim olanı bahârdır. Baharla birlikte, toprak ve onun üzerindeki bütün canlılar yeniden hayat bulur. Tohumlar fidana, fidanlar ağaca, ağaçlar meyveye dönüşür.

Divân şâirlerinin hemen hepsi, bahardan, baharla birlikte tanzîm edilen gül bahçelerinden ve bu mekânlarda gerçekleşen gül sohbetlerinden söz ederler. Gül

bahçesi, bezm, sâkî, kadeh, mey, âh ü nâle, aşk derdi vb. oluşumlar baharda tasavvûr edilir. Doğayla birlikte, insan rûhu da tazelenir, coşar.

Ayrıca bahar mevsimi, insan ömrünün baharı olarak da ele alınır. Bir ömür dört mevsimden oluşur. Ömrün en güzel mevsimi de bahârdır. İyi değerlendirilmesi gereken bir zaman dilimidir. Zirâ, bir daha ele geçmeyeceği herkes tarafından bilinir.

Cehd idüp gül mevsiminde nâzenînsiz olmanuz
Çün ele girmez bilürsüz dahı 'ömr-i nâzenin (K. 24-19)

Bahar mevsimi, dünyevi duyguların canlanmasına sebep olur. Sevgilinin gül seyrine çıkması, meclislerin kurulması, sâkînin kadehlerle şârap sunması, âşığı tevbesinden döndürür.

Tevbe evini yıkdı harâb itdi nev-bahâr
Zühdün şarâbı yine su koydu ocagına (G. 375-3)

2b) Yaz

Yaz mevsimi, bahar mevsimi kadar girmemiştir divânlara. Yine de Revânî'nin çağdaşı olan Necâti Bey, gecelerin kısalığı, sıcakların yakıcılığı ve fakirlerin sevinişi gibi etkileriyle yaz mevsimini zikretmiştir. [1]

Revânî de, ağaçların kışın meyva vermediğini ifâde eder. Eğer sevgili, aşığın ümit fidanına lutfedip bir katre su verse, bu fidan yaz, kış meyva verecektir. Yani, sevgilinin lutfû, tüm canlıların doğal tabiâtını, olumlu yönde etkiler. Kışları yaza döndürür.

Âb-ı lutfından eger irer ise bir katre
Yaz u kışda bitüre mîve nihâl-i âmâl (K. 18-26)

2c) Sonbahar (Hazan)

1- Umûmi Olarak Hazan

Sohbanhar mevsimi de, ilkbahar mevsimi gibi divânlarda sıkça zikredilmiştir. Bunun sebebi hazan mevsiminin, ilkbahar mevsimi ile tezat teşkil etmesidir.

[1] ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : age., s. 266.

Sevgili ve âşık ikilisi arasında cereyân eden bütün olaylar âşık için, mevsimi ya ilkbahar yapar, ya da sohbahar. Hazân ile ilgili olarak zikredilen berg-i hazân (hazan yaprağı), rengi ve zayıflığı sebebiyle âşığın yüzünün teşbih edildiği, mühim bir unsurdur. Hazan yaprakları, rüzgârın önünde nasıl titreyip, ordan oraya savrulursa, âşık da sevgili karşısında aynı hâldedir.

Sonbahar sarı rengini çağrıştırır. Sarı da hastalığın rengidir. Sevgilinin her türlü cefâsı, âşığa yüz vermeyip ağyarla ahbâb olması, âşığı soldurup, sarartır. Ölüme götürür. Bu da âşığın sonbaharıdır, ümitlerinin solduğu mevsimdir.

Revânî'nin çağdaşı olan Hâyâli Bey'de, divânında hazan mevsiminin benzer özelliklerini, çeşitli sebeplerden dolayı zikretmiştir. [1]

Revânî de kasidesinde, hazânın olumsuz etkilerinin uzak olmasını temenni eder. Hazan gelince bağın, bostanın canlılığını, neşesini yitireceğini hissettirir.

Yüce olsun tâk-ı kadrün husrevâ eflâkden
Bostân-ı devletüne irmesün hergiz hazân (K. 25-31)

2d) Kış

1- Umûmi Olarak Kış

Kış mevsimi, tabiâtın kendi kabuğuna çekildiği mevsimdir. Güneş ışıkları tabiâtı canlandıracak kadar yeryüzüne düşmez. Yağmur, kar ve fırtına, güneş ışıklarının, meltemin ve mehtabın, güzelim gül bahçelerinin yerini alır. Âşıklar, baharın ve baharla dinecek aşk acılarının hayâlini kurarlar. Bu mevsimde mihnet bucağına çekilmiş olan aşığı, ergavan renkli şarap ısıtır. Çünkü şarap, sevgiliyi anımsatır, âşığı mest ederek sıkıntılarını hafifletir.

Beni mihnet bucaklarında öldürür idi sermâ
Eger olmasa ortada şarâb-ı ergavan âteş (K. 12-29)

Ömrün de mevsimlere bölündüğünü vurgulayan Revânî, hazan ve kıştan ziyâde, ömrün baharının kıymetine dikkat çeker. Bir gün, kış mevsimini yaşayacağımızı unutmamamızı telkin eder.

---

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.485-486.

Nev-bahâr-ı 'ömrüne irişmesün hergiz hazân
Nice kim fasl-ı şitâ irüp gide vakt-i bahâr (K. 9-38)

Revânî, kışı bir memlekete, karı da o memleketin hükümdarına teşbih eder. Divânı'nda "berf" redifli bir kasidesi vardır.

Taht-ı zemîn üzre idelden karâr berf
Oldı şitâ memâlikine şehriyâr berf (K. 14-1)

Kışın karın yağmasıyla, bütün yüzeyler karla kaplanır ve herşey kardan inşâ edilmiş gibi görünür.

Sırça sarây yapdı şitâ pâdişâhına
Billûrdan 'aceb midur itse cidâr berf (K. 14-2)

Revânî, kışın yağan karın, damların kenarında sıra sıra buzların asılmasına sebep olduğunu hatırlatırken, buzdan oluşan bu sarkıtları gümüş tarağa benzetir.

Yahdan dükân içinde gümiş şâneler asar
'Âlem içinde olalı âyînedâr berf (K. 14-8)

Kar, kimi zaman sevgilinin kasrının kapısında bir perdedâr, kimi zaman kul, köle olur. Kimi zaman gümüş saçan sâkî, kimi zaman da gümüş yapraklı bir defter olur.

Kışın yağan kar ile ilgili, bu ve buna benzer pekçok teşbihler yapan Revânî, kışın soğuğundan korunmak için giyilen, samûrdan ve kâkumdan kürkler olduğunu da işaret eder.

Şâhâ semûr u kâkumı sıhhatlar ile gey
Nice ki yaga durmaya leyl ü nehâr berf (K. 14-43)

Kış mevsiminin soğuk geçtiği de ifâde edilir.

Nola sovukluk ile geçse şitâ devrânı
Hele sâkî mey-i nâbun ısıcakdur kanı (G. 456-1)

C) Aylar

Bir yıl 12 aydır. Aylardan söz edilirken "meh, meh ü sal" gibi sözlerle, ayın bir zaman mefhûmu olarak ele alındığı da görülür. Ayın dolunay, hilâl vakitlerinden de söz edilir. Bir ay gibi bir zaman diliminde meydana gelen ayın bu halleri, insanoğlunun günlük yaşantısındaki bazı şeyleri belirler ve şekillendirir.

'İddet-i cûdun içündür bu vücûd-ı zer ü sîm
Müddet-i 'ömrün içündür bu devâm-ı meh ü sâl (K. 18-32)

a- Oruç ayı (Ramazan), Şevvâl, Nisan

Ramazan ayı, müslümanların oruç tuttukları aydır. Kâinatı, âlemi ve bütün canlıları yoktan var eden Allah (cc) 'ın, kullarına rahmetini bolca sunduğu aydır.

Oruç bir aydur rahmet göginde
Sebeb budur dutuldugına ekser (G. 103-2)

Oruç ayı gelince, toplum kendine çeki düzen verir. Fânî dünyaya meyl etmenin boş olduğunu bir kez daha hatırlar. İçki meclisleri, sâkîler, kadehler, meyler ortadan kalkar. Bu, dönemin sosyal tablosudur. Oruç ayına da saygının bir ifâdesidir.

Oruç irişeli görinmez oldı
Meger kim 'ıyda karşu gitdi sâgar (G. 103-3)

Şevvâl ayı, Arabî ayların oruncusudur. İlk üç günü Ramazan Bayramı'na tekabül eder. Revânî de bir beyitinde zikretmiştir.

İmtihân eylemese gurre-i 'ıydı şevvâl
Barmagın urmaz idi cebhe-i gerdûne hilâl (K. 19-1)

Nisan ayı da, bu ayda yağan yağmurun, istiridyenin ağzına düşünce inci olması sebebiyle zikredilir. Hâyâli Bey Divânı'nda da, aynı olaya istinaden kullanılmıştır.

D) Gün (Rûz, Nehâr, Eyyâm)

Bir gün yirmidört saatten oluşur. Gün içerisinde de, sabah, kuşluk, öğlen, ikindi, akşam ve gece saatleri ayrı ayrı özellikleri ile vukû bulur.

Rûz u şeb, leyl ü nehâr sözleri ile zamanın sürekliliğini kavramaktayız. Geceyi gündüze katmak tâbiri de bu vesile ile zikredilir.

Gül-geşt-i bâg u râg ider diyü şehriyâr
Durur ayagı üstine leyl ü nehâr serv (K. 28-27)

Şimdi de divân şâirlerinin, bir gün içerisindeki zaman dilimlerinden [akşam, gece (şâm, şeb, leyl) ve sabah (subh, seher, şafak)] en çok zikrettikleri vakitleri inceleyelim.

a- Akşam, Gece (Şâm, şeb, leyl)

1- Umumi Olarak Akşam, Gece

Akşam olunca, güneş ışıkları tarafından sır perdeleri üzerinden kalkan nesneler, tekrar görünmez olurlar. Sadece hayallerimizde göz önüne getirilebilirler.

Akşamın perdesini aralayan ay ve yıldızlar ise, çeşitli tasavvur ve telâkkiler içinde ele alınır.

Akşamın gelmesiyle insan, kendi iç dünyasıyla daha fazla yüz yüze gelir. Âşık olanın içinde ise, sevgilisi ve onun uğrunda çektiği kederler barınmaktadır. Şeb-i hicrân ve subh-ı vuslat tezât hâldedir. Âşık, sabahında kavuşacağı ümidiyle, geceleri sevgilisinin kûyunu tavaf eder. Gözlerine uyku girmez. Aşk şarabı ile sarhoş olmuştur. Çektiği âhın alevi, gökyüzündeki aya ve yıldızlara parıltısını verir.

Geceleri meclisler kurulur. Mumlar yakılır. Hırsızlar geceleri severler. Gecenin karanlığında dolaşmak hoş karşılanmaz.

Revânî, çağdaşı Hayâlî Bey'in divânında da görüldüğü gibi, menekşeyi karanlık geceye teşbih etmiştir.

Tâ nergis-i zerrîn bâg-ı açıla felekde
Teşbîh oluna tâ ki şeb-î târa benefşe (K. 30-45)

Yıldızlar her gece kandil yakarlar. Bayram için gökyüzünü süslerler. Gecenin karanlığına renk katarlar.

Nice kim yaka kanâdili kevâkib giceler
Nice kim zeyn ide 'ıyd ayı cihânı her sâl (K. 19-34)

Gündüzler sevgiliye kavuşma zamanı, geceler ise ayrılıkların yaşandığı anlardır.

Rûz-ı vuslatta doğar 'âşıklarun başına gün
Bu şeb-i fürkat ki dirler ol durur baht-ı siyâh (G. 386-5)

b- Sabâh (Subh, Seher, Şafak)

1- Umûmi Olarak Sabâh

Yoğun bir gecenin arkasından, güneşin ilk ışıklarının kızıllığından oluşan şafâk, içinde gül renkli şarap olan altın bir kadeh gibi belirir. Seher vakti uyanık olan ârifler, ellerini semâya kaldırıp duâ ederler. Bülbül güle şiirler okur, âşıklar sevgiliye. Sabâ yelleri dokunur sevgilinin saçlarına ve misk kokuları saçılır nice âşıkların ruhlarına. Yeniden canlanıştır bu. Akşamı gelecek ömrün sabahıdır. Bütün canlıların önünde, dolu dolu geçirmeleri gereken bir gün vardır.

Revânî, seher yelini cennet bahçelerine davet eder.

A'rafı görmek ister isen bâga gel seher
Uçmaga girmek ister isen gülistâna var (K. 5-18)

Seher vakti, güllerin yapraklarında oluşan çiğ damlaları, Revânî tarafından tesbîhe teşbih olunur. Gül bu tesbihi eline almış, bülbüle ettiği cefâlardan dolayı istigfâr etmektedir. Çünkü, seherde edilen duânın geri çevrilmeyip, kabûl olunacağı bilinir.

Şeb-nemün tesbîh-i billûrın seher alup ele
Bülbüle zulm itdügiçün eyler istigfâr gül (K. 16-5)

Şafak vakti kızıllığı Revânî tarafından, kına gecesinin kınasına teşbih edilir.

Görmiş felek meger şeb-i hınnâsına yarak
Hınnâ degül mi kâsesi içindeki şafak (Sûr – IV – 1)

Tan vaktinin bu kızıllığı zulmet ile nûrun buluşması olarak da nitelendirilir. Bu hâliyle güneş, boynuna misk kokan bir çiçek demeti asmış gibi mütâlaa olunur.

Sepîde – dem ki bir araya geldi zulmet ü nûr
San asdı baynına müşgîn külâlesin bir hûr (K. 8-1)

Sabahın ilk ışıklarıyla beraber yıldızlar da kaybolur.

c- Nevrûz

Nevrûz, ilkbâharın birinci ve altıncı günü olmak üzere iki çeşittir. İlki "Nevrûz-ı âmme", ikincisi "Nevrûz-ı hassa" dır. Nevrûzda gece ve gündüz süreleri eşit olur. Baharın gelişi müjdelenir ve kutlanır. Eğlenceler düzenlenir. Herkes zevk ü safâya başlar.

İrdi çün nev-rûz kalmasun cihân yüzinde ebr
Çün bahâr irdi gerekmez dahı hergiz pûstîn (K. 24-15)

3- SU, TOPRAK, HAVA, ATEŞ

A) Su (Âb, Mâ)

1- Umûmi Olarak Su

Su hayat kaynağıdır. Canlılar her anlamda suya muhtaçtırlar. Vücûdun ihtiyacını karşılamak, besinlerini yetiştirmek, temizlik yapmak vb. ihtiyaçların giderilmesi için su gereklidir. Kısacası su olmazsa hayat olmaz.

Divân şairleri de, yaşamın temel unsurlarından biri olan suyu, değişik şekillerde beyitlerine konu etmişlerdir. Daha ziyâde, akarsu "âb-ı revân" olarak zikretmişlerdir.

Revânî de çağdaşları gibi beyitlerinde, suyu değişik ilişkilendirmeler yaparak kullanmıştır. Akarsu, ırmak, dere, deniz, yağmur damlası, çiğ tanesi, âb-ı hayât vb. şekillerde su ile karşılaşmaktayız.

2- Su İle İlgili Benzetmeler

a- Âb-ı hayât, âb-ı zülâl, âb-ı lutf-ı terbiyet

Âb-ı hayât, âb-ı zülâlden maksat, ölümsüzlük suyudur.

Revânî de, beyitlerinde âb-ı hayâta telmihte bulunmuştur. İçenin ölümsüzlük sırrına ereceği bu su, şâir tarafından şiirleri ile ilişkilendirilmiştir.

Âb-ı hayât olmasa bu nazm-ı âbdâr
Turmaz idi kenârda olup Hızrvâr serv (K. 28-44)

Bir başka beyitte de, "âb-ı zülâl" in, susuzların sonsuza kadar susamamasını sağlayacağı vurgulanır.

İçürdi âb-ı zülâl-i bekâyı teşnelere
Ne yirde k'oldı revân lâ-ilâhe illa'llâh (Tevhîd)

Suyun, olumlu anlamda şekil verici olduğunu ifâde etmek amacıyla, taşa değdiğinde onu goncaya dönüştüreceği belirtilir. Bundan maksat, sevgilinin lütfunun neleri başarabileceğini göstermektir.

Eger ki senge ire âb-ı lutf-ı terbiyetün
Bitüre 'âlem içinde o dem hacer gonca (K. 29-30)

b- Yağmur

Revânî bir beyitinde de, sevgilinin ayrılığından dolayı âşığın döktüğü ayrılık gözyaşlarını, yağmura teşbih etmiştir. Bu âşığın, naza sabır göstermesi şarttır. Naz rahmetinden kaçılmaz, kepenek giyinilerek korunulmaz.

Didüm ey meh beni hicründe çog aglattı felek
Didi nâz ile geçen yagmura tutma kepenek (G. 196-1)

Revânî, düşen yağmur damlalarının kaynağını, âşığın dertten çektiği âhın dumanının çarhın gözünü yaşartması şeklinde ifâde eder.

Âhum dütününden yaşarupdur gözi çarhun
Gökden yire sanman ki iner katre-i bârân (G. 284-2)

c- Bahr

Revânî, sevgilinin huyunu, tâbiatını, içinde binlerce cevher taşıyan sınırsız denizlere teşbih eder.

Tab'-ı latîfün oldı sözünden güher-nisâr
Dirsem 'aceb midür ana ben bahr-ı bîgerân (K. 27-23)

Deniz, diğer su birikintilerine göre genişlik ve sonsuzluk arz eder. Denizlerin coşkunluğu da, sakinliği de şâirin ruh hâlini ifâde eder. Enginliği, kendisine teşbih edilen şeylerdeki uçsuz, bucaksızlığı simgeleyen deniz, içinde barındırdığı cevherlerle de zikredilir. Âşığın gönlü de bir denizdir. Nice çalkantıların ardından, kıyıları anlam incileriyle dolan bir deniz... Bu manâda şâir de, gönül denizinin dalgıcı olur.

'Âleme dürler saçar hâmen bu dem gavvâs olup
Bahr-ı tab'umdur ki cûş itmiş durur deryâ yine (K. 31-32)

Bazen de denizlerde girdâblar meydana gelir. Çok tehlikeli olan, suyun dönerek çukurlaştığı bu çemberler, bir kez akıntısına kaptırdığı herşeyi yutar. Girdâbdan kurtulmak mümkün olmaz. Tıpkı, âşığın da sevgilinin girdâbı olan güzelliğinden ve güzellik unsurlarından kurtulamadığı gibi.

Câm-ı meyde 'aks-i ebrûnı gören dir sâkiyâ
Keştidür deryâda san kurtulmaz gird-âbdan (G. 293-3)

ç- Cûybar, Enhâr (Çay, dere, akarsu, ırmak)

Akarsular, genellikle âşığın gözyaşlarıyla ilişkilendirilmiş olup, onun çağlayarak akışı, taşlara vurarak çıkardığı sesler de, âşığın aşk acısıyla ne hâllere düştüğünü gösterir.

Revânî, akarsuların üzerinde oluşan su kabarcıklarını tesbih boncuğuna benzetmiştir. Çınarları da duâ için el kaldırmış şekilde tahayyül eden şâir, akarsuların tesbih çektiğini ifâde etmiştir.

Tesbîh idüp habâbı geçürsün ko cûybâr
Kılsun du'âyı rûhına el kaldurup çenâr (Mer.Sult.Almş.IV-1)

Baharın gelmesiyle süslenen bağlar, bahçeler, yanı başlarından akan ırmaklar ile daha da zenginleşmiştir. Öyle ki, cennetteki selsebîl çeşmesi bile, bu ırmaklar karşısında ne yapacağını bilmez hâle gelmiştir.

Çiçekler ile behişt oldı bostân sahnı
Ki selsebîle hacâlet virüpdür enhârı (K. 33-14)

Akarsu, genellikle âb-ı revân diye zikredilir. Güllerin, sümbüllerin, lalelerin, menekşelerin, servilerin hayat kaynağı sudur. Âb-ı revân, tanzîm edilen bu bahçeler arasında kıvrıla kıvrıla akar. Çevresine hayat verir. Çimenler, serviler ve çiçekler, onun kenarında yaşar.

Nice ki su kenârını zeyn eyleyüp müdâm
Ola 'arûs-ı gülşene âyînedâr serv (K. 28-48)

Revânî bir beyitinde akarsuyu, mistâr denilen ve satırların yerini belli etmek için gerekli çizgileri yapmaya yarayan âlete teşbih eder. Böylece akarsuyu, bahçenin düzenlenmesine yardımcı temel unsur olarak tanıtır.

Bostânun safhasına yazmaga evsâfunı
Eyledi âb-ı revândan câ-be-câ mıstâr çemen (K. 23-32)

Kendi şiirini de öven Revânî, su ile şiirini, parlaklık ve berraklık yönünden ilişkilendirmiştir.

Nola medhünde redîf olsa bu garrâ nazmuma
Pâdişâhum su kenârında olur ekser çemen (K. 23-34)

Akarsu, bazen de kılıca teşbih edilir. Bir bostanın her zaman yemyeşil, taptaze kalabilmesi için su gereklidir. Âşığın gönlü de sevgilinin fetih bostanıdır. Feth edilen bu bostanın taze kalması için, sevgilinin kılıca teşbih edilen kirpik okları gereklidir. Bu gönül yarası, ancak bu şekilde her dem taze kalabilir.

Her demde tâze olsa nola bostân-ı feth
Âb-ı revân tîgi durur başlar ki habâb (K. 2-26)

Suların akarken çıkardığı doğal sesler, melodiye teşbih edilmiştir. Sabahın erken saatinde, henüz çengler bile h'azır değilken, suların akışındaki melodi, sabâ rüzgarını raksa davet etmiştir.

Terâne başladı sular sabâ girüp raksa
Benefşe çenge dahı takmamışdı evtârı (K. 33-16)

Sultan Bâyezid'e yazılan bir kaside de, onun ihtişamını anlatmak amacıyla, yürüyüşü suyun akışına teşbih edilmiştir.

Nedür ol kim tozına irişemez bâd-ı seher
Od olur kılsa sükûn yürise su gibi akar (K. 11-1)

Âşığın gönlü, güzellere meyl ettiği için, akarsu ile ilişkilendirilmiştir.

Gördügi her serve mâyildür Revânî gönlümüz
Bu gönül diyen hakîkatde bir akar su imiş (G. 166-5)

Âşığın, sevgilisinin bütün eziyetlerine katlanarak, onun yolundan ayrılmaması, akarsuyun yatağını terketmemesi ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın bu kararlılığı, cevr ü cefâya sabrı, yüzünü ak çıkarmıştır. Onun gururu olmuştur.

Serv-kadler yolına her kim süründi su gibi
Yüzi ag olsun anun kim yolını pâk eylemiş (G. 167-3)

d- Çiğ (Jale, Şebnem)

Çiğ, sabaha karşı yere düşer. Güneş doğup ta, buharlaşıncaya kadar yerdeki tabiât örtüsünün üzerinde kalır.

Çiğin, bitki örtüsü üzerindeki şekli, divân şâirlerinde çeşitli tahayyüllerle süslenir.

Revânî, gonca üzerindeki çiğ tanelerini cevhere teşbih etmiştir.

Çemen diyârunun olmasayıdı hakkâki
Önüne dökmez idi jâleden güher gonca (K. 29-6)

Yine, çimenlere düşen çiğ taneleri de, sevgilinin ayak toprağına serpilmek için hazırlanmış cevherlere teşbih edilmiştir.

Bostânda hâk-i pâyüne nisâr itmeg içün
Subh-dem şeb-nemden almışdur ele gevher çemen (K. 23-18)

Gül yaprağı kulağa, gül yaprağının üzerindeki çiğ tanesi de, kulakta asılı cevherden küpeye teşbih edilmiştir.

Gûşunda ey sanem görinen dâne-i güher
Gûyâ gül üzre asılu bir katre jâledür (G. 56-4)

Gonca üzerindeki çiğ taneleri, nebât tanelerine teşbih edilmiştir.

Dehân-ı goncada şeb-nem mi çın seher görinen
Ya tûtî habb-ı nebâta uzatdı minkârı (K. 33-12)

Taze fidanlar üzerindeki çiğ taneleri de, bu fidânı mekân tutmuş beyaz bülbüllere teşbih edilmiştir.

Görinen her jâle gûyâ beyzâ-i bülbül durur
Kim nihâl-i tâze üstinde çıkup tutmuş mekân (K. 25-7)

e- Bulut (Ebr, Sehâb)

Bulutlar, yağmur yağdırması sebebiyle zikredilir. Güneşin önüne gelip, sevgili ile âşığın arasına girmesi sebebiyle de çeşitli teşbihlerde kullanılmıştır.

Niçün yüzini yirlere urur ki âfitâb
Ya kara yaslu gibi nice yaş döker sehâb (Mer.Sult.Almş.II-1)

Bulutların su zerreciklerinden oluşması, günümüzde de sıkça kullandığımız bir deyimi ortaya çıkarmıştır.

"Buluttan nem kapmak."

İncinüp bâd-ı sabâdan yüz çevürse tan degül
Ter tabî'atdur bulutdan nem kapar ekser çemen (K. 23-7)

B) TOPRAK (Hâk, Türâb)

Toprak, su, hava ve güneş ışıklarıyla temas edince, canlıların hayatta kalması için gerekli besin maddelerini doğurur. Dâima ayaklar altında olmasına rağmen, insanoğluna en cömert davranan odur.

İçinde pek çok hazineyi de gizleyen toprak, insanoğlunun yaratılışının ana maddesidir. Revânî, divânının dîbâcesinde kendisinin bir avuç toprak olduğunu hatırlatır.

Dilâ 'âciz durur medhinde idrâk
Kaçan medh ide anı bir avuç hâk (Dîb)

Toprakta gizlenen hazinelerle ilgili olarak da, pekçok beyite rastlamaktayız. Bu beyitlerde, ölünce zengin, fakir herkesin toprağa gireceği de vurgulanmaktadır.

Ben dimezem ki öldi vü gitdi zamâneden
Bir genc idi ki gizledi hâk içre rûzgâr (Mer.Sult.Almş.IV-2)

Tîri atun yabana vü elden kılıcı kon
Topraga düşdi çünki şeh-i kâmân dahı (Mer.Sult.Almş.III-7)

Mevsimlere göre toprağın canlandığı ve öldüğü de ifâde bulmuştur. Kışın cansızlaşan toprak, baharın ve sabahın gelmesiyle, İsâ'nın nefesinin hayat vermesi gibi yeniden canlanmaktadır. Canlanan toprak, gül bahçelerinin müjdesini vermektedir.

Mürde-i hâk bu dem buldı yine tâze hayât
Sahn-ı gülşende sabâ oldı meger 'îsî-dem (K. 21-2)

Toprak kokusunun misk ve 'anber kokusuna teşbih edildiğini de görmekteyiz.

Hevâsı hoş suyu dil-keş türâb misk ile 'anber
Ne zibâ dil-güşâ yirdür ne hoş 'âli-mekân kal'a (K. 32-18)

Eskilerce bilindiği var sayılan kimya ilmi, topraktan ve değişik mâdenlerden altın gibi değerli madenleri elde etme ilmidir. Bu ilmin gerçekte var olup olmadığı konusunda kaynaklar çelişkili bilgiler vermektedir. [1]

Sen sîm-ten nigâr ile olalı âşinâ
Dirler Revânî müflis içün kîmyâ bilür (G. 118-6)

Revâni, insan bedeninin ölünce toprak olacağını hatırlatmıştır. Âşık, gül yüzlü güzeller uğrunda can verip, toprak olur. Bu toprağın çok temizleyici, arındırıcı bir toprak olduğunu, hamama gidenlerin, bu temiz balçığı sürünerek tertemiz olacaklarını haber veren âşık, âşk gibi kutsal bir amaca hizmet ederek ölmenin önemini vurgular.

Gül yüzlülerün şevkı ile hâk olur isem
Hammâma varanlar sürüneler gîl-i pâküm (G. 254-3)

Sevgilinin ayak toprağı da, zikredilen mühim unsurlardandır. Âşık, sevgilinin ayak bastığı toprak olmak ister, o toprağı gözüne sürme yapar. Âşık için bu mühim bir mâdendir.

Ayagı tozına biz nâfe-i müşgi satduk
Yüri ey bâd-ı sâbâ var toyanaca kadem it (G. 27-2)

C) ATEŞ (nâr, od, şerer, âzer, ahker)

1. Umûmi Olarak Ateş

Ateş; rengi, şekli, düştüğü yerdeki etkileri, yakıcılığı, ayrdınlatıcılığı gibi mühim vasıfları sebebiyle, diğer mefhûmlarla etkileşim hâlinde kullanılmıştır.

Ayrılık âteşi, gam ateşi, sine ateşi, mihnet ateşi, melâmet ateşi, od salmak, ateşe yanmak v.b. kelime grupları, deyimler mecaz anlamda insanın ruhuyla âlâkalıdır.

Ateş, aydınlanmada da kullanılmıştır. Mum, çerağ, ocak ateşleri de bu anlamda divân şâirlerinin malzemesi olmuştur.

Ayrıca âteşin, düştüğü yerdeki yangın etkisi yanında, bazı madenlere şekil verici olarak kullanıldığı da hatırlatılır.

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 320.

Ateş yanınca mutlaka duman çıkar ve sonunda da külleri kalır. Duman, çekilen acıyı, küller de acıdan arta kalanları işaret eder.

2. Ateş İle İlgili Benzetmeler

a- Gül, lâle, şafak, güneş, kuhl (sürme), lâle-ruh, kına, şiir, gönül ateşi, âh ateşi, şarap, sevgili (lâle yanaklı)

Revânî, divânındaki Sultan Bâyezîd'e yazdığı bir kaside de, "ateş" redifini kullanmıştır.

Lâle yanaklı sevgiliye teşbih edilen ateş, bazen de aşk acısıyla yanarak figân eden âşığa benzetilir.

Yahod bir lâle-ruhdur kim ana perçem duhân olmış
Ya bir 'âşık durur yanmış ider dâyim figân âteş (K. 12-2)

Gül, renk itibâriyle âteşle ilişkilendirilmiştir.

Ne âteşe ki şehâ lutf ile nazar idesin
Gül ola anda olan ahker ü şerer gonca (K. 29-21)

Bahçede, çimenlerin arasındaki lâleler, görüntü yönünden ateşe benzetilmiştir. Lalelerin altındaki çimenler ise, ateşin külüne teşbih edilmiştir.

Heybetün anup 'adû sahrâya eylerse nazar
Lâleler od görine gözine hâkister çemen (K. 23-16)

Dünyanın hâkimi, hasmının mülkünü yakmak için âteşten bir şafâk meydâna getirir. Şafak kızıllığı, tasın içinde yanan bir ateşe benzetilmiştir.

Hasmınun mülkin oda urmag içün hâkim-i dehr
Tâs-ı gerdûna komış yine şafakdan âzer (K. 7-25)

Ateş, ocağın içinde yanar. Bu münâsebetle ocak, sürme kabına, ateşin dumanı göze sürme çeken mil âletine, ateşin külü de sürmeye (kuhl) teşbih edilmiştir.

Agırmış gözi berfün çekmege hâkisterün kuhlın
Duhândan mil idinmişdür ocakdan sürmedân âteş (K. 12-6)

Âteşin dumanı, kimi zaman da bir merdiven görevi üstlenmiştir. Bu merdiven zafer kazanmak için de kullanılır.

Zafer bulmag içün düşmen hisârına ider ihzâr
Duhânun pîç ü tâbından idünüp nerdübân âteş (K. 12-13)

Revânî, kendi şiirini âteşten bir destanâ teşbih etmiştir. Öyleki bu şiir, okuyanın gönlünü yakmaktadır.

Diler altun kalemlerle yaza bu şi'r-i dil sûzı
Ki dâyim ola medhünle cihânda dâsıtân âteş (K. 12-19)

Yâkut, lâl gibi kıymetli taşlar da renk itibâriyle âteşin teşbih alanına girmiştir.

Be-gâyet incinüp bir pâre od olmış durur yâkût
İşitmiş la'lüne öykündüğin ey dil-sitân âteş (K. 12-21)

Gönül alan sevgilinin parmaklarındaki kına nakışları da, âteşe teşbih edilmiştir.

Meger bir şem'-i kâfûrî durur engüşti dildârun
K'ucında nakş-ı hınnâdan olur geh geh 'ayân âteş (K. 12-23)

Şarâbın ısıtıcı etkisi sebebiyle, içeni ısıtmasına değinilmiştir. Kışın soğuğundan, içini âteş gibi ısıtan erguvân renkli şarap sâyesinde kurtulanlar olduğu belirtilmiştir.

Beni mihnet bucaklarında öldürür idi sermâ
Eger olmasa ortada şarâb-ı ergavân âteş (K. 12-29)

Âteşin dumansız olmayacağı bilinir. Âşık da düşmanlarının âteşte yanıp, dumanlarının göklere çıkmasını ister.

Dütüni göge boyansun 'adûnun yanup odlar
Nice kim olmaya hergiz cihânda bî-duhân âteş (K. 12-31)

Âteşin, yanarken çıkardığı çıtırtı sesleri, zâmane insanlarının irfân ehline ilgisiz, kötü davranmalarından kaynaklanan figân seslerine teşbih edilmiştir.

Sovuklık gösterür oldı zamâne ehl-i 'irfâna
Revânî gibi anunçün kılur her dem figân âteş (K. 12-27)

Âteş, âşığın gönlündedir. Âşk ateşi, gönül mülkünü mekân kılar. Bu âteşin sebebi sevgilidir.

Sakın ol şâh-'âdilden inen zulm itme 'uşşâka
Ki diller şehrine 'ışkun urup durur cihân âteş (K. 12-26)

Ve âşık uyarır. Kor gibi gönlümden sakının, içimdeki bu âteş bütün cihânı sarabilir.

Düşürdün câna 'ışkundan çün ey nâ-mihribân âteş
Sakın dûd-ı derûnumdan tutar mülk-i cihân âteş (K. 12-20)

Mum da bir âteş kaynağıdır. Mumun yanması için fitiline âteş tutulur. Mum âşıktır. Âşık, sevgiliyi arzuladığı için mum gibi yanarak, eriyip tükenmektedir. Mumun elinde ve sevgilinin elinde de âteş vardır. Bu âşk âteşidir.

Ruhuna öykünür diyü çakarlar âteşe şem'i
Anunçün şem' ile câna tutuşur her zamân âteş (K. 12-25)

Âşığın gönlü âşk yoluna düşmüştür. Âh etmek fayda etmez. Âh çekince, ateş saçılacaktır. Oysa ki âşk yolu, zaten çileli bir yoldur. Korkulu yolda âteş yakmak sakıncalıdır. Düşmana, içindeki ateşi ayân etmek zarar getirir. Ağyarın diline düşmüş olunur.

Tarîk-i 'ışka çün düşdün dilâ cân ile âh itme
Bilürsin korkulu yollarda yakmaz kârbân âteş (K. 12-24)

D) HAVA

1- Umûmi Olarak Rüzgâr (Yel, Bâd)

Rüzgâr, atmosfer basıncına ve çeşitli etkenlere bağlı olarak havanın yer değiştirmesi olayıdır. Hava hareketidir. Şiddetine, geldiği ve gittiği yöne göre etkileri farklılaşır. Kuzeyden esen rüzgârlar havayı soğuturken, güneyden esenler havayı ısıtır.

Divân Edebiyatı şâirleri rüzgarı, değişik özelliklerine göre, sevgili ve âşık arasında bir irtibat unsuru olarak, ya da tabiâtta meydana getirdiği değişiklikleri sebebiyle, beyitlerindeki konulara dahil etmişlerdir.

Rüzgâr, estiği çevrenin toprak yapısına bağlı olarak, doğal tabiât şekillerine, taşıyıcı ve aşındırıcı etkide bulunur. Bazı yüzeyleri aşındırarak, şeklini değiştirir. Bazen de taşıdığı toz, toprak türü örtüyü bir yere yığar, dolgu yapar.

Ben dimezem ki öldi vü gitdi zamâneden
Bir genc idi ki gizledi hâk içre rüzgâr (Mer.Sult.Almş.IV-2)

Rüzgarın nakşediciliği, nakkaş sıfatıyla anılmasını da sağlamıştır.

Gülzârı nâkş idüp yine nakkâş-ı rûzgâr
Gûyâ nigâr-hâne-i gayb oldı âşikâr (K. 5-1)

Rüzgârın, hâber getirip-götüren bir özelliği de zikredilir. Âşık, sevgili ile ilgili haberlerin çoğunu rüzgârdan alır. Sevgilinin güzellik unsurları ve misk kokusu rüzgar sâyesinde âşığa ulaşır. Rüzgârın bu özelliği, âşığın lehinedir. Başka türlü sevgiliden haber almak, onun kokusunu teneffüs etmek mümkün değildir.

Açıldı gönli gözi bâd irüp gülistâna
Lebinden aldı nigârun meger haber gonca (K. 29-18)

Rüzgârın mumu söndürmesi doğaldır. Çünkü mum, hafif bir üflemeyle bile söner. Revânî, kötü bir rüzgarın, sevgilisinin lütûf mumunu söndürdüğünü ifâde ederken, bunun çok da mühim olmadığını, çünkü onun kerem burcunun güneşi olduğunu hatırlatır. Lutûf mumunun sönmesi, sevgilinin, âşığa lutûfta bulunmaması anlamına gelir.

Söyündiyise bâd-ı fenâdan o şem'-i lutf
Şol âfitâb-ı burc-ı kerem müstedâm ola (Mer.Sult.Almş.V-6)

Rüzgâr, mumu söndürür fakat, âteşi daha da canlandırır.

Kaçan âh eylesem mihrün gönülde artar ey meh-rû
Belî bâd ile olurmış ziyâde her zamân âteş (G. 171-3)

Rüzgârın istediği yeri fethedilebileceği, onun fethedici olduğu vurgulanmıştır.

Her gün başına bir yeni feth-i 'azîm olup
Yazsun cihân sahîfesine rüzgâr feth (K. 3-28)

Rüzgârın üşütücü, etkisine de değinilmektedir.

Sanmanuz 'âlem içinde berf oldı âşikâr
İncinüp halka yine kürkini dürdi rüzgâr (K. 9-1)

2- Bazı Rüzgâr Çeşitleri

a. Sabâ

Sabâ rüzgârı, hafif esen bir rüzgârdır. Kimi kaynaklarda kuzey-doğudan [1] kimi kaynaklarda da kıble yönünden estiği ifâde edilmektedir. [2] Sabâ rüzgârı, sevgilinin semtinden eser. Bu sebeple, sâbâ rüzgârı sevgilinin tenine dokunur, saçlarını okşar. Onun teninin ve saçlarının kokusunu âşığa ulaştırır. Sevgilinin saçlarının kokusunu duyan rüzgâr, müşg kokusunu bırakıp, Çin'e, Maçin'e kadar bu saçların kokusunu yayar.

Nâfe-i zülfün öger müşgi koyup bâd-ı sabâ
Çîn ü Mâçîne varup gezdi Hıtâ vü Hoteni (G. 472-4)

b. Nesîm

Nesîm, hafif bir rüzgârdır. Bahsedildiği beyitlerde gül de anıldığı için, bahar mevsimiyle birlikte mütâlâa edildiğini anlıyoruz.

Gül soyınup nesîme bagışladı câmesin

[1] KURNAZ, Cemâl : age., s.510.
[2] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 417.

Mest oldı ol ki bâga gelür diyü şehriyâr (K. 5-19)

c. Şimâl (bâd-ı şimâl)

Şimâl rüzgârının sert olduğu bilinir. Revânî'nin çağdaşı olan şâirlerce de şimâl rüzgârının, toz savurduğu, suları kabarttığı, tabiâttaki bitkileri olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Revânî de, gökyüzündeki yeni ayı, feleğin bezmgâhının mumunun ışığına teşbih etmiştir. Ayın bu yarım çember şeklinin sebebini ise, "şimâl rüzgârının, mum ışığını eğmesinden" şeklinde açıklamıştır.

Bezmgâh-ı felek içinde görinen meh-ı nev
Şu'le-i şem' durur k'egmiş anı bâd-ı şimâl (K. 18-2)

d. Bahâr Yeli (bâd-ı bahâr)

Bahâr yeli, ulaştığı yere canlılık, tazelik götürür. Adından da anlaşılacağı gibi ferahlatıcı, ruhları gamdan ve kederden arındırıcı bir etkisi vardır. Bu sebeple bahar rüzgârı, bağları, bahçeleri feth ederek, gamlı gönülleri misk kokusuyla ferahlatır.

Gamgîn gönülleri nefes-i müşgbâr açar
Eyler kılâ'-i gonceyi bâd-ı bahâr feth (K. 3-4)

4- HAYVANLAR

A) KUŞLAR

1. Umûmi Olarak Kuş (Mürg, Tuyûr)

Doğada yaşayan pek çok kuş türü vardır. Bu kuşlar ötmeleri, şekilleri, avlanmaları, bağzı kelimeleri duyup, telaffuz etmeleri vb. özellikleri sebebiyle divân şiirine malzeme olmuşlardır.

Revânî'nin, beyitlerinde kuşları ele alış tarzını incelemeden önce, çağdaşları olan Hayâli Bey ve Necâti Bey Divânları'nda da aynı ve benzer ilişkilendirmelerin bulunduğunu belirtmeliyiz. Bu şâirler, daha çok "can kuşu ve gönül kuşu" tâbirlerini zikretmişlerdir.

Revânî, kuşların ağaçlarda yaşadığını belirtirken, servileri de saâdet avcılarına teşbih eder. Dik başlı saadet avcısı serviler, dallarında kimi zaman kuşları, kimi zaman da şâhinleri tutarlar.

Geh bâz u gâh mürg tutar elde dâyimâ
Mânend-i ser-keşân-ı sa'âdet-şikâr serv (K. 28-37)

2. Kuş Çeşitleri

a- Bülbül (Hezâr)

Bülbül, ötüşü güzel, kuşlar içinde güle olan âşkı ile tanınan mühim bir kuştur. Hiçbir divân şâiri yoktur ki, tasavvûfî veya maddî açıdan âşığı bülbüle teşbih etmiş olmasın.

Arapçası "andelîb", Farsçası "hezâr" olan bu kuş, ağlayan, inleyen, aşk derdinden feryâd edip gözyaşı döken bir âşıktır. Âşık olduğu gül ise, nâzı, hileleri, vefâsızlığı ile zalim bir sevgilidir.

Her kuş belli bir mekânda anılır. Kargalar leş başında, baykuşlar virânelerde, bülbüller de gül bahçelerinde...

Gülzârda güller açılınca, bülbülün aşk derdiyle feryâdı, yalvarıp, yakarması başlar. Âşık da, gül yüzlü sevgilisi meydâna çıkınca, bülbül gibi derde düşer. Aşk şarabı içip, kendinden geçip, yakasını yırtar.

Ruh-ı sâkî yine açıldı kızıl güller ile
İster ol kim bizi söyleşdüre bülbüller ile

İçelüm câm-ı meyi tâze karanfüller ile
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm (Mur. VI)

Gülbahçesi, gül tablalarından gazel okuyan bülbüllerin mektebi olur. Âşk terbiyesi bu mektebte talîm edilir.

Ta'lîm-hâne oldı gülistân bu demde kim
Gül tablalardur anda gazel-hân durur hezâr (K. 5-6)

Serviye teşbih edilen sevgilinin, yüzlerce âşığı olduğu belirtilir.

Bir serv yok ki buncılayın ser-firâz ola
Gerçi zamânede bulunur sad hezâr serv (K. 28-45)

Bülbüllerin feryat ve figânları meşhûrdur. Gülün çağrısına kanıp, onun dalına konan bülbüle, dikenini batıran gül, rengini bülbülün al kanından almıştır. Kimi zaman da gül, güzelliğini satmak için bülbülü dellâl etmiştir. Bülbülün kül renkli olması da, gülün âşkından yanıp kül olduğu ilişkisini doğurmuştur. Beyâz rengi de zikredilmiştir.

Görinen her jâle gûyâ beyzâ-i bülbül durur
Kim nihâl-i tâze üstinde çıkup tutmış mekân (K. 25-7)

Gül – bülbül hikâyesi gereği , bülbülün gül elinden neler çektiğini anlatmıştık. Aşkını ağlayıp, inleyip, öterek güle anlatmaya çalışan bülbül, anlattığı aşk hikâyesinden dolayı kıssa okuyan kişilere teşbih edilmiştir.

Kıssa-hân olmış şükûfe meclisinde 'andelîb
Her tarafdan üstine tutmış anun hengâme gül (G. 236-3)

b- Şâhin (Bâz, Şâhbâz)

Şâhin, çengel şeklinde tırnakları olan yırtıcı bir kuştur. Maharetli bir avcıdır. Bu özelliğinden dolayı evcilleştirilir. Ava götürülürken kolda taşınır. Daha sonra da, avının üzerine salıverilir.

Genellikle sevgili, âşıklarını ele geçirmesi, avlaması, kimsenin onun aşkının pençelerinden kurtulamaması yönlerinden şâhine teşbih edilmiştir.

Gönül şehbâzına çalgı yeter gögsümde dâg-ı gam
Ayagında anun gûyâ elifden oldı uzunı (G. 419-3)

Şâhbâz avcı bir kuştur ve Revânî, gönül şâhbâzını, sülünün üzerine salar. Yani, şâhbaz Revânî'nin gönlüdür. Sülüne benzetilen sevgiliyi avlamak ister.

Nâle çınragısınun dinlen yine âvâzını
Sügline salsam gerekdür gönlümün şahbâzını (G. 408-1)

Sevgilinin zülfü, âşığın gönül kuşunu avlayan şâhbâza teşbih edilmiştir.

Ne denlü yüksek uçarsa gönül mürgını sayd eyler
Hümâyûn zülfî dildârun Revânî şâh-bâz ancak (G. 187-5)

c- Sülün

Sülün, uzun boyludur. Güzel bir yürüyüşü vardır. Sevgiliye de teşbih edilir. Revânî bir beyitinde sülünün şahbâza göre daha zayıf, âciz bir kuş olduğunu vurgular. Sevgili, gönül şahbâzını, âşığın (sülün) üzerine gönderir.

Nâle çınragısınun dinlen yine âvâzını
Sügline salsam gerekdür gönlümün şahbâzını (G. 408-1)

ç- Tûti

Tûtî, ayna karşısına geçip konuşma talimleri yapar, şeker yer. Çeşitli renkte olanları vardır.

Tûtî'nin konuşabilmesi, onu diğer kuşlardan ayıran en mühim özelliğidir.

Revânî dili, şirin sözler söyleyen tûtîye teşbih etmiştir. Ağız kafesinin içindeki dil tûtîsi, âşığın gönül âynasına bakarak konuşma talimleri yapmaktadır. Yanî âşık, gönlündeki tatlı sevgiyi diliyle söylemektedir.

Zebân bir tûti-i şîrîn-sühandur
Dil âyîne kafes ana dehendür (Dîb)

Tûtînin, tüyleri ve gaga rengi farklı olanları mevcuttur. Revânî, yeşil renkli tûtînin hilâl şeklindeki gagasından söz eder.

Bir yeşil tûtî durur çarh sarâyunda senün
Pâdişâhum meh-i nev olmış anun minkârı (G. 433-3)

d- Hümâ

Hümâ efsanevî bir kuştur. Kendisi görülmez. Gölgesi, kimin üzerine düşerse o kişi, devlete ve saadete erer. Onunla ilgili beyitlerde zikredilen tamlamalar, övülen sevgiliyi, onun saçlarını, bazen de âşığı işaret eder.

Revânî, bir mesnevîsinde şiirini överken, beyitlerini hümâ kuşunun iki kanadına, içindeki manâyı da hümâ kuşuna teşbih etmiştir. Böylece, bu beyitlerden nasiplenenler de, saâdete ermeye nâil olmaktadır.

Hümâ olmak gerek ma'nînün adı
Ki beyt olmış durur iki kanadı (Dîb.Mes. 12)

Hümâ'nın devlet kuşu, saâdet simgesi olması da, Revânî tarafından zikredilmektedir.

Yahûd devlet hümâsıdur kaçan kim bâl ü perr aça
Kanadı altına alur hemân dem çarh-ı gerdânı (K. 34-15)

e- Tâvûs

Tâvûs, güzelliği, kanatlarının şekli ile dikkat çekicidir. Necâti Bey, cennet kuşu olduğunu ve Hindistan'da yetiştiğini ifade ederken, Hayâlî Bey'de, tavûs tüyünden kalemlerin yapıldığını belirtmiştir.

Revânî, tâvûs kuşunun kutsal olduğunu ifâde eder.

Uçsa bir tûbî-hırâmun dil hevâsında nola
Gördüğüm tavûs-ı kudsîdür hümâ-pervâz olur (G. 130-3)

Tavus kuşunun ayırt edici özelliği de, bazı yerlerde nişân olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

Hükminde goncanun nice olmaya ehl-i bâg
Tâvûs kuyrugı ana urdı nişân gül (K. 17-2)

f- Kebûter (Güvercin)

Güvercin, renkleri, gökte uçması, halhal takması, etinin çok lezzetli olması, haber iletebilmesi, dönerek uçması vb. özellikleriyle anılır.

Revânî, bağda gülün yanında yer alan gök renkli menekşeyi, gonca bahçesinde yuva yapmış gök renkli bir güvercine teşbih etmiştir.

Bâgda gûyâ benefşe bir kebûterdür kebûd
Kim derûni goncanun olmışdur ana âşiyân (K. 25-8)

g- Keklik (Kebk)

Keklik, salınarak yürümesi, ötmesi ve avlanması yönleriyle ele alınmıştır. Ötüşü, gülüş ile ilişkilendirilmektedir.

Revânî de, kekliğin yürüyüşünü anmıştır.

Gâh keklik gibi sahrâda yürür yola düşüp
Gah tâvûs gibi idinür evlerde makarr (K. 11-6)

Avlanılan bir hayvan türü olduğu da zikredilmiştir.

Çünki yüksek uçmasın komaz o kebk-i hoş-hırâm
Eylesün gönlüm kuşı göklerde çak pervâzını (G. 408-2)

ğ- Ankâ (Sîmurg)

Kaf dağında yaşadığı sanılan, ismi olup da cismi olmayan, büyük bir kuştur. "Zümrüdüankâ" diye de anılır. Yüzü insan yüzüne benzer, boynu çok uzun, tüyleri renk renk imiş. İnsan ve hayvanlardan yakaladığını parçalarmış. [1]

Açalı şehbâz-ı 'adlün per fezâ-yı dehrde
Zulm sîmurgını 'ankâ gibi itdi perîşân (K. 25-24)

h- Kumru

Kumru, servi üzerinde tasavvur edilir. Ötüşünün de, nâleye teşbihine rastlamak mümkündür.

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s. 102-103.

Servi boyuna du'âcı kumrî

Boynında siyeh ridâdur ey dost (G. 28-4)

ı- Kaz

Kaz, çıkardığı sesle anılır. Kâz âvâzını duyan mahbûbların, avlanmaktan kurtulamayacağı belirtilir.

Her ne sayd olsa kaçar âvâzeden hikmet nedür

Sayd olur mahbûblar işitse kaz âvâzını (G. 408-6)

i- Karga (Gurâb, Zâg)

Karganın rengi siyahtır. Rengi sebebiyle, sevgilinin kaşına, zülfüne ve geceye de teşbih edildiği görülür. Pek makbûl bir kuş olarak görülmez.

Şahbâz, karga gibi kuşları avlar. Karga rengi itibârı ile siyah olduğu için, geceye benzetilmiştir. Gecenin sonunda güneşin doğması, sabah şâhbâzının gece kargasını her seher avlaması olarak tabir edilir.

Şahbâz-ı mihri aldı ele bâzdâr-ı subh

Gördügi gibi uçdı yirinden şeb-i gurâb (K. 2-6)

j- Yarasa (Şebpere)

Yarasalar güneş ışıklarından rahatsız olurlar. Karanlıkları tercih ederler.

Baş egmez hüsn-i yâra sûfi-i miskîn 'abâ

Âfitâba kimse inkâr itmez illâ şebpere (G. 357-4)

B) DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

1- At (Semend)

Sevgilinin veya divânda övülen bir şahsın atı, çeşitli yönleriyle ele alınır. Atların rengi, üzengisi, nalı, koşması, yeleleri, ayağının izi, tozu vb. özellikleri ele alınır.

Revânî, Hüsrev Pervîz'in, Gülgûn ve Şehdîz adlı atlarını zikretmiştir.

Güzel ma'nâyıla hatt-ı dil-âvîz

Turur Gülgûn ile bir yirde Şebdîz (Dîb)

Hz. Muhammed'in Miraç'ta bindiği binek olan "Burak" da, Revânî'nin yazdığı na'tta kutsallığı sebebiyle zikredilmiştir.

Geyindi hil'at u tâcı Burâka oldı süvâr
Yetişdi Ḥazrete buldı metâ'-ı kurb u revâc (Nat – V - 5)

Revânî, Sultan Selim'e yazdığı bir kasidede feleği, soyu temiz bir ata teşbih etmiştir. Hilâli de, ata binmeye yarayan üzengiye.

Sipihr-i saltanat Sultân Selîm şâh-ı 'âdil kim
Rikâbı mâh-ı nev olup felek olmışdı yekrânı (K. 34-4)

Revânî, semend atının ayağı altında çaresiz kalan, düşmandan söz eder. Bazen de semend atı, bâd-ı sâbâya teşbih eder.

Bükülüpdür atunun ayagı altında 'adû
Nitekim düşdi kitâbetde semend altına dâl (K. 18-37)

Revâni, Mü'eyyedzâde için yazdığı kasidede, doru attan söz eder. At, eskinin savaş meydanlarının en önemli unsurudur. Bu atlar cins cins ve farklı renklerde bulunur. Tarihimizden gelen "at, avrad, silah" tâbiri, atın geçmişte daha fazla bir öneme sahip olduğunu hatırlatır.

Bu dem kümeyt-i şer' ile meydân senün durur
Çün dest-i fikrüne sunulupdur 'inân-ı 'ilm (K. 22-10)

Revânî, kimi zaman da kendi şâir tabi'âtını, bir meydan atına teşbih etmiştir. Çünkü, şâirler de eserleri ile, kendi sanatkâr tâbiatlarını ortaya koyarlar.

Yine meydân-ı fesâhatde Revânî kulunun
Feres-i tab'ı cihân halkına gösterdi eser (K. 11-22)

Osmanlı ordusunun, yaya askerlerinin (piyâde) ve atlı askerlerinin (süvâri) varlığı da belirtilmiştir.

Pây-mâl itme piyâde kulun ey şâh-süvâr
At başın kim çekerin hây dilek hây dilek (G. 215-4)

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği Düldül adlı katır da zikrolunurken, cevherlerin de katarlar ile taşındığına değinilmiştir.

Var ise her sözi bir dürr idi tab' 'ummân
Ki kıtâr ile nice çekilür idi cevher (Mer.Sult.Mah.-III-6)

2- Arslan (şîr), Peleng (panter), Kurt

Arslan, sarı yelesi sebebiyle güneşe teşbih edilmiş, kükreyişiyle de anılan arslanın, pençelerine de dikkat çekilmiştir.

Heybetinden kaldurup başın göge bakmaz 'adû
Kim güneş görinir ana pençe-i şîr-i 'arîn (K. 24-41)

Arslanın bir av hayvanı olduğunu, âhuları da avladığını belirten beyitler mevcuttur.

Felekten şikâyet eden Revânî, feleğin bazen timsah, bazen de peleng şeklini aldığını belirtmiştir.

Hikmet nedür ki bu felek-i âbgîne reng
Gâhi neheng şekline girer gehî peleng (K. 15-1)

Kurt, sürüden koyun kapıp yediği için, genellikle sürü veya kuzu ile birlikte anılmıştır.

Kurd ile kuzı bir araya gelür seyr itseler
Bir nice dil-berler ile bir bölük evbâşlar (G. 47- 4)

3- Şegâl (Çakal), Dilki, Fil, Semmûr, Sincâb

Sevgilinin üstünlüğü arslana benzetilirken, onunla cenge tutuşanlar da çakala teşbîh edilirler. Arslan karşısında diğer orman hayvanları, dâima çaresiz kalırlar.

Hasm ceng içre sana hîç mukâbil olmaz
Kanda kim şîri görürse kaçar elbette şegâl (K. 18-36)

Sevgili, âşık ve rakîb arasındaki münasebetler çok çekişmeli seyretmektedir. Râkîb, tilki gibi kurnazlıklar peşindedir. Âşık ise, râkibi kendi gücü karşısında uyarmaktadır.

Dâyimâ dilkilenüp yâre uyuzlanma rakîb
Çıkarur kurdeşeni her ki basarsa izümüz (G. 156- 4)

Revânî, yazdığı surnâmede, atlarla fillerin çektiği şeker arabarından söz etmektedir.

Yollı yolınca kondı yine sükker âleti
Bekler önünde filler ile atlar yedek (Sûr – III - 6)

Revânî, kış ayının soğukluğundan samur ve sincâb kürkleri ile korunmak yerine, bir kadeh meyi tercih etmenin daha doğru olacağını belirtir. Samur ve sincâb kürklerinin, giysi olarak kullanıldığını anlamaktayız. Kâkumiden de kürk olarak bahsedilmektedir.

Gafil olman çün şitâ irdi şarâb-ı nâbdan
Bir kadeh mey yeg durur semmûrdan sincâbdan (G. 288-1)

4- Âhu (Ceylân)

Âhu, nâfe veya misk ile birlikte anılmaktadır. Bu sebeple ilgili memleketler olan Huten ve Çin'den de söz edilir. Âhunun gözleri de değinilen, kıymet verilen bir unsurdur. Bu sebeplerle âhû, sevgili ve güzellik unsurları için benzetilen olarak düşünülmüştür. Sevgili arslana teşbih olununca, râkib de âhu olur ve arslanın yemi olmaktan kurtulamaz. Âhu, çöllerde, ormanlarda bulunur. Çok ürkek bir hayvandır. Avcılar, gözlenerek âhu avlarlar.

Ya ider şîr-i felek gördügi âhûyı şikâr

Kim bu sahrâda anunçün görinür şâh-ı gazâl (K. 18-3)

C) SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER

1- Pervâne, Zübâb (Sinek, Meges) Arı

Pervâne, dâima mum ile birlikte anılır. Muma âşık olması, onun müridi gibi âlevi etrafında dönüp durması ve kendini kaybederek kanatlarını ateşte yakması anlatılır. Tıpkı, gül-bülbül ve sevgili-âşık hikâyelerinde olduğu gibi bir ilişki söz konusudur.

Âşıklar, germ olup, âşk ateşiyle sevgilinin semtine koşarlar. Pervâneler de, mum ışığının câzibesinden kendilerini alamazlar. Göz kamaştıran güzellik ışıltısı, âşka düşenleri bu âteşle yakar, kavurur.

Germ olup mecisde sen meh-rûya öykündügi çün
Üşdiler şem'ün nigârâ başına pervâneler (G. 61-4)

Sinek, rengi, şekli, bal ve şeker gibi gıdaların üzerine konması, vızıltısı sebepleriyle zikredilir. Kimi zaman sevgilinin benine de teşbih edilir.

Revânî, sevgilinin bal dudaklarının üzerindeki ayva tüylerini, balın üzerinde kalmış sinek ayağına teşbih etmektedir.

Leb-i şîrîni üstinde görinen hat mıdur yâ Rab
Ya kalmış engübîn üzre meger pây-ı megesdür bu (G. 313-3)

Arı, vızıltısı, bal yapması, bal yapmak için çiçeklerin özünden faydalanması gibi özellikleriyle konu edilmiştir.

Firdevs bâgı güllerinün nahlidür bu mûm
K'uçmaga turur anda zuhûr eyleyen tuyûr (Sûr – I - 6)

2- Örümcek (Ankebûd), Timsah (Neheng), Deniz Ördeği (Bahrî), Kirpi (Üskür), Yılan (Mâr, Ef'i), Ejdehâ, Kurdeşen

Örümcek ağ ören bir hayvandır. Sineklerin bu ağa yakalanıp, kurtulamamasından bahs edilir. Sevgilinin kasrı örümcek ağı, âşıklar da bu ağdan uzaklaşamayan sineklerdir.

Kasrun yanında şekl-i felek-i heyet-i ricl
San beyt-i 'ankbûta dolaşmış durur zübâb (K. 2-27)

Timsah, denizlerde, okyanuslarda yaşayan bir hayvandır. İnsanları ve diğer canlıları yemesi sebebiyle kendisinden korkulur.

Felek de, insanın kaderi üzerinde bir takım oyunlar oynar. İnsanın başına bin bir dert salar. Bu hâl ile felek, kâh bir timsah kâh bir panter gibi insana saldırır.

Hikmet nedür ki bu felek-i âbgîne reng
Gâhî neheng şekline girer gehî peleng (K. 15-1)

Bahrî, tüyünden kürk olan, "patka" da denilen, gagası kaşığa benzer bir çeşit deniz ördeğidir. Revânî, şiirlerini yazdığı kalemini bahrîye teşbih etmiştir.

Hame-i nazm-ı Revânî nice bahrîdür kim
Asmadı kirpüginün ucına dürr-i 'Adeni (G. 472-5)

Revânî, kadehi kirpiye teşbih etmiştir. Kirpi bazı hallerde, dikenlerini iyice kabartır. Revânî'de kadehin, havaya girip, âşıklara karşı kirpi gibi kabarıp, büyüklük taslamamasını öğütler.

Germ olup sohbetde büyüklenmesün 'âşıklara
Sâkiyâ biz bilürüz üskürecikden sâgarı (G. 411-3)

Yılan, rengi, uzun-ince şekli, kıvrım kıvrım olması, zehirli olması, bazı hayvanları yutarak avlaması gibi yönleriyle divânlara konu olur.

Sevgilinin zülfü, râkib, tîr vb. unsurlar da yılana teşbih edilir.

Ok yılana benzer. Çünki, sevgili yılana benzeyen kirpik oklarını düşmanlarının sinesine yağdırır. Düşmanın sinesi siyah toprağa, oklar da siyah toprak içindeki yılana teşbîh edilir.

Tîrün ki kıldı düşmenünün sînesin vatan
Hâk-i siyehde mâr durur k'eyledi karâr (K. 5-41)

Yılan zehri için pânzehir gerekir. Yılana benzeyen zülf, lâl dudağın yanındadır. Zehirli zülfün, panzehir olan la'l dudakların yanında ne işi vardır?

Şol hakka-i la'lünde 'aceb neyler ola zülf
Kim gördü ki mârı ola tiryâke beraber (G. 117-2)

Yılanların, hazinelerin bekçileri olduğuna inanılır. Ef'î, engerek yılanıdır. Engerek yılanının zehrinin gücünden söz edilmektedir.

Yâr-ı sengîn-dil rakîbün kaçsa ta'nından nola
Bir 'aceb ef'îdür ol tasa dahı zehrî geçer (G. 115-3)

Yılanın Dahhâk ile olan münâsebetine telmih yapılarak, sevgilinin gülen dudaklarının iki yanından sarkan zülfler, yılana benzetilmiştir.

Ortaya alupdur leb-i handânını zülfi
Dahhâk gibi kalmış iki mâr arasında (G. 342-5)

"Ney" müzik âleti, uzun, ince olması sebebiyle yılana teşbih edilmiştir. Düşmanlar, bezme geldiklerinde korkularından ney'i yılan, ejdehâ sanmaktadırlar. Ejdehâ, çok başlıdır. Ağzından âteşler saçar.

Havfdan düşmen sanur sohbetde nâyı mârdur
Çeng bezmünde görünir hasma ejdehâ yine (K. 31-29)

Hançer de ucu çatallı (iki başlı) olduğu için, iki başlı ejdehâya benzetilmiştir. Hançerin kılıfı da, bu hızlı ejdehânın mağarasıdır. Ejdehâlar mağarada yaşarlar.

Ya ejdehâ-yı sebük-pâydur iki başlu
K'idindi gâr-ı gılâfı tutup mekân hançer (K. 10-23)

Meclisdeki çeng ejdaha görününce, onun zehrine karşı mey panzehiri talep edilmektedir.

Ejdehâ gibi agız açdı yine meclisde çeng
Hey meded sâkî bize şol mey diyen tiryâkden (G. 264-3)

Bir kimsenin içi kötülük doluysa, o kişi içindeki pisliklerden dolayı kurtlanmış olarak nitelendirilir. Râkib de, sevgili ve âşık arasını açmak için, çeşitli kötülüklerle dopdoludur. Râkib, bayatlamış hileleriyle, bayatlamış gıdâlara da benzetilmiş olunur.

Dâyimâ dilkilenüp yâre uyuzlanma rakîb
Çıkarur kurdeşeni her ki basarsa izümüz (G. 156-4)

5- BÂĞ, BAHÇE vs.

1- Bâğ

Bağ, tanzim edilmiş bir mekândır. Özellikle ilkbaharın gelmesiyle, toprak canlanır, bahar rüzgârları eser, güneş ışıkları bağı fethederek, bu mekâna hayat verir.

Bağ yemyeşil çimenlerle kaplıdır. İçinden ırmaklar akar. Bu ırmak kenarında serviler, güller, goncalar, lâleler, nergisler, menekşeler vb. çiçekler hayat bulur. Bu bahçenin dâimi misafiri tûtî, bülbül, şâhbaz gibi kuşlar da zikrolunur. Bahçenin düzenleyicisi olan, bir de bahçıvan vardır.

İlkbahar mevsimi gelince, bağda eğlence meclisleri kurulur. Sohbetler edilir, yenilir, meyler içilir. Bu hâliyle bağ, cennetten bir parça gibidir. Bağın en mühim ziyâretçisi de, boyu serviye, cemâli güneşe, güle teşbih olunan sevgilidir.

Revânî, bağın bu ve bunlara benzer özelliklerini, çeşitli kavramlarla pek çok beyitte ele almıştır.

Gül-geşt-i bâg u râg ider diyü şehriyâr
Durur ayagı üstine leyl ü nehâr serv (K. 28-27)

Dünya da "bâğ-ı cihân" olarak zikredilmiştir.

Ger dikmen olmasaydı senün ey nigâr serv
Bâg-ı cihânda olmaz idi nâmdâr serv (K. 28-17)

Revânî, kusursuz olarak işâret ettiği şiirini, cennet bağına benzetir. Şiirinde, sevgilinin özelliklerini anlatıldığı için, hûrilerin, şiirinin içinde katar katar olduğunu ifâde eder.

Bu şi'r-i bî-kusûr meger bâg-ı hulddur
Kim anda hûriler gibi tutmış katâr serv (K. 28-43)

Güzelliğin de bağa teşbih edildiği olur. Çünkü, sevgilinin güzellik unsurları, bâğdaki serviye, güle, çemene, menekşeye vb. gibi nebâtlara benzetilmiştir.

Bagbân-ı zülf sihr eyler el altından meger
Kim bitürdi bâg-ı hüsninde gül-i ahmer çemen (K. 23-29)

2- Bostan

Bostân da baharla canlanır. Yeşillikler, ağaçlar ve çiçeklerle donanır. Gül, bülbül ve servi bostanın önemli unsurlarındandır. Bir gezinti yeri olan bostân, değişik benzetmelere konu olur. Âşığın gönlü, sinesi de bostâna teşbih edilmiş, bostândaki diğer nebâtlarla değişik yönlerden ilişkilendirilmiştir.

"Bostân-ı devlet" terkibi ile de, gönül pâdişâhının saltanatından söz edilir. Bu saltanat bostanına sohbaharın gelmemesi, en büyük dilektir. Çünkü, bu bostanda bahar biterse, kimse buraya ilgi göstermeyecektir.

Yüce olsun tâk-ı kadrün hüsrevâ eflâkden
Bostân-ı devletüne irmesün hergiz hazân (K. 25-31)

3- Çemen

Çemen, yeşillik yerlere verilen addır. Toprağın yüzeyini kapatır. Bu hâli ile, cihânın pâdişahı olan çemenin üzerinde biten lâle de, onun tâcı olur.

Lâleden başına urundu yine efser çemen
Padişâh oldı cihânı tutdı ser-tâ-ser çemen (K. 23-1)

Çemen, bazen bir hançer, bazen gülşen sarayında yeşil bir mermer, bazen bir rind, bazen üzerindeki çiğleri cevher olarak ele almış sabah, bazen itibârsız bir kul, sevgilinin ayva tüyü, bazen sevgilisinin methini yazan bir kalem, bazen içinde tütsû yapılan bir micmer vb. telakkilerle zikredilmiştir.

4- Sebze-zâr, Sahrâ

Sebze-zâr, bağ ve bostan gibi ele alınır. Yeşilliktir. Baharla birlikte her yer yeşerir. Akarsular bu yeşilliğin can damarıdır. Yağmurlar, servilerin, çiçeklerin, çimenlerin yeşil kalmasını sağlar.

Görse redîf-i nazmı ile hatt-ı şi'rümi
Zînet içün götürmez idi sebzezâr serv (K. 28-41)

Sahrâda, sabâ rüzgârları eser. Yeşil çimenler içinde açan lâleler, kan rengindedir.

Şöyle benzer lâleyi sahrâda kan tutmış durur
Kim ana fessâd olup almış ele hançer çemen (K. 23-6)

5- Gülzâr, Gülşen, Gülistân

Gülbahçesi, gülzâr, gülşen veya gülistân...Aynı mânâyı ifâde eden bu kelimeler, mevsimlerden baharı çağrıştırır. Lâleleri, nergisleri, karanfilleri, menekşeleri vb. çiçekleriyle, akarsuyu, rüzgârları, gülü-bülbülüyle, bir bahçivan tarafından tertip edilen bir gülbahçesidir.

Cennet bahçelerini aratmayacak mükemmellikte olan gülistan, bezm meclislerinin mekânıdır. Âşıkları, çengleri, sâkisi ve meyleriyle, değişik telakkilerin kaynağı olmuştur.

Eyyâm-ı devletünde güzellerle husrevâ
Gülzâr-ı bezmün içi tola bî-şümâr serv (K. 28-50)

"Sahn-ı gülşen", gülistânın genişliğini anlatır. Sabâ rüzgârı, ölü toprağı canlandırdığı için, İsâ'nın nefesine benzetilmiştir. Böylece gülbahçesi hayat bulur.

Mürde-i hâk bu dem buldı yine tâze hâyat
Sahn-ı gülşende sabâ oldı meger 'îsî-dem (K. 21-2)

Gülbahçesine bahar gelince, güzeller seyre çıkarlar. Gülbahçesinin güzellikleri, görülmesi gereken sanat eserleri gibidir.

Yüri 'âşık nazar eyle bu kasr-ı gülşen-ârâya
Güzeller seyrin istersen gel imdi sen temâşâya (Dîb)

6- NEBÂTLAR

A) AĞAÇLAR

1- Ağaç (Şecer), Fidan (Nahl, Nihâl)

Ağaçlar, bağlarda, bahçelerde yetişir. Etraflarında çimenler çiçekler ve akarsu tahayyül edilir. Divân şâirleri ağaçlardan, cinsini belirtmeden söz ettiklerinde, boyu, şekli, rüzgârda salınışı, çiçek açıp, meyve vermesi, dallarında kuşların yuva yapması, gölgesi, vakti gelince kuruması vb. özelliklerini ele alırlar.

Ağaçların boyu, sevgilinin boyunun benzetileni olmuştur. Kimi zaman da insan ömrü bir fidâna teşbih edilmiştir. Bahar mevsiminde ağaç fidânları, tıpkı geceleri gökyüzünü süsleyen yıldızlar gibi, çiçek açarlar.

Bahâr-ı 'izzet ile bostân-ı rif'atde
Nihâl-i kadrinün olmış kevâkib ezhârı (K. 33-36)

2- Ağaç Çeşitleri

a. Servî

Bağda, bostanda yetişen servi, inceliği, uzunluğu, akarsu kenarlarında sıkça rastlanması, dallarında kuşların yuva yapması, rüzgârda sallanması, meyvesinin olmaması, gölgesi vb. özellikleriyle bütün divân şâirlerinin zikrettiği bir ağaçtır.

Revânî Divânı'nda da, "servi" redifli bir kaside mevcuttur. Bu kasidede, servi ile ilgili çeşitli benzetme ve tasavvurlara yer verilmiştir.

Servî ile ilgili tahayyüllerden bazıları şunlardır: Bağ içinde, bezm için karar kılmış bir rind ; çiçek askerlerinin pâdişahı; gülbahçesinde zümrüt bir hisâr; boylu, poslu, yeşil elbiseli, nâzlı bir güzel; düşmana savaş açmış eli kılıçlı bir pâdişah, gülbahçesi gelininin aynası vb.

Servî, daha çok sevgilinin boyu ile ilişkilendirilmiştir.

Girmezdi gülşenün sanemâ gönline eger
Dâyim boyunla eylemese iftihâr serv (K. 28-21)

b. Çenâr, Ar'ar, Sanevber, Tûbâ

Çınâr, kabuğu soyulduğu için Anadolu'da "Kavlağan" ağacı olarak da bilinir. Çıplak gövdesi çabuk ıslandığı için, elektriği iletir. Yıldırımın, bu sebeple daha çok çınar ağaçlarına indiği bilinir. Yaşlı çınarların içi, çürüyerek dökülür. Ayrıca, çınar yapraklarının el şeklinde olması, divân şâirlerince kullanılan bir benzetme unsuru olmuştur. [1]

Revânî, su kenârındaki çınarların duâ için el kaldırdığını söylemiştir. Yapraklarının el şeklinde olması, ellerini göğe açması, duâ etmek içindir. Yapraklarının el şeklinde olması, Revânî tarafından, "bezme dâvet için el salmak" amacına yönelik olarak da gösterilmiştir.

Tesbîh idüp habâbı geçürsün ko cûybâr
Kılsun du'âyı rûhına el kaldurup çenâr (Mer.Sult.Almş.IV-1)

Ar'ar, dağ servisi, dikenli ardıç ağacıdır. Mecâz anlatımda sevgilinin boyu, posunu ifâde eder. Meyve vermeyen "ar'ar" Revânî tarafından da, sevgilinin boyunu ifâde etmek için kullanılmıştır.

Kâmetün üzre gören dügme-i zerrînüni dir
Kim görüpdür 'acebâ bitüre ar'ar nârenc (G. 35-4)

Sanevber, çam fıstığı ağacıdır. Reçine akıtması, kozalaklarının olması sebebiyle de anılan sanevber, bağda yetişen serv gibi, boylu bir ağaç olması sebebiyle, daha ziyâde sevgilinin boyuna teşbîh edilir.

Görmedüm haddün gibi bir verd-i ahmer tâzece
Bulmadum kaddün gibi serv ü sanavber tâzece (G. 376-1)

Tûbâ, Sidre'de baş aşağı bulunduğuna inanılan bir ağaçtır. Cennette bulunması, Cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaç olması, bu ağacın kutsallık yönüyle ele alınmasına yol açmıştır.

---

[1] ONAY, Ahmet Talât : age., s.166-167.

Sevgilinin makâmı da yükseklerdedir. Boyunun göklere eriştiği ifâde edilen sevgilinin kutsallığı karşısında, tûbâ ağacı bile baş eğmiş olarak tasavvur edilmektedir.

Kaddünün gördi livâsın göklere irişdügin
Ol sebebden ana baş egmiş durur tûbâ yine (K. 31-26)

c. Şimşâd, Narven, Mişe, Ud (öd ağacı), Sidre

Şimşâd, şimşir ağacıdır. Diğer ağaçlar gibi bağda yetişmektedir. Baharla yeşeren, yaprakları el şeklinde tasavvur edilen bir ağaçtır.

'Âşık olmış bâg-ı haddün yâdına ey lâle ruh
Gögsine çekmiş elifler sâye-i şimşâddan (G. 281-4)

Nârven, karaağaçtır. Sevgilinin boyuna öykünen çınar ağacı ile birlikte zikredilmiştir.

Bu hey'et ile kâmetüne öykünür çenâr
Nârin geçer turup o dahı nârven gibi (G. 473-3)

Meşelik alanların, arslanların barınağı olduğu zikredilmiştir.

Hayâlün gûşe-i hatdur turagı
Olurmış mîşeler arslan yatagı (Dîb)

Öd ağacı, anber ile birlikte tütsü yapılması ile anılmıştır.

Kaçan buhûr eyleseler 'ud u 'anberi
Micmer asardı her yanadan zülf-i 'în-i hûr (Sûr. I - 5)

Arabistan kirazı olarak bilinen sidre, kirazından dolayı serviden üstün tutulmuştur.

Ger müntehâ-yı himmetine itse intisâb
Gülşen içinde sidreden eylerdi 'âr serv (K. 28-32)

B) ÇİÇEKLER

1. Çiçek (Ezhâr, Şükûfe)

Çiçekler, bahâr mevsiminde açar. Bağdaki diğer nebâtlarla birlikte ele alınırlar. Renkleri, şekilleri, kokuları, birbirlerine göre üstünlükleriyle değişik tasavvurların kaynağı olmuşlardır.

Bağ, bütün çiçekleriyle ele alındığında, çiçekler askerlere teşbih edilmiştir.

Tugin benefşe sancagını lâleler çeker
Olup şükûfe leşkerine şehriyâr serv (K. 28-3)

Bostan çiçeklerle doludur. Bu hâli ile cennet bahçelerini andırır. Hatta, bostanın ırmakları, cennet bahçesinin ırmaklarını kıskandıracak güzelliktedir.

Çiçekler ile behişt oldı bostân sahnı
Ki selsebîle hacâlet virüpdür enhârı (K. 33-14)

Çiçeklerle ilgili benzetme ve tasavvurları, çiçek çeşitlerini anlatırken de zikredeceğiz.

2. Çiçek Çeşitleri

a- Benefşe, Reyhân, Sünbül, Zambak

Benefşe, şekli, rengi ve kokusu sebebiyle zülf, hatt, ben, gece, âşık, kadeh vb. unsurlar ile benzerlik içinde ele alınır.

Revânî Divânı'nda "benefşe" redifli bir kâside mevcuttur. Bu kasidede benefşe, gülbahçesinin nakkâşı; gülbahçesinin tûgı; eline tişesini almış Ferhâd; gam ateşine düşmüş, ala gözlü benli bir güzel; külâhını giymiş bir rind; elini kara kanlara boyamış bir katil; üzerindeki şebhemlerle diğer çiçeklere şerbet sunan hasta bakıcı; şâir gibi derde düşmüş, başı yerde bir âşık; sevgilinin yüzündeki ayva tüyü; dağlara düşmüş bir Mecnûn; sevgilinin yüzünü çevreleyen siyâh zülf; aşk ateşi ile yanıp kapkara olmuş, başını taşlara vuran bir âşık; boynuna ve kulağına mücevher (şebnem) doldurmuş bir çiçek vb. tasavvurlarla ele alınmıştır.

'Işk âteşine yanubanı kapkara olmış
'Âşık olalı sen yüzi gül-nâra benefşe (K. 30-22)

Reyhân, renk, koku ve şekil yönünden bir takım benzetmelere tâbî tutulur. Revânî, şiir yazdığı kalemini, meclise gül kokuları saçan bir reyhâncıya teşbih eder.

Kâmkârâ medhüni yazdukça hâmem dir gören
Sanki bir reyhâncıdur bezme ider îsâr gül (K. 16-34)

Sümbül şekli, kokusu ve koyu rengi sebebiyle, sevgilinin zülfüne teşbih edilmiştir. Her toprakta yetişmeyen, nazlı bir çiçek olduğu ifâde edilir. Sabâ rüzgarı da sümbül ile birlikte anılır.

Sevgilinin sünbüle benzeyen zülfü, lâleye teşbih olunan yanaklara değmektedir. Gül bahçesinde lâle ve sünbülün bu temâsı, sâba rüzgârından dolayıdır.

Biri birine urur sünbül ile lâleleri
Sabâ çemende görelden bu zülf ü ruhsârı (K. 33-21)

Revânî, gülbahçesi seyrine sevgiliyi dâvet etmek istelen gülün, sevgiliye zambak goncasından nâmeler sunduğunu ifâde etmiştir.

Seyr-i gülzâr eyleyicek yâre kâgad sunmağa
Gonca-i zanbakdan itmiş nâmeler izhâr gül (K. 16-21)

b- Nergis, Yâsemen, Za'ferân

Nergis sarı olduğu için, zerrin tâc, altın kadeh, altın kase vb. tâbirler ile anılmaktadır. Nergisin ortasındaki yeşil kısım uzaktan siyahımsı görünür. Bu siyahlık göze, nergisin yaprakları da kirpiklere benzetilmiştir.

Baş açuk yalun ayak taga düşer nergisvâr
Dîde-i 'ibret ile 'âleme kim kılsa nigâh (Mer.Sult.Mah.II-5)

Renginden dolayı "zerrin tâc, nergis-i zerrin" gibi teşbihlerle, altınla ilişkilendirilen nergis, Revânî'nin beyitlerinde de mevcuttur.

Tâ nergis-i zerrîn açıla bâg-ı felekde
Teşbîh oluna tâ ki şeb-i târa benefşe (K. 30-45)

Nergisin bünyesinde, narkoz özelliği bulunduğu da söylenir. Revânî de bir beyitinde, sevgiliyi aya, ayın etrafında yanıp sönen yıldızları da baygın (mest) göze teşbih ettiği nergise benzetmiştir. Böylece, nergisler içinde seyr eyleyen sevgili tablosunu çizmiştir.

Didi etrâfını encüm yine tutmış kamerün
Yâri bâg içre gören nergis-i şehlâlar ile (G. 393-4)

Yasemin, beyaz renkli bir çiçektir. Yaprakları kürke teşbih edilmiştir.

Âfitâbün tâbişinde ger harâret olmasa
Derleyüp kürkin çevürmezdi nihâl-i yâsemîn (K. 24-16)

Za'ferân, sarı renkli bir nebattır. Rengi sebebiyle âşığın solup, sararmış yüzü, za'ferâna teşbih edilmiştir. Ayrıca, insanı rahatlatan, güldüren, ferahlık veren özelliği olduğu da bilinir.

Gözüme bakup benüm her dem güler ol gonca leb
Bildüm andan kim müferrihdür be-gâyet za'ferân (K. 25-13)

c- Ergavân, Lâle, Nesteren, Nesrîn

Ergavân, renk itibâriyle kan, ateş, şarap gibi unsurlarla benzerlik gösterir.

Kanlu tîrün dostum bu sîne-i pür-dâgda
Lâlezar içre bitürmişdür nihâl-i ergavân (K 25-15)

Lâle, bağda, bahçede, dağ eteklerinde, sahrâda yetişir. Şekil itibâriyle kadehe, renk itibariyle şaraba, sevgilinin yanağına vs. benzetilmektedir. Kırmızı renktedir ve ortasında siyah bir leke vardır.

Gül kimün yanagıdur lâle kimün çihresidür
Diye bir bir sorana hâl diliyle giyâh (Mer.Sult.Mah.II-6)

Lâle, şekli yönünden su kenârında bir kayık gibi düşünülmüştür.

Su kenârında sanasın lâle bir keşfî durur
Kim benefşeden ana ihzâr ider lenger çemen (K. 23-4)

Lâle, kimi zaman âteşe, kimi zaman şaraba, kimi zaman içinde tütsü yakılan mîcmere teşbih edilmiştir.

Kâmkârâ meclisünde kılmaga her dem buhûr
Lâlelerden yine almışdur ele micmer çemen (K. 23-31)

Nesteren ve nesrîn, yabanî gül veya ağustos gülü olarak bilinmektedir. Nesterenin beyazlığı, nesrinin kırmızılığı teşbihlerde kullanılmıştır.

Bezmünde şâh-ı gül gibi gösterdi dostum
Nesrin goncasını bana bî-bahâr şem' (K. 13-8)

ç- Gonca

Gülün, açılmamış hâli olan gonca, bütün divân şâirlerinin, gül ile birlikte en çok zikrettikleri çiçektir. Gonca, şekli, kokusu, rengi, bağdaki diğer nebâtlarla ilişkileri açısından değişik tahayyüllerle ele alınmıştır.

Revânî Divânı'nda, "gonca" redifli bir kaside mevcuttur. Gonca ; gülü siper, dikeni kılıç eylemiş bir askere teşbih edilmiştir. Diğer çiçeklerin içinde bağın başkumandanı olma özelliğine sahiptir. Goncanın üzerindeki jaleler, goncayı çemen diyârının, ayağına cevherler dökülen hakkâkı yapmıştır. Goncanın fidanı cami minâresine, gonca da minâreyi süsleyen kandillere teşbih edilmiştir. Goncanın yaprak birleşimi, parça parça bir hırka giymiş gedâya benzetilirken, goncanın ağzının açıklığı, bülbülün güle aşkını ilân etmesine duyduğu hayretten, şeklinde ifâde bulmuştur.

Bu şi'ri bülbül okurdı çemende zâr ile
Agız açup anı gûş eyler idi her gonca (K. 29-13)

Kimi beyitte, güzellerin parmağının ucundaki kına ile bağdaştırılan gonca, bir başka beyitte de âşığa zinet bahşederek, kirpiğinin ucundaki kanlı gözyaşı damlası oluvermiştir.

Goncanın, en çok benzerlik ilişkisi içinde yer aldığı unsûr, sevgilinin dudağı ve ağzıdır. Goncanın açılmamış olması, "sır" olarak telakki olunur. Bu sır, sâbâ

rüzgarının esmesiyle ortaya çıkar. Goncanın yapraklarının rüzgâr ile açılması, sevgilinin dudaklarının açılması ve sevgiliden haber alınması şeklinde yorumlanır.

Açıldı gönli gözi bâd irüp gülistâna
Lebinden aldı nigârun meger haber gonca (K. 29-18)

Goncanın yakasını çâk etmesi, yani açılmaya başlaması, "sevgilinin cevrine dayanamayıp, içindeki acı sırları şâha anlatması, sevgiliyi şikâyet ediyor olması", şeklinde yorumlanmıştır.

Ko cevri eyle vefâ yohsa senden ey gül-ruh
Varup yakasını ol şâhâ çâk ider gonca (K. 29-19)

Bunun aksine, kimi zaman da sevgilinin lütfu ile altın dolmuş bir kese olarak tahayyül edilen gonca; fidânı gövde, dikeni dil, goncası baş olarak şekillenen bir yılan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde çiğ taneleri bulunan gonca, hasmına gününü göstermek için tükrüklenen bir yumruğa da benzetilmiştir.

d- Gül

Gül, bahçede, bağda, çemenlikte yetişir. Divân şâirlerinin en çok zikrettiği çiçektir. Çoğunlukla söz konusu edilen kırmızı güldür. Gül-i ra'nâ, gül-i bî-hâr, gül-i handân, gül-i ter, gül-i sad-berg gibi çeşitleri de, divân şâirlerinin beyitleri içine nakş olunmuştur.

Revânî de, gülün şekli, kokusu, rengi ve diğer özellikleri ile yakından ilgilenmiştir. Gül motifinin işlendiği pek çok beyitin yanında, "gül" redifli kasidesi de divânında mevcuttur.

Gül, bahar mevsiminde açar. Bu sebeple, bu mevsime "mevsim-i gül", "devr-i gül" gibi isimler verilmiştir. Gülün, bağ içindeki diğer çiçeklere göre üstünlüğü vurgulanmış, peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) ile anılarak kutsallaştırılmıştır.

'Arş kandîlin gül-âbâ şîşe eylen oldı çün
Şeb-nem-i bâg-ı cemâl Ahmed-i Muhtâr gül (K. 16-2)

Seher vakti yapraklarına çiğ düşmüş olan gül, bülbüle zulm ettiği için, tesbihini ele almış istiğfar etmektedir. Gül, rengi itibâriyle la'l'e, şaraba, kana, kırmızı altına, ateşe, zümrüt tahta oturmuş mutlu şâha teşbih edilmiştir.

Taht-ı zümürrüdîne geçüp nâ-gehân gül
Ezhâr içinde oldı şeh-i kâmrân gül (K. 17-1)

Kokusu, sevgilinin kokusudur. Gönül açıcı, ferâhlık vericidir.

Gülün yapraklarının açılmış olması, "çâk-ı girîbân" etmiş bir sûfî teşbihini meydâna getirmiştir. Gül yaprağı defter sayfalarına, gül de defterdârâ benzetilmiştir. Gül, sevgilinin güzelliğini gördüğü günden beri, onun meddahı olmuştur. Gül dile gelmiş, her hâli ile onu taklide başlamıştır.

Meddâhun oldı göreliden hüsn-i hulkunı
Başdan ayağa olsa 'aceb mi zebân gül (K. 17-21)

Gülün altındaki yeşil yapraklar, başa ve boyuna sarılan şâla benzetilmiş, gül de takvâ sahibi bir şahıs olarak nitelendirilmiştir. Sabah bahçıvânı, güneşi eline almış, aya benzeyen şefkâtsiz sevgiliye güller sunan âşığa benzetilmiş, gül ve güneş ilişkisi kurulmuştur.

Gül-bülbül münâsebetine de değinilmiştir. (Bunu ilgili maddede izâh etmiştik) Âşığın âh u nâlelerinden sevgili asla usanmamalıdır. Çünkü gül, bülbülden hiçbir ziyân görmemiştir. Bilakis, kendi güzelliğinin dellâllığını bülbüle yaptırmıştır.

Gül, kırmızı ve beyaz rengi ile sevgilinin yüzüne, şekli ile de kadehe teşbih edilmiştir.

Sevgilinin dudağı olgunlaşmış bir hurma olarak tasvir edilmiş, gül suyunun bile bu dudakların yanında tatsız kaldığı ifâde edilmiştir. Gül suyunun baş ağrısına iyi geldiği bilinmektedir.

Leblerün şîrîn rutabdur kim didi 'ünnâb ana
Dadı yokdur öykünürse dostum cüllâb ana (G. 3-1)

Gül-i ra'nâ, gülün iki renkliliğini ifâde eder. Sevgilinin gül-i rânâya teşbihi, onun vefâsız, hercâyi olması sebebiyledir.

Bahar gelince bahçeler yeşerir. Tabiât canlanır. Damarlardaki kan coşar. Sevgilinin gül bahçesi seyrine çıkması, meclislerin kurulup, âşk şârabı içilmesi için gül, gülşenin mimârı olur. Bahçenin en belirleyici unsuru olduğu için, düzenin ayrıntıları güle emânet edilir.

Gonca kasrın la'lden yapmazdı idüp zer-nişân
Olmasa hulkun sarâyında eger mi'mâr gül (K. 16-33)

Gülün yaprağı, fidanı çeşitli tasavvurlar içinde ele alınırken, dikenleri de unutulmamıştır. Dikensiz gül olmaması sebebiyle, hatasız söz de olmayacağı belirtilerek, diken ile hatâ arasında anlam ilişkisi kurulmuştur. Revânî, şiirini vücûda getiren çizgileri dikene, şiirin içindeki mânâyı da hakîkatın âteşli gülüne benzetmiştir.

Ma'ânidür hat-ı eş'âr içinde
Açılmış tâze güller hâr içinde (Dîb.Mes. 7)

C) MEYVELER

1. Meyve (Mîve)

Meyve fideleri veya ağaçları baharın gelmesiyle yeşerir ve çiçek açar. Daha sonra meyveler olmaya başlar. Olgunlaşmamış hâlleri tercih edilmez. Olgunlaşmaları için güneş ışığı ve su gerekir.

Söğüt ve servi gibi ağaçların meyvesiz oluşuna da dikkat çekilmiştir.

Nizen ucında düşmenünün başını gören
Sanur çemende oldı bu dem mîvedâr serv (K. 28-33)

2. Meyve Çeşitleri

a- Elma (sîb), Ayva, Nâr (enâr), Şeftâlü, Üzüm (engûr), Hurma (rutab), Narenç, Şekerpâre (kayısı), Kabak, Çerez (bâdam)

Elma, renk ve şekil itibâriyle çenenin benzetileni olur. Ayrıca, gönlün elmaya benzetildiği görülmektedir.

Bâg-ı hüsn içinde şol ayva eneklü dil-berün
Oynadur avcı içinde gönlümi alma gibi (G. 440-4)

Âşığın gözlerindeki kanlı gözyaşı taneleri, gam bağı içindeki nâr tanelerine teşbih edilmiştir.

Çeşmüm doluban kanlu yaşum dâneler ile
Bâg-ı gamun içre yine dönmişdür enâre (G. 395-4)

Şeftali, sevgilinin bûsesi ve dudakları için benzetilen olmuştur.

Dahı şeftâlüleri gelmemiş iken agıza
Bâg-ı hüsnünde yetişmiş lebi halvâ olmış (G. 170-2)

Üzüm, şarap münâsebeti ile anılmaktadır.

Zamâne tan degül alsa eline sâgar-ı zer
Açıldı çün ham-ı fîrûzefâm-ı pür-engûr (K. 8-5)

Hurmanın olgun hâli, sevgilinin dudaklarının benzetileni olmuştur. Ayrıca bir beyitte, Mısır hurmasının, her yere armağan olarak götürüldüğü de belirtilmiştir.

Leblerün şîrîn rutabdur kim didi 'ünnâb ana
Dadı yokdur öykünürse dostum cüllâb ana (G. 3-1)

Nârenc, Revânî Divânı'nın bir gazeline redif olmuştur. Sevgilinin yüzünün dertten sararmış hâli, sevgilinin gıdığının rengi ve şekli, nârenc ile ilişkilendirilmiştir. Meclisleri süsleyen bir meyve olduğu da belirtilmiştir.

Sararupdur yine benzi bana benzer nârenc
'Âşıkundur meger ey şûh-ı sitemger nârenc (G. 35-1)

Çok tatlı bir kayısı çeşidi olan şekerpâre, tûtîlerin sevdiği bir meyve olarak zikredilmiştir.

San tûtiler öninde şeker-pâreler yatur
Şimdi ki oldı her taraf-ı sebzezâr berf (G. 14-11)

Âşık, gönlünü, sevgilinin boyunu nakşettiği bir kabağa benzetmiştir.

Gönlümde bağlasam ne 'aceb şekl-i kaddüni
Zîrâ kabâga nakş olur ey gül- 'izâr serv (K. 28-18)

Badem, sevgilinin gözünün benzetileni olarak zikredilmiştir.

Nâzük ol ey dil şükûfe gibi sâgar al ele
Bezme çün çeşmi çerez ol gözleri bâdâmdur (G. 123-3)

D) DİĞER NEBÂTLAR

1. Beng, Kâfûr, Kand, Habbe

Beng, esrârdır. Tohum ve yapraklarından uyuşturucu elde edilir. Kurumuş yaprağının tozu yenirse uyku getirir. Bir de gözbebeğini açan "ban otu" vardır. Bu ota ve tohumuna da beng denildiği için, bazen ikisini ayırt etmekte güçlük yaşanır.

Revânî, sarhoşluk veren bengin etkisinin, kendi şiirlerinde de mevcût olduğunu beyân etmiştir.

Bu nazm-ı dil-firîb ne terkîb olur 'aceb
Hayrân olur gören anı gûyâ ki yidi beng (K. 15-20)

Kâfûr, Uzak Doğu'da yetişen bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir maddedir. Revânî, beng gibi kâfûru da, şiirinin tesirini övmek amacı ile zikretmiştir.

Kand, şekerdir. Sevgilinin dudaklarının tadı sebebiyle değinilmiştir. (G. 39-4)

Habbe, nebât tanesidir. Varlıkların değerini ifâde etmede ölçü olarak kullanıldığı görülmektedir. (K. 9-17)

Pamuk, hastaların ağzına su vermek için kullanılmasıyla zikredilmektedir. Kâr da, yeryüzünü hasta gördüğü için yağmaktadır. (K. 14-15)

7- EŞYÂ

Revânî Divânı'nda adı geçen eşyâlar, kullanıldıkları alanlar, kullanılış amaçları, şekil ve renkleri ile eserin muhtevâsında benzetilen, benzeyen, mecâz vs. unsûru olarak yer almışlardır. Şâirin muhayyilesinde çok husûsi bir değişikliğe uğramayan eşyalarla ilgili, şimdiye kadar yaptığımız tahlillerde, gerekli noktalara değindiğimiz için, bunları yeniden ele alıp incelemeyi tekrara düşmek olarak görmekteyiz.

SONUÇ

Revânî Divânı üzerine yaptığımız bu tetkikte, divânın ihtiva ettiği unsurları Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat ve Eşyâ şeklinde dört ana maddeye ayırarak inceledik. Bu tetkikde klâsik şâirlerimize ve onların eserlerine bir bakış imkanı sergiledik. Bu dönem şâirlerinin kültürleri, kültür kaynakları, belağat görüşleri hep aynı kalmış, temelden bir değişikliğe uğramamıştır. Hissedilen farklılıklar ise, zamanın modasının, şâirin hayat şartlarının, zekâ, duygu ve hayal gücünün tesiriyle ortaya çıkmıştır.

Burada, dört ana başlık halinde tespit ve tertip ettiğimiz unsurların tahlil ve tetkîkinden, Revânî'nin fikrî ve ruhî yapısı hakkında vardığımız sonucu arz etmeye çalışacağız.

1- Din - Tasavvuf

Klâsik şiirimizin metafiziğini, tasavvuf felsefesi oluşturur. Bu felsefe, çeşitli tarikatlar yoluyla cemiyete intikal etmiş, sosyal hayatın bir parçası olmuştur. Klasik edebiyat şâirlerinin hemen hepsinde bu felsefenin şu veya bu nispette tesirine rastlarız.

Revânî'nin, hayatı ile ilgili edindiğimiz bilgilerden ve beyitlerinden hareketle, tasavvufî yönünün yekün oluşturmayacak boyutlarda olduğunu söyleyebiliriz. Divânın'da yer alan Tevhid ve Nat beyitlerinin dışında pek fazla dinî ibarelere rastlamayız. Kalenderâne tavrı sebebiyle, işret meclislerine, aşk sohbetlerine engel teşkil eden dinî yasaklardan şikâyet ederken görürüz onu. Dünyevî zevklerden sıyrılamayan şâirimiz, zâhidleri soğuk nefesli olarak sıfatlandırmıştır. Gittiği yolun yanlış olduğunu söylediği anlarda bile, güzel yüzlü sevgililerden vazgeçememiştir.

Revânî'nin kullandığı dini ve tasavvufî tâbirler, âslî manalarına uygundur. Allah (c.c.), O'nun peygamberlerine ve kitaplarına inanan şâir, yaratanın güzelliklerinin sırlarını keşfetmekten zîyâde, yaratılanların güzelliklerine esir olmuştur.

2- Cemiyet

Revânî Divânı'nda cemiyet unsarlarının başında, tarihî ve efsanevî şahıslar gelmektedir. Tarihî şahıslar, şâirin şu veya bu şekilde münasebet kurduğu devrin ileri gelen kişileridir. Revânî'nin kasidelerinde medhettiği şahıslar, ahlâk,

kahramanlık, cömertlik, adâlet, bilgi vs. gibi özellikler yönünden idealize edilerek tasvîr olunmuştur. Mukayese unsuru olarak kullanılan efsânevî şahıslar ise, bizim ayrıca İran ve Arabistan'ın dinî ve efsânevî şahsiyetleridir. Bu şahısların efsâne olmuş mühim özellikleri, mübalağa sanatı kullanılarak, benzetildiği şahıslara atfedilmiştir. Döneminin önde gelen isimlerinin, olumlu veya olumsuz yönlerini ifade etmede, Revânî için önemli bir teşbih unsuru oluşturmuştur.

Edebî hikâye kahramanlarını, sevgili – âşık münasebeti çerçevesinde belirgin özelliklerine vurgu yaparak kullanan Revânî, döneminin mühim memleketlerinden, bu memleketlerin kavimlerinden de özellik arz eden bilgiler vererek bahsetmiştir. Toplumun sanatsal faaliyetleri, askerlik sistemi, cemiyet hayatındaki oyunlar, spor etkinlikleri, meslekler de divânda mühim bir yer tutar. Yaygın olan inanışlara, uygulanan geleneklere, yaşayan belirgin tiplere de ışık tutan Revânî, dönemin sofralarındaki lezzetlere ve günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olan kıymetli taşlara da yer vermiştir.

Toplum yaşantısına ve kıymetlerine has özellikler, başlı başına bir unsur olarak değil, genellikle sevgili ve âşık münasebeti çerçevesinde zemin oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir.

3- İnsan

İnsan, Revânî'de seven, sevilen ve rakîb şeklinde, üçlü bir kadro olarak mütâlâa edilmektedir. Bu tablo, bazı klâsik edebiyat şairlerinde görüldüğü gibi hakimâne veya felsefî bir boyut taşımamaktadır.

Seven, sevilen ve rakîb kadrosunu bir araya getiren ana duygu aşktır. Revânî'de beşerî yani mecâzî aşk hâkim unsurdur. Bu üçlünün dışındaki dış âlem de, onların özelliklerini, birbirlerine karşı sergiledikleri tavır ve duyguları göstermede teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Sevgili, umumi itibarla klasik edebiyatımızda aşığa iltifat etmez. Zalimdir, kan dökücüdür. Görünüm itibariyle de tabiatın en güzel varlıklarını dahî kıskandıracak üstünlüktedir. Âşık, bütün bu iltifatsızlık ve başa çıkılmaz güzellik karşısında, mum ışığına koşan kelebekler gibi çaresizdir. Vuslat ümidiyle, tek sermayesi olan canını, sevgiliye sunmaktan asla çekinmez. Rakîb ise, âşığın en büyük düşmanıdır. "Diken, karga, köpek" olarak da sıfatlandırılan rakib, sevgiliye yalan, yanlış haberler ulaştırarak, aşık ile sevgilinin arasını açar.

Bu dünyada misafir olduğumuzu söyleyen Revânî, hab-ı gafletten uyanmamızı tavsiye etmiş fakat, sevgili ve onun güzellik bahçesinden yüz çeviremediği için sözleri tavsiye mahiyetinde kalmıştır.

4- Tabiat ve Eşya

Revânî Divânında yer alan tabiat unsurları ve eşyalar, kendi muhtevaları itibariyle sevgili ve aşığı ilişkilendirmede aracı olarak kullanılmıştır. Kozmik unsurlarla ilgili teşbihlerde şairin muhayyilesinin ölçülerine rastlamaktayız.

Mevsimler, aylar önemli günler ve günün önemli saatleri Revânî'nin dikkatinden süzülerek beyitler arasındaki yerini almaştır. Yaşamın sürekliliğini sağlayan su, toprak, hava ve ateş de mâhiyetleri itibâriyle vâroluşa anlam katmışlardır. Divanda adı geçen hayvanlar, taşıdıkları özellikleri sebebiyle, diğer varlıkların davranışlarını tasvir etmede kullanılmışlardır. Özellikle sevgilinin mekanı olarak gösterilen bağ, bahçe, içinde barındırdığı bütün çiçekleri, ağaçları, suları ve diğer nebatlarıyla sevgilinin güzelliğine teşbih edilir. Divânda geniş bir hacim tutan eşyalar da bulundukları yer ve kullanım alanlarına göre, dönemin sosyal yaşantısına ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

AVŞAR, Ziyâ : **Revânî Divânı Tenkitli Metin**, Altınsoy Yayınları, Niğde, 2000.

AYNÎ, Mehmet Ali : **Tasavvuf Tarihi**, (Sadeleştiren : Hüseyin Rahmi YANANLI), Kitabevi Yay., İst., 1992.

BANARLI, Nihat Sami : **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, İst., 1971.

CENGİZ, H. Erdoğan : **Divân Şiiri Antolojisi**, Ankara, 1983.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet : **Necâti Bey Divânı'nın Tahlili**, Kitabevi, İst. 2000.

DÂNİŞMEND, İsmail Hâmi : **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I-IV. İst., 1947.

DEVELLİOĞLU, Ferit : **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedit Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1993.

İZ, Mahir : **Tasavvuf**, İstanbul, 1981.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir : **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1970.

KURNAZ, Cemâl : **Hayâli Bey Divânı'nın Tahlili**, M.E.B. Yay., İstanbul, 1996.

LEVEND, Agâh Sırrı : **Divân Edebiyatı- Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.

ONAY, Ahmet Talat : **Eski Türk Edebiyatında Mazmumlar**, M.E.B. Yay., İstanbul, 1996.

ŞEMSEDDİN SAMİ : **Kamûsü'l-Türkî**, İstanbul, 1978.

Tarama Sözlüğü, **Türk Dil Kurumu Yayınları**, Ankara, 1969.

TÖKEL, Dursun Ali : **Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçag Yay., 2000.

ULUDAĞ, Süleyman : **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul.

DİZİN

-A-

-B-

-C-

-Ç-

-D-

-E-

-F-

-G-

-H-

-İ-

-K-

-L-

-M-

-N-

-O-

-P-

-R-

-S-

-Ş-

-T-

-V-

-Y-

-Z-